

Solymosi J. László

Életutam emlékei

SOLYMOSI J. LÁSZLÓ

ÉLETUTAM EMLÉKEI

MEMOÁR

ÉLETUTAM EMLÉKEI

MEMOÁR

SOLYMOSI J. LÁSZLÓ

NAGYTÉTÉNYI POLGÁRI KÖR

BUDAPEST, 2022

A mű eredeti címe: The Quilt Of My Life – Memoir
Copyright 2020 by Laszlo J. Solymosi

Fordította: Feimer Ágnes

Lektorálta: Dindi István

Kiadja a Nagytétényi Polgári Kör
Felelős kiadó: László Istvánné

ISBN:

Készült az Érdi Rózsa Nyomda gondozásában

Nyomdai előkészítés: Szabó István

BEVEZETŐ

Solymosi László az 1956-os forradalmat követő nagy emigrációs hullám idején 16 évesen, 1957. január 12-én menekült el Nagytétényből, akkori szóhasználat szerint disszidált. Édesapja, id. Solymosi János az 1956-os forradalom és szabadságharc heteiben a nagytétényi Nemzeti Bizottság egyik vezetőjeként tevékenykedett. 1958-ban 15 év börtönbüntetésre ítélték. Nyolc évvel idősebb bátyja, János, a Nemzeti Bizottság titkára 1956 karácsonyán disszidált, őt távollétében kötél általi halálra ítélték. Édesanyját és nővérét az állambiztonsági szervek nyilvántartásba vették és több évig megfigyelés alatt tartották. László ma feleségével és lányával Dél-Karolinában él.

2020 őszén unokaöccsétől megkapta a „Történetek Nagytétény múltjából” című munkámat. Elolvasása, megismerése után, 2021. január elején kaptam tőle egy e-mailt, melyben azt írta, hogy a könyv *„tartalma sok régi emléket idézett fel bennem, és igen érzékenyültem.”* Hamar levelezőpartnerek lettünk. Leveleiből sok információt szereztem családjáról, a forradalom leverése utáni eseményekről. Megtudtam, hogy leányának angol nyelven egy memoárt írt. Emlékiratában egy-egy történetben mesél nagytétényi gyermekkoráról, szüleiről, disszidálásának izgalmas eseményeiről, az ausztriai menekülttáborokról, az Angliában töltött két évről, kalandos tengeri útjáról az USA-ba, beilleszkedéséről, házasságáról, munkájáról, küzdelmes életútjáról.

Tavasszal elküldte nekem a Dél-Karolinában kiadott könyvét. Hozzájárult, hogy memoárját lefordítsuk, ha lehetőségünk lesz rá, kiadjuk, s élettörténetét megismertessük szülőhelye, Nagytétény lakóival. A fordítás Feimer Ágnes munkája, én a lektori feladatokat láttam el. A visszaemlékezésben izgalmas, kalandos, vidám, szomorú és megható történetek váltják egymást, miközben tanúi lehetünk egy hazáját elhagyni kényszerült kamasz fiú, László felnőtté válásának, új otthonra találásának.

Solymosi László 65 éve hagyta el hazáját, Nagytétényt. Küzdelmes, hosszú utat járt be, de nem felejtette el gyökereit. Ma is büszke magyarságára, ősei történelmére és eredményeire. Egyik levelében így fogalmazott: *„....büszkén élem az életemet mint magyar/amerikai”.*

A Nagytétényi Polgári Kör László memoárjának megjelentetésével kíván emléket állítani id. Solymosi Jánosnak és családjának az 1956-os forradalom nagytétényi eseményeiben való aktív részvételükért, a forradalom leverése utáni megtorlásokért, szenvedésükért.

SZUBJEKTÍV ELŐSZÓ A FORDÍTÓTÓL

Egy meghatározás szerint: *az emlékirat (memoár) olyan prózai epikus műfaj, amely a napló, az önéletrajz és a történetírás között helyezkedik el. Az író beszámol benne személyes élményeiről, az átélt történelmi eseményekről; így a műfaj forrása lehet a történetírásnak is.*

Solymosi László memoárja eredeti szándéka szerint az amerikai olvasóknak szól, elsősorban lányának szánta. Ez az oka annak, hogy sok, a magyar közönség számára természetesnek vagy közismertnek számító dolgot megmagyaráz (pl. a déli harangozás szokása Európában, Budapest története és látnivalói stb.), ugyanakkor néhány amerikai szokás, hagyomány is szerepel benne (pl. az oltárhívás). Ezért szükségessé vált, hogy ilyen esetekben zárójeles magyarázat (– A Ford.) megjegyzéssel bekerüljön a szövegbe. További változtatás, hogy minden mértékegységet a Magyarországon használt módon (SI-rendszerben) adtam meg az USA-ban használatos mérföld, inch, láb, font stb. helyett.

A fordítási munka során én is levelezésben álltam a szerzővel, mivel sok esetben kellett pontos magyarázatot kérnem az általa leírtakkal, főként műszaki jellegű kérdésekkel kapcsolatban. Az eredeti szöveghez képest minden változtatás, bővítés a szerző engedélyével és hozzájárulásával történt.

Nagyon érdekes és megható volt számomra a történet, különösen azért, mert – bár számos könyvet olvastam és filmet láttam a témáról – most szembesültem először az ötvenes évek és a forradalom ilyen fajta leírásával, valamint egy alig tizenhét éves fiatalember „disszidálásának” részletes elbeszélésével. Mivel nem vagyok műfordító, inkább szakfordítói gyakorlattal rendelkezem, elsősorban a szöveghűség és a nyelvhelyesség szempontjait tartottam szem előtt. Nem tudtam semmiféle „irodalmi színezetet” hozzátenni a szöveghez, de úgy érzem, az Olvasó így is a szerző életútjának hiteles történetét veszi kézbe, olyan emberét, aki családi neveltetése és hite révén képes volt helyt állni választott új hazájában, sikeres és boldog emberré vált.

Nagyttény, 2022. március

Feimer Ágnes

1. fejezet

Feleségem, Lori és lányom, Hillary kéthetes japán üzleti utam után az irodámnál vettek fel. Életem 60–70 százalékát utazással töltöttem, miután a vállalat, ahol dolgoztam, 1994-ben Philadelphiából a Michigan állambeli Rochesterbe helyezte át engem. Ilyen körülmények között a családdal töltött idő nagyon értékké vált számomra.

Visszaérkezésem után rendszerint szívesen mentünk vacsorázni a Fő utcában lévő Kruse and Muer étterembe, és most is ezt tettük (Hillary nagyon szerette a mákkal szórt friss kenyereket). Amikor hazaértünk, általában pihentünk, és elmeséltük egymásnak a külön töltött napok eseményeit. Hillary már kilencéves volt és meglehetősen érdeklődő, különösen a gyermekkorom iránt, amely egy számára ismeretlen országban telt el. Általában arra kért, hogy meséljek el egy történetet a Magyarországon töltött gyermek éveimből. Emlékeimben kutatva néhány perc után találtam egyet.

Amint Te is tudod, édesem, 1940-ben születtem. A második világháború már elkezdődött. Mire négyéves lettem, a németek Magyarországon keresztül már visszavonulóban voltak az előrenyomuló szovjet hadsereg előtt. Budapest határától négy kilométerre, a várostól délnyugatra egy lankás domboldalon éltünk, ahonnan nagyon jó kilátás nyílt a városra, különösen éjszaka. Láthattuk égni a város egy részét, amit az amerikai hadsereg légierije okozott az éjszakai bombázásokkal az előrenyomuló orosz hadsereg előtt. Késő ősz volt. Az orosz hadsereg Budapestről délre kelt át a Dunán azzal a szándékkal, hogy teljesen körbevegye a várost. Mi éppen az előrenyomuló csapatok útjában voltunk. A harcok zaja napról napra közelebből hallatszott. Apám elintézte, hogy egy lovas kocsit a legalapvetőbb holmijainkkal elszállítson minket a diósdí hegyre. Anyám nővére lakott ott, a házuk alatt borospince volt, körülötte szőlőskert. Itt gyűlt össze a család anyai ága, hogy kivárja a front elvonulását.

A házuk körülbelül száz méterre lehetett az országúttól, és a felpakolandó kocsit közvetlenül a ház mellett állt. A lehető leggyorsabban dolgoztunk, hogy elkészüljünk és útnak induljunk, mivel a front hangjai egyre erősödtek, közeledtek. A kocsit végre elindult. Alig értünk félúton az országútig, amikor egy aknavető lövedék pont ott landolt, ahol pár perccel azelőtt a kocsit állt. Közvetlenül a harcok előtt haladtunk; a mezőkön sok német katonát láttunk, akik aknavetőjükkal tüzeltek. Apám és a kocsis olyan jól telepakolta a kocsit, hogy azt hiszem, kissé túl volt terhelve. Körülbelül félúton a cél felé az egyik rugó eltört. A mai napig nem emlékszem, hogyan jutottunk végre biztonságosan a szőlőbe. Négyéves gyerekként nem érzékeltem a helyzet szorítását és veszélyét, de biztos vagyok benne, hogy a szüleim igen. Miután megérkeztünk rendeltetési helyünkre, mindannyian beköltöztünk a borospincébe.

Az orosz hadsereg bevonulását megelőzték a nemi erőszakról, rablásról és az általuk gyanúsaknak ítélt emberek lelövéséről szóló történetek. Szokásuk volt véletlenszerűen férfiakat kiválasztani, irataikat széttépni, és a többi fogollyal együtt Szibériába kényszeríteni. A legtöbben soha nem jöttek vissza.

Nem jellemezte őket a fegyelem. Legtöbbjük iskolázatlan volt, hősiességüket a rendszeresen adagolt vodka táplálta. Az emberek, így mi is, megtanulták, hogy a férfiakat minél jobban elrejtsek. A fiatal nőket – hogy elejét vegyék a nemi erőszaknak – úgy öltöztették, hogy öregnek és jelentéktelen külsejűnek látszanak. Apám mindig igyekezett elébe menni a dolgoknak, ezért korán elkezdett oroszul tanulni, és nekem is megtanított néhány kifejezést.

Az oroszok hamarosan megérkeztek a rejtékhelyünkre. A pincében az emberek úgy helyezkedtek el, hogy az idősebb nők kerültek a legközelebb a bejáráshoz, őket követték a fiatalabbak, a gyerekek pedig a pince hátsó részéhez vezető út mentén kaptak helyet. A téglalap alakú pince, legmagasabb pontján – a boltív csúcsán – mintegy 4 és fél méter magas lehetett. Ezeket a régi pincéket úgy építették, hogy a földet bizonyos mélységig kiásták, aztán helyi mészkővel kibélelték, tetejére pedig boltív került, amely megtartotta azt a földet, amelyet a pince eltakarására használtak, ha nem állt rajta ház. Ennek volt a tetején ház, de megmaradt a boltív. A fal mellett mindkét oldalon hordók álltak, tele újborral. Az újbór aromája betöltötte a pincét. A férfiak a hordók mögött rejtőzködtek.

Öten voltunk gyerekek, János bátyám, Anna (Anni) nővérem, unokatestvérünk, Mari, én és egy újszülött, Feri unokatestvérünk a kis alkóvban. Nem volt áram a pincében, illetve igazából az egész házban, így a gyertyafénnyel és petróleumlámpákkal megvilágított környezet félhomályban úszott, és valójában különösen nekünk, gyerekeknek nagyon ijesztő volt, ahogyan időnként az emberek óriási árnyékai mozogtak a falakon. Szüleink igyekeztek minél normálisabbá tenni a helyzetet. A hideg, nedves pince miatt jól be kellett öltöznünk. Matracokon aludtunk, amelyek nem voltak mások, mint szalmával töltött zsákok. Ilyen matracon aludtam egészen addig, amíg el nem menekültem Magyarországról az 1956-os forradalom után. Aratás után minden évben kaptunk egy „új matracot” (friss szalmát).

Mi, gyerekek kártyázással és különféle saját készítésű játékokkal próbáltuk szórakoztatni magunkat a pincében. Nagyon élénk volt a fantáziánk. Egy napon két orosz katona teljes harci felszerelésben (mivel a frontvonalhoz tartoztak) bejött a pinceajtón és elindult lefelé a lépcsőn. Mindenki rögtön abbahagyta a beszélgetést, a nyirkos pincét hideg félelem árasztotta el. A pince végén lévő, jó rálátást nyújtó helyemről a balról lefutó lépcsőn úgy tűnt, mintha a mennyezetről érkeztek volna. Mivel a fények a pince vége felé összpontosultak, ahol a gyerekek voltak, a lépcsőn leereszkedő két orosz csak két sötét árnyak láthattuk. Nagyon lassan haladtak a középső folyosón, szigorúan bámulva az embereket jobbra és balra, *Germansky* után kutatva. Mindenki a szalmazsákján ült, néhányan összebújtak, mintha védenék egymást.

Az orosz hadseregről szállongó hírek barbár, műveletlen csordaként említették őket, ahová Szibéria sztyeppéitől kezdve a kaukázusi hegyeken át a Bajkál-tóig, Mongóliától Vlagyivosztokig érkeztek a katonák.

Két látogatónk nagyon mongolnak tűnt. Sárgás színű, mandulavágású szemükkel Dzsingisz kán leszármazottai is lehetek volna. Rendkívül barbárnak tűntek, akik bármikor készek bárkit örömmel megölni. Amint közelebb értek, jobban kivehettem az arcukat. Éppen az én matracom végénél álltak meg, talán azért, mert ez a kis négyéves, fehér hajú, angyali kinézetű *klapec* (gyerek, kölyök) olyan érdeklődéssel bámulta őket, amelyet valószínűleg soha nem tapasztaltak korábban. Ugyanolyan kíváncsian bámultak vissza rám, és esküszöm, hogy majdnem sikerült mosolyogniuk, mielőtt lassan megfordultak, és elindultak a lépcső felé. Körülbelül félúton jártak, de én még nem végeztem velük. A lehető leghangosabb hangon, amire képes voltam, utánuk kiáltottam: *Daszvidanyija* (a viszontlátásra orosz megfelelője).

Ne felejtjük el, egész idő alatt, mióta a két katona belépett a pincébe, mindenki visszatartotta a lélegzetét, és elképzelte, mit tehetne vagy tenne ez a két katona, ha nem tetszik nekik valaki vagy valami, amit láttak, és most ennek a gyereknek ki kellett nyitnia a száját, pedig mindenki azt hitte, hogy vége a tortúrának, és mindannyian megúsztuk. Biztos vagyok benne, hogy minden rokonom, bármennyire is szeretett, akkor valahová máshová kívánt engem. Valószínűleg anyám volt az első, aki ezt gondolta, és szinte hallani lehetett a gondolataikat.

A két orosz megállt. Most a pince sötétebb részén voltak, és csak körvonalakat láthattunk, amelyek olyan lassan fordultak meg, mintha természetfeletti hangot vagy valami csodát hallottak volna. Felém indultak, minél közelebb értek, annál tisztábban láttam az arcukat, amely teljes félelmet és hitetlenséget tükrözött némi tisztelettel és igen, szeretettel vegyítve. Mondhatod, hogyan tudná egy négyéves gyerek ezt leolvasni az arcukról? Annak alapján, amit tettek. Egészen az ágyamig jöttek, fél térdre ereszkedtek, megfogták a kezem és áhítatosan megcsókolták. Szó nélkül felálltak és elmentek.

Büszke voltam, mint egy páva. A pillanat hőségét éreztem magam, aki két új barátot szerzett. Anyám és rokonaim eltérő véleményen voltak, és félre nem érthető módon közölték velem, hogy be kell fognom számat, ha valaki belép a házba, különösen ha katonák érkeznek. Természetesen akkor nem tudtam megérteni a nagy felhajtást, mivel a két katona megcsókolta a kezemet, és kedves volt hozzám. Azt hiszem, még ajándékot is adtak, és boldogan távoztak, miután új barátot szereztek.

2. fejezet

Ezeknek az anekdotáknak a többségét elmondtam Hillary lányomnak és a feleségemnek, Lorinak, aki harminc év házasság után is néha azt mondja: „Na, ezt a történetet még nem hallottam”.

Életem első négy éve meglehetősen viharosan telt politikailag, mivel Magyarország a német politikához igazodott. 1941-ben Magyarország megtámadta Jugoszláviát, hadat üzent Angliának, az Amerikai Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak. A német hadsereg egészen 1944 márciusáig nem foglalta el az országot, de akkor eljött az ideje, hogy megpróbálja visszaszorítani az előrenyomuló szovjet hadsereget. Hitler harctérre akarta tenni Magyarországot. Fogalmam sincs, hogy a szüleim hogyan birkóztak meg az akkori idők bizonytalanságaival, és amikor mindezt leírom, hirtelen megértem azokat a kérdéseket, amelyeket Hillary néha feltesz nekem: „Apu, hogy csináltad? Hogy tudtál megélni? Hogyan tudtál mindent megvenni magadnak, amire szükséged volt? Hogy alakítottál ki új életet magadnak Amerikában?” „Édesem, minden generációnak megvannak a maga nehézségei, amiket le kell győznie, és le is győzi őket. Te is megtennéd. Ne felejtsd el, hogy a Jóisten soha nem hagy el téged, és nem hagy cserben.”

1945 elején még a szőlőskertben maradtunk, hogy megvárjuk Budapest elestét és a szovjet erők távozását, akik folytatták a németek nyugat felé üldözését. Az oroszok 1944. december 25-én fejezték be Budapest körülzárását, és Buda február közepére szabadult fel. Csak tizenöt kilométerre voltunk Budapest belvárosától, így a harcok, a tüzéség, a gépfegyverek és a robbanások hangjait legtöbbször jól hallhattuk. Az éjszaka folyamán rendszerint vissza kellett mennünk a pincébe, mivel a szirénák hangja az amerikai hadsereg légi hadtestének éjszakai bombázására figyelmeztetett, amelynek célja a német ellenállás gyengítése volt.

Mondanom sem kell, hogy a harcok közvetlen közelsége miatt rengeteg orosz katona lepte el a környéket, akik azt tették, ami a katonák dolga: az utánpótlás megerősítése, tábori konyhák és kórházak kialakítása; és igen, lopás és nemi erőszak, ami félelmet keltett a helyi lakosok körében. Tisztességesnek kell lennem, és azt is el kell mondanom, hogy voltak olyan tisztek, akik jóindulatot és kedvességet tanúsítottak a helyiek iránt, de ez ritkán fordult elő. Nekünk szerencsénk volt egy ilyennel. Egy kozák kapitány a ház elülső részében szállt meg.

Az orosz vidékről származó átlagos, iskolázatlan katona soha nem látott öblítő WC-t vagy karórát. Keringett egy sztori arról, hogy egy katona halat akart mosni a WC-ben, de leöblítette, és a hal eltűnt a lefolyóban. A WC-t zabragépnek nevezte, amely a „lopógép” orosz megfelelője, ezért darabokra lőtte. Gyakran lehetett látni olyan katonákat, akiknek mindkét karján több óra is volt. Szerették az órákat.

Egy történet szerint az egyik katona egy nagy álló ingaórát cipelt be az ékszerészhez, és megparancsolta neki, hogy készítsen sok kis órát a nagyból. Nem szól a fáma arról, hogyan beszélte le az ékszerész erről a kívánságáról, és mit tudott adni a „sok kis” óra helyett.

A szőlőskertben a férfiak legtöbbször igyekeztek rejtve maradni, hogy az oroszok ne tartsák őket „partizánnak” (gerillának). Azt hiszem, karácsony után történt. Egy este egy ittas orosz katona tévedt be a házba. Valamilyen oknál fogva apám nem bújt el, és természetesen az orosz azonnal kiszemelte, kérve az iratait. Mivel apának több napos arcszörzete volt, a katona azzal vádolta, hogy partizán, és ki akarta vinni, hogy lelője. Az összes gyerek és nő a szobában volt. Mi, gyerekek elkezdtünk sírni. Odaszaladtam apához, és teljes erőmmel megfogtam a lábát. A katona olyan részeg volt, hogy elejtette a géppuskáját. A dobtár rögzítője levált a tárról, és a hetvenegy golyó nagy része a padlóra került. Ez szerencsésen elterelte a figyelmet ahhoz, hogy az emberek megmozduljanak, apa eltűnjön, és az egyik nő kiszökjön, hogy segítséget kérjen. A részeg katona térdre ereszkedett, hogy összegyűjtse a padlón szétszóródott hetvenegy golyót. (Harmincas kaliberű Thompson típusú gépfegyvert viseltek dobtárral és a csövet körülvevő tokkal, ami léghűtésre szolgált, így tüzelés közben is tudták fogni a csövet). Az ilyen típusú fegyvereket általában régi gengszterfilmekben lehet látni. Eltartott egy ideig, mire az összes golyót összeszedte és a zsebébe tömte. Miután az összes meglett, sikerült felkelnie és leülnie egy üres székre, hogy betöltse a tárat. Amikor végzett, bepattintotta a rögzítőt a tárbá, és hogy megbizonyosodjon róla, hogy mindent jól csinált, egy rövid sorozatot lőtt a mennyezetbe. A váratlan lövés mindenkit megijesztett, mi, gyerekek pedig újra sírni kezdtünk. Ezen a ponton emberi oldala is megnyilvánult, ahogy fejüket simogatva próbálta megvigasztalni a gyerekeket véres kezével, amely a fegyvere rögzítése közben sérült meg.

Ekkor nyitotta ki a bejárati ajtót Szergej, a kozák kapitány, aki a ház elülső felében lakott. Termete betöltötte az ajtónyílást. Egyenruhája fekete volt és makulátlan; még a csizmája is tisztán fénylett. Az egyetlen nála lévő fegyver, egy harminc centiméteres tör az oldalán két láncon – mintha szöveget alkotna – lógott. Éles arcvonásai és szúrós fekete szeme erősítette tagadhatatlan tekintélyét, amelyet pusztán jelenléte sugárzott a szovjet erők harcos elitjének tagjaként. Látása olyan benyomást tett rám, hogy még most is, amikor ezeket a szavakat írom, libabőrös lesz a hátam. Szergej csak néhány szót mondott a részeg katonának, de szavainak erejét és hangjának tekintélyét lehetetlen volt figyelmen kívül hagyni; ezért a katona azonnal teljesítette a (sejtésünk szerint) távozásra felszólító parancsot. Ezt láthatóan nagyon alázatosan tette. Mindenki fellélegzett. Szergej lett a hősünk.

Szergej emléke egész életemben úgy maradt meg bennem, mint az igazságosság, a kedvesség és a fegyelem érzésének sugárzója a kegyetlen harcok közepette a magukat – csak mert fegyverük van, amellyel bárkit bármikor megölhetnek – istennek gondoló katonák szilaj hordáival szemben.

Tizenéves koromban, amikor a kozákok életről szóló könyveket olvastam, mint például a Tarasz Bulbát vagy a Sztrogoff Mihályt, mindig azt akartam, hogy a hősök olyanok legyenek, mint Szergej. Visszatekintve ez azt bizonyítja számomra, hogy megtanulunk a „jó” oldalra állni, mert Isten lelkének olyan részét adta nekünk, amely gondoskodik arról, hogy megtanuljunk megkülönböztetni a jót a rossztól.

Nem emlékszem pontosan mikor, de nem sokkal az eseménydús este után – lehet, hogy másnap vagy akár két héttel később – már korán reggel játszottam. Volt egy pisztolyom, amely úgy nézett ki, mint egy préselt fémlemezből készült revolver, lövedéke egy kicsi, a végén tapadókoronggal ellátott dárda (dart) volt. Betesszük a dartot a csőbe, és amikor kilőjük, a tapadókorong hozzáragad a szép sima felületekhez, például üveghez vagy sima festett felületekhez, így a bejáratí ajtóhoz is, ahol a célzást gyakoroltam. A bejáratí ajtó szép, simára festett lapos táblákból állt. A következő lövésre készülve két kézzel fogtam a fegyvert, és készen álltam meghúzni a ravaszt. Az ajtó kinyílt, és ott állt az előző este nálunk járt orosz katona, ezúttal józanul. Nem zökkentem ki a ritmusból, oroszul kiabáltam: „Sztój! (Állj!)”. Eldobta a fegyverét, és felemelte a karját, miközben meghúztam a ravaszt, és a dartommal lágyékba lőttem. Utólag úgy gondolom, valószínűleg eszébe jutott, hogy Szergej a gyámunk, mert nem háborodott fel, és nem lett dühös. Ami azt illeti, elnevette magát, bejött és ajándékokat adott nekünk. Azt hiszem, rosszul érezte magát, amiért az előző este riadalmat okozott a nők és gyerekek körében. Az volt az általános tapasztalatunk, amelyet sok orosz katonával kapcsolatban szereztünk, hogy szerették a gyerekeket. Valahányszor gyerekekkel találkoztak, mindig megpróbáltak valamit kihalászni a zsebükből számukra. Emlékszem, amikor már visszaköltöztünk a községbe, tőlünk három háznyira a Herczeghalmyék udvarában volt egy tábori konyha, ahol szívesen látogattam a szakácsokat és a pékeket. Mindig kaptam tőlük valami ennivalót.

3. fejezet

Budapestet 1945. február 13-án felszabadították a szovjet haderők. A harcok hangjai elcsendesedtek, és a hegyen lévő szőlőskertből Nagytétény községbe költözhattünk. Itt volt a nagymamám családi háza, ahol édesanyám húga, Linus és családja is élt. Linus családjával együtt elmenekült a front elől egészen az ausztriai Linzig. A háború után visszatértek, és visszaszerezték a ház rájuk eső részét.

Ezek az idők idővel elmosódtak az emlékezetemben, és csak néhány dolog maradt meg bennem. A ház első felét az oroszok vették át, és ideiglenes tábori kórházként használták. Sebesülteket kezeltek, sőt műtétet is végeztek, amputációkat is beleértve. Sokszor hallottuk a katonák fájdalmas sikolyait, amikor altatás nélkül műtötték vagy amputálták őket. Apa szabóként és kalapkészítőként dolgozott. Kiigazította a tisztek egyenruháját, és rendbe hozta gyűrött kalapjukat. Körülbelül március végéig, április elejéig maradtunk ott. Ekkor visszaköltöztünk az innen öt kilométerre, a hegyen lévő házunkba Érden.

A nyár úgy telt el, hogy megpróbáltuk visszaállítani életünket a normális kerékvágásába. Azzal foglaltam el magam, hogy összebarátkozzam a környéken élő többi gyerekekkel. A legtöbbjük idősebb volt nálam. A nagyobb gyerekek ötleteire hallgatva néhányszor bajba kerültem. Az egyik kedvenc elfoglaltságunk puszkagolyók gyűjtése volt azon a terepen, ahol a németeknek sátrai és tűzérési pontjai álltak. Gyűjtöttem mindenféle méretű töltényhüvelyeket is, és zenéltem rajtuk, mint egy harangjátékon. Szerettem zenélni velük, különösen délben, amikor a templomharangok megszólaltak. Évszázadok óta hagyomány Európában, hogy délben harangoznak. Ebből tudták meg a gazdák, mennyi az idő, és ideje ebédszünetet tartani. Még egy félhernyótalpas harckocsi gyémántlemezes sárvédőjét is megszereztem. Felfordítottam és hintaszékként használtam. Leleményesnek kellett lennünk, mivel nem volt sok játék, amivel tudtunk volna játszani. A legtöbb dolog, amivel játszottunk, házi készítésű vagy a sárvédő esetében újratervezett volt.

Az egyik legkedveltebb játékunk a nálam körülbelül négy évvel idősebb szomszéd fiúval az volt, hogy elővettük a löszergyűjteményünket, kerestünk egy-egy téglát mindkettőnknek, leültünk és szétszedtük a golyókat. Ezt úgy csináltuk, hogy a lövedéket a hátsó részénél fogtuk meg, ahol a gyújtókupak van, és a golyó egyik felét a téglához ütöttük. Valahányszor hozzáütöttük, 180 fokkal el kellett fordítanunk, és a másik felét is hozzá koppintanunk. Végül a golyó annyira meglazult, hogy kézzel el tudtuk távolítani. Ezután már kivehettük a burkolatból a löport és mindenféle alakzatban, amit csak el tudtunk képzelni, szétszórtuk a földön. Aztán jött a szórakoztató rész. Az alakzat egyik végén állva gyufával meggyújtottuk a végét, és néztük a puszkapor égését, ami elszenesedett fület hagyott maga után. Ezt elég gyakran csináltuk, mivel nekem több mint ezer löszerelem volt.

Egy nap a barátom azt mondta: „Hé, csináljunk valami mást, amit eddig még nem csináltunk. Készítsünk a puskaporból egy nagy kupacot, a közepére szúrjuk be a gyufát, és nézzük meg, mi történik”. Nos, készítettünk egy nagy puskaporhalmot, és kitalálod, ki lett a kiválasztott, aki a gyufát a közepébe tehette? Hát én. E vállalkozás eredményeképpen szépen megperzselődött az arcom. Hát igen, a barátom nem arról volt ismert, hogy a legokosabb dolgokat csinálta volna. Majdnem elveszítette a lábát, amikor úgy döntött, hogy fog egy nagy tűzérési lövedéket, beteszi a satuba, és kalapáccsal ráüt a gyújtókupakra. A bátyja hetekig a hátán cipelte az orvoshoz és vissza.

Nem vettem észre, mennyire megpörkölődött az arcom, amíg anyám haza nem jött, rám nézett és megkérdezte: „Mi történt az arcoddal?” Bizonyára nagyon meglepett és ártatlan képet vágtam, úgy kérdeztem: „Az arcommal? Miért?” Ezért közelebbről is megnézte, és azt mondta: „Az arcodon minden szőr leégett. Még a homlokodon lévő haj is”. „Ó!” válaszoltam. „Kinyitottam a kályha ajtaját, hogy megnézzem, jól ég-e a tűz.” A mai napig nem tudom, anyukám bevette-e ezt a hazugságot, de én egészen meglepődtem, hogy a hazugság mennyire természetesen hagyta el a számat. Ki mondta, hogy a gyerekek ártatlanok?

Még három évig laktunk az érdi hegyen, az Ercsi úton. 1945 őszén kezdtem az óvodát a helyi katolikus iskolában. A hegyen nem volt könnyű az élet. Apának vonatoznia kellett a munkába, reggel ötkor indult, és sötétben ért haza. János bátyámnak is vonattal kellett közlekednie a középiskolába Budafokra, mivel a közelben nem volt ilyen.

Amikor apa felépítette a házat, egy körülbelül 120 méter mély kutat ásatott, de a víz vagy nem volt jó, vagy túlságosan kemény munkát jelentett és nagyon nehéz lehetett egy-egy vödör vizet felhúzni. A szivattyú felszereléséhez nem volt áram. Iváshoz és főzéshez a kb. 400 méterre lévő szomszédtól kellett vizet szereznünk. Ez mindig problémát jelentett: én túl kicsi voltam, a nővérem túl gyenge, a bátyám pedig a nap nagy részében iskolában volt, és amikor hazajött, a házi feladatokat kellett megcsinálnia. Anyukámnak tehát nemcsak az állatokat (csirkék, kecskék, disznók) kellett etetnie és tisztán tartania, főznie a családnak, a mosást elvégeznie stb., hanem legtöbbször a vizet is magának kellett beszereznie. Ha visszagondolok, anyának nem volt könnyű élete. Például a mosás mindig néhány napig tartott. Nem volt mosógép. Az ötfős család táplálását kreatív főzéssel kellett megoldania a rendelkezésre álló alapanyagokból, mivel nem volt hűtőszekrény az élelmiszerek frissen tartására. A menüben gyakran szereplő ételek között szerepelt a puliszka, amelyre némi szalonnás zsírt öntött; tejszínes spenót tükörtojással; tészta lekvárral, mákkal, dióval vagy túróval a tetején; főtt burgonya szalonnapörccel. Legtöbbször hús nem volt az étlapon, csak annak maradványai, mint a szaft vagy a szalonnás zsír. A vasárnapi ebéd általában tartalmazott húst. Anyának magának kellett levágnia a csirkét, és ki kellett szednie az összes tollát (amit párnák töltésére használt fel), mielőtt feldarabolta és megfőzte volna. A csirke minden részét megfőzte, beleértve a lábát, fejét, zúzóját, szívét és a máját.

A közelben nem volt szabadtéri piac, csak a városban, így anya mindig elfoglalt volt. Hetente kétszer még saját kenyeret is készített, amit a nővéremmel iskolába menet beadtunk a péknek, hogy megsüsse a kemencében, és hazafelé menet elhoztuk. Apám sem tétlenkedett. A házunk egy közel 4000 m²-es telekre épült, ahová gyümölcsfákat ültetett, és nagy konyhakertet alakított ki, míg a terület többi részét maga művelte. Ásóval felásta, amiben némi segítséget nyújtott anya és János bátyám, aki nem kedvelte túlságosan a ház körüli munkát. Szeretett olvasni, és mindig eltűnt, hogy olvashasson. Apám munkamániás volt. Soha nem ült nyugton, csak vasárnap a templomban. Még ott is tevékenykedett: énekelt a kórusban. Ahogy visszagondolok ezekre az emlékekre itt Amerikában nyugdíjasként kényelemben ülve, minden komforttal ellátva, még nekem is nagyon nehéz elképzelni, hogyan tudták a szüleim megélni azt az életet, amit meg kellett élniük. Remélem, valamelyest ésszerű képet tudok közvetíteni az olvasó számára. Mindezt leírva előtör belőlem a hála Isten iránt, aki úgy rendelte a szülőket mindenkinek, így nekünk is, hogy tiszteljék őket.

Az élet a hegyen még nekünk, gyerekeknek sem volt könnyű. Mindannyiunknak be kellett kapcsolódnunk valamilyen munkába, amire képesek voltunk. A dolgok akkor változtak meg számomra, amikor az apácák által vezetett római katolikus iskola első osztályába kerültem. Azt hiszem, a szüleim akkor tudták meg, hogy soha nem lesz pap belőlem. Ez úgy történt, hogy az orvos lánya, Mari az én osztályomba járt, és egymás mellett ültünk az utolsó padban. Marit rendkívül csinosnak találtam fekete hajával és szemével. A haja általában copfba volt fonva, és a fonat a füle köré volt tűzve. Tehát ez a taknyos kölyök megtapasztalta az első szerelmet. Mindig együtt voltunk, még a szünetben is. Fogtuk egymás kezét, időnként csókot is loptunk. Ez még a Mikulás-ünnepségen is nyilvánosságra került. A szülők számára rendeztek estet december 6-án, Szent Miklós napján. Az első osztályosok álltak a színpadon, a Mikulás ajándékokat osztott, és mindenkire szólt néhány szót. Majd bezárta az ünnepséget mindenkinek boldog karácsonyi ünnepeket kívánva, és figyelmeztette Lászlót és Máriát, hogy hagyják abba a csókolózást az utolsó sorban. Mindig kéz a kézben sétáltunk hazafelé, a nővérem mögöttünk jött. Mari a városban élt majdnem félúton a házunktól. Azt hiszem, a nővérem és az anyám úgy gondolták, hogy a Mari és köztem zajló kapcsolat aranyos történet. Egy nap Mari hiányzott az iskolából. Alig vártam, hogy vége legyen a tanításnak. Rohantam a házukhoz, és becsengettem. Mari anyja jött a kapuhoz, és érdeklődésemre közölte, hogy Mari mumpszos lett. Kértem, hadd menjek be hozzá, de azt mondta, hogy ez fertőző betegség, és nem ajánlott a látogatás. Vitatkoztam vele, hogy ha csak az ajtóból is, de látni szeretném Marit. Megenyhült, és a szobájához vezetett mondván, ne menj be, és semmi csók. Csak néhány percre hagyott bennünket egyedül, de kitalálod, ki lett mumpszos legközelebb? Hát persze, hogy én!

Második osztály után Nagytéténybe, a családi házba költöztünk, és Mari emléke lassan elhalványodott bennem, nem felejtettem el, csak új barátokat szereztem, és más dolgok foglalkoztattak. Mindig szeretettel gondoltam rá. Nyolc-kilenc évvel később nővéremmel elmentünk a két település között található uszodába.

Épp a barátaimmal szórakoztam, amikor a nővérem megtalált, és azt mondta: „Találd ki, ki van itt!” „Nem tudom!” – Mari – mondta. Teljesen megilletődve kérdeztem: – Úgy érted, Antonovics Mária?– Igen – válaszolta. Kimentünk találkozni Máriával. Nagyszerű! Akkor még nem tudtam, hogy egy tizennégy éves fiú csak fiú, de egy tizennégy éves lány már fiatal hölgy. Igen, ilyen volt Mari is, jellegzetes női vonásokkal, amelyek miatt bámultam, és nagyon kényelmetlenül éreztem magam, fecsegtam és motyogtam, miközben Mari beszélgetett a nővéremmel. Ez a találkozás keserédes emlék lett számomra. Pár évvel később Máriát Budapesten egy uszodában láttam, de nem mentem oda hozzá. Nő volt, én pedig még mindig gyerek.

Első és második osztályos fiúként a város határán kívül élve nem volt túl sok korombeli barátom, ezért sokat játszottam egyedül, miközben anya a mindennapi házimunkát végezte. Jól tudtam improvizálni, mivel nem volt sok játékom. A gyémántlemezes sárvédő és a tűzérségi lövedék volt a két kedvencem.

4. fejezet

Az élet nehéz volt a hegyen, különösen közvetlenül a háború befejezése után. Mindenütt káosz, áruhiány és bűnözés volt a jellemző. Az embereket kirabolták, nemcsak a pénzükért, hanem a viselt ruháikért is, és meztelenül kellett hazamenniük.

Az élelmiszer- és ruhahiány a városokban, főleg Budapesten, még inkább eluralkodott. A fővárostól mindössze húsz kilométerre élve mi is megtapasztaltuk ezt. Apám mindig nagyon találékony volt. Állandóan vett és eladott dolgokat. Így amikor a háború után el kellett látnia a családot, és az infláció tombolt, elvitte az összegyűlt három varrógép egyikét, és csaknem 100 km-t utazott vele a vonat tetején, hogy megpróbálja ételre cserélni. Néhány távoli rokonunk élt arrafelé, így jól tette. Még egy malacot is kapott. Reméltük, hogy őszre a malacot jól felhizlaljuk, így levághatjuk, és sonkává, kolbásszá és szalonnává dolgozhatjuk fel, amelyeket megfüstölünk, így több hónapig eltartható. Amire nem számítottunk, az az, hogy néhány hónappal később valaki ellopja a disznót a hátsó udvarunkból. Apámnak volt még két varrógépe, ezért egyet elvéve ismét ugyanazt az utat tette meg, és egy másik disznóval tért haza. Ezúttal okosak voltunk. A házunkban hosszú folyosó húzódott az első és a hátsó bejárat között. Annak érdekében, hogy a disznót ne lopják el újra, eltorlaszoltuk a folyosót, és minden este a csirkékkel és a kecskével együtt bevittük őt is. Mondanom sem kell, hogy azután napközben sokat szellőztettük a házat. Addig csináltuk mindezt, amíg a helyzet rendeződni kezdett, talán 1946 februárjáig vagy márciusáig.

A legnehezebb dolgot mindenki számára az 1945 és 1947 közötti hiperinfláció jelentette, amelyet itt Amerikában is emlegettek a közelmúltban, amikor a nemzeti államadósság meghaladta a tizenhétezer milliárd dollárt. Amikor a pénzügyi elemzők kivételes inflációról beszélnek, mindig kettőt említenek: az 1920-as évek eleji németországi inflációt és a második világháború utáni magyar hiperinflációt. Az emberek csereberéltek. Sokszor apa már mielőtt hazaért volna, elköltötte a fizetését, mert mire hazaért, a pénz már csak feleannyit ért. Emlékszem, hogy több százezres címletű papírpénzekkel játszottam, mint a Monopoly társasjátékban.

Az inflációtól eltekintve a helyzet normalizálódott annyira, hogy 1945-ben időben elkezdődhessen a tanév, így a gyerekek visszatértek az iskolába. Óvodába jártam, amire nem nagyon emlékszem, de a következő nyáron apám beíratott a kiscserkészekhez. Kempingtúrát terveztek a Balatonnál. Körülbelül egy héttel az utazás előtt tüdőgyulladásom lett, a hét folyamán nagyon magas lázam volt, és egyszer félre is beszéltem. A kiscserkészek a következő vasárnap reggel indultak a táborozásra.

Apa péntek este hazajött, és letette az új egyenruhám az ágyamra. Anya azt mondta: „Kár, hogy nem tudsz menni, mert beteg vagy.”

Annyira el akartam menni, hogy olyan meggyőződéssel tagadtam a betegségemet, hogy a láz elmúlt, és tökéletesen jól lettem vasárnap reggelre. Vajon tényleg ott tartottam, hogy ha a láznak vége, a beteg rövidesen teljesen felépül? Nem tudom, de ennek az eseménynek mindig ezt a változatát mesélem el. Nagyon jól éreztük magunkat a táborban. A Balaton Európa legnagyobb édesvizű tava, szélessége 1,3–14 km, és körülbelül 77 km hosszú. A budapestiek rendkívül népszerű nyaralóhelye. A tó déli oldala sekély, és akár száz méterig is be lehetett sétálni, mire a nyakunkig ért a víz. Az északi oldalon hegyek vannak, ezért a víz nagyon gyorsan mélyül. A déli part a gyerekek körében népszerűbb. A tó feneké szép és homokos, a víz pedig nagyon tiszta. Az idő általában nagyon szép volt, de mindenkinek meg kellett ismernie a váratlan viharokat is, amelyek percek alatt lecsapnak a tóra. Figyelmeztető rendszerként egy ágyú szolgált, amelyet az északi oldal legmagasabb hegyéről lőttek ki. Az embereknek nem túl sok idejük maradt kijönni a vízből, amikor meghallották az ágyú hangját. Egy lebombázott házban aludtunk. Reggel hatkor harsonaszóra ébredtünk. Mindenkinek le kellett mennie a vízhez mosakodni, majd felöltözve készen állni a sorakozóra. A szemle során dicsérő himnuszt és imát énekeltünk. Mindannyian rettegtünk a reggeli mosakodástól a tóban. A vizet mindig hidegnek éreztük, mert épp hogy felkeltünk a meleg takarónk alól. Mindnyájunknak segítenünk kellett a reggeli elkészítésében. A napok túrákkal, játékokkal és vízben való játszással teltek el. Fegyelemre nevelték minket, és megtanultuk, hogyan kell keresztény szellemben kijönni egymással.

A nyár véget ért, és az életem első osztályosként folytatódott. Mivel csak egy év telt el a háború után, és az infláció történelmi méreteket öltött, ruhatárunk meglehetősen egyszerű volt. Nyáron mi fiúk általában mezítláb szaladgáltunk, és csak egy klottnadrágot viseltünk. A tanév elején mindig kaptam egy új bakancsot és egy erős nadrágot. Ezeknek a tanév végéig ki kellett tartaniuk, és legtöbbször bírták is, talán némi javítással.

Hamvazószerda előtt szokás valamiféle farsangon részt venni, sőt jelmezt is felvenni. Még a katolikus iskolában is szerveztek a gyerekeknek ilyen rendezvényt. Az én osztályom is készült a farsangi jelmezbe öltözésre. A nővérem és anyukám úgy döntöttek, hogy lánynak öltöztetnek, tipikus magyar népviseletbe az arcomon fátyollal. Utáltam, és gyakorlatilag egész idő alatt sírtam. Ahogy az osztályom a folyosón sorba állt, az egyik fiú odajött hozzám, és megkérdezés nélkül felemelte a fátylat mondván: nézzük meg, ki ez. Erre aztán összeszedtem minden erőmet, és olyan erősen hasba vágtam, hogy elesett. Ez volt a legrosszabb időszak, amit abban az osztályban valaha is megéltem. Sokáig haragudtam a nővéremre ezért a kudarcért.

A második évfolyam végén, 1948 nyarán Nagytéténybe, az anyai családi házba költöztünk.

5. fejezet

Nagytétényben más volt az élet. Már nem a település szélén éltünk. A község központjában laktunk, a Fő utca mellett, mindenhez közel. A templom öt perc sétára volt, az iskola további ötre. A szabadtéri piac tíz perc sétára, akárcsak a pékség. A hegyen éléssel szemben a legnagyobb különbséget az jelentette, hogy volt itt egy HÉV-vonal, amely a belvárosban végződött. Ez a HÉV-járat csupán negyven perc alatt bevitte az embert Budapestre. Néhány évvel azután, hogy Nagytéténybe költöztünk, a községet Budapesthez csatolták.

Budapest, a főváros Magyarország kulturális központja, szépségében általában Párizshoz hasonlítható. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a Duna-parti Parlament és a folyó túloldalán, a Várhegyen lévő egykori királyi vár képei mindig a Viking River Cruises katalógusainak oldalait díszítették.

Nagytétényben könnyebb volt az élet. Még mindig hiányzott a folyóvíz, az áram vagy az angol WC, de minden közelebb volt. Ha anyának víz kellett, a kút csak 4 és fél méterre volt a bejárat ajtótól, és könnyen kezelhető szivattyúval volt felszerelve. A szivattyú hasonlított ahhoz, mint amilyent a régi amerikai cowboy-filmekben, általában a farm konyhájában láthatunk. Az üzletek csak öt percre voltak. Apának, Jánosnak és Anninak nem kellett olyan korán kelnie, hogy munkába vagy iskolába jussanak. Ministránsként segíthettem a papnak a fél nyolcas misén, és még időben beértem az iskolába. Gyula bácsival mi ketten kitűnően együttműködtünk úgy, hogy húsz perc alatt befejeztük a misét. Minden reggel a templomban voltam, mielőtt iskolába mentem. A nagymamám a templom gondnoka is volt, és sokszor segitettem neki a takarításban, a harangozásban és ünnepek alkalmából a virágok elrendezésében.

Nagytétényben más volt az élet. A közelben zenetanulásra is lehetőségünk nyílt. Nem tudom, hogy sikerült a szüleimnek elintéznük, de mindhármunkat hegedűóra íratnak be. Gondolom, ezzel pénzt is megtakarítottak, mivel csak egy hegedűt kellett vásárolniuk, és legalább mindhárman zenét tanultunk. Szüleink többször mérlegelték, milyen jó lenne, ha mindegyik gyerekük más hangszeren tanulhatna. Így később saját zenekarunk lehetne, és felnőtt korunkban könnyebben tudnánk biztosítani megélhetésünket.

Nagytétényben más volt az élet. A közelben működött a kultúrház. Apa szívesen vett részt a színjátszó körben. Nem tudom, hogyan talált erre időt. Még engem is rávett, hogy szerepeljek pár darabban. Tetszett is nekem a színészkedés.

Nagytétényben más volt az élet. Az érettségi után a bátyám elköltözött otthonról, hogy egy másik városban dolgozzon. Utána nem láttuk túl gyakran.

A nővérem itt lett tizenhat évesen szerelmes, a kapcsolat öt évig tartott, és nagy szívfájdalommal végződött számára.

Nagytétényben más volt az élet. Itt kezdtük el megismerni a kommunista rendszer összes radikális, zsarnoki szabályát. Kénytelenek voltunk elviselni a szocializmusért vívott harcuk nehézségeit. Az 1956-os forradalom után 1989-ig folytatták ezt a harcot. Negyvenegy évig harcoltak a szocializmusért, de soha nem érték el. Harcuk mindig abból állt, hogy kiirtották a velük szemben álló embereket. Láttuk a volt kormánytisztviselők kivégzését és a kommunista rezsimmel szemben bátran fellépő emberek nyilvános tárgyalásait. A börtönök megteltek politikai foglyokkal, sőt korábbi kishivatalnokokkal, valamint a felső tízezerhez tartozó, jól képzett emberekkel, köztük néhány pappal is. Az egyik legjelentősebb politikai fogoly Mindszenty bíboros volt.

Nagytétényben más volt az élet. Rátaláltam az egyetlen valaha volt legjobb barátomra, aki otthon maradt, amikor emigráltam.

Nagytétényben más volt az élet. Itt kellett eldöntennem, hogy mit akarok tanulni, és milyen pályát akarok választani egész életemre.

Nagytétényben más volt az élet. Itt élte át családom az 1956-os forradalmat, és családunk férfitagjai – apa, János és én – innen indultak az életük hátralévő részét meghatározó útra. Apát bíróság elé állították, és tizenöt év börtönre ítélték. János december 25-én menekült el, én pedig 1957. január 12-én.

Anni nővéremet karácsony estéjén jegyezték el. Nyolc év telt el a hegyről való elköltözésünk óta, és sok minden történt ezekben az években. Sok nehézség, kemény munka; sokan gyorsan felnőttek, de volt sok gyerekkori vidámság is. Néha mi, gyerekek még élveztük is, ahogy a magunk módján fellázadtunk a kommunista rendszer ellen. Rendszerint többen jártunk haza együtt az iskolából, és át kellett mennünk a templomkertben. Az egyik gyerek, Jancsi, egy ismert kommunista fia a szomszédunkban lakott. Mindig megálltunk a templomban egy gyors imára. Természetesen Jancsi folytatta az útját. Néha fellázadtunk, és arra kényszerítettük, hogy jöjjön be velünk a templomba, térdeljen le, miközben mi imádkoztunk. Ez volt a mi lázadásunk módja. Legtöbbünknek nem tetszett az új rendszer, de hadd ne fussak annyira előre.

A kommunista uralom valójában 1946 elején kezdődött. A Szovjetunió megszálló erői által támogatott baloldal hatalmat nyert, és mint mindig, kíméletlenek és erőszakosak voltak mindenben, amit tettek. Először a vasutakat, a bányákat és a bankokat államosították. Aztán egyik napról a másikra a több mint ötszáz alkalmazottal rendelkező vállalatokat. Ezután következett a száz főnél többet foglalkoztató vállalkozások államosítása. Később a tíz vagy annál több alkalmazottat foglalkoztató cégek is. Végül mindent államosítottak – a földeket, a bérházakat és a kis családi vegyesboltokat. Még szabályokat is hoztak arról, hogy a családok hány szobában lakhatnak, és ha úgy döntöttek, hogy van „felesleges” helyiségük, bérletet raktak abba a szobába.

Ezt nagyon jól szemléltette a Doktor Zsivágó című filmben az a rész, amikor a jó doktor hazaért a frontról, nagy és kényelmes otthonát akkora tömeg foglalta el, amely nem sok teret hagyott neki és családjának. Megindító jelenet volt a filmben.

Mi fájdalomunkban és önkritikus humorral ezt a politikai folyamatot „szalámipolitikának” neveztük el arra utalva, hogy minden alkalommal, amikor az uralkodó csoport még egy dolgot akart elvenni az emberektől, mindig azt mondta: „Nem vesszük el a szalámidat. Csak ezt a szeletet, és csak azoktól, akiknek a szalámija tisztességtelenül nagy.” A következő tétel elvételét ismét ugyanazzal a mondattal vezették be. Azok az emberek, akik nem tájékozódnak arról, mi folyik a politikában, és csak a kormányzati propagandára támaszkodnak, minden alkalommal elhiszik ezt. Eljött a nap, amikor az emberek végül ráébredtek a megfosztottságra, és csoda kell a dolgok megváltoztatásához, csoda, mert mindannyian önként fogadták el a feltételeket.

Az egész országot elzárták a szabad világtól és az ott elérhető információktól. Sok könyvet betiltottak és összegyűjtöttek. Amikor az olvasás iránti érdeklődésem kialakult, meglepődtem néhány olyan könyvön, amelyet nem engedtek be a könyvtárakba. Akkor nem tudtam megérteni, hogy miért, de most igen. Szinte bármit, ami az erkölcsöt, a hűséget, az őszinteséget, a kemény munkát és annak jutalmát stb. ábrázolta, indexre tettek. A tanulók gondolkodhatnak, okoskodhatnak, és felismerhetik a liberális gondolkodás ostobaságát. Ezért a progresszív és liberális erők mindig beszívárognak az oktatási rendszerbe, hogy a fiatalok abbahagyják a gondolkodás és az érvelés megtanulását, hogy hazugságokkal és hamissággal irányíthatókká váljanak.

Mire 1948-ban elkezdődött az iskola, jó néhány barátot szereztem, akik közvetlenül körülöttünk éltek. A ház, amelyben laktunk, az ingatlan egyik oldalát teljesen kitöltötte, az udvart téglafal vette körül, amely téglából épült fészerként folytatódott az udvar másik oldalán. A negyedik oldal határa pedig a hátsó szomszédunk ingatlanjával volt közös. Amikor az udvarról kiléptem a kapun, három utca kereszteződésével létrejött tágas területre értem, amelynek egyik oldala egy dombig ért fel, ami télen különösen szép volt, mivel kiváló szánkózási lehetőséget biztosított, a mindig zsúfolt helyen remekül szórakoztunk. A kereszteződés másik két sarkában kukoricatáblák terültek el. Jó szolgálatot tettek, amikor nyáron bújócskáztunk.

Mire az iskola elkezdődött, a kommunista kormány már törvényen kívül helyezte a kiscserkészeket, és felváltotta a szovjet példára szervezett úttörőkkel; a zöld nyakkendőt pirosra cserélték. Úttörőnek lenni kötelező volt.

6. fejezet

Nagyтétényi életünkben az egyik legjobb dolog az volt, hogy a mozi közelében laktunk. Igaz, csak a kormány által jóváhagyott filmeket játszották, többnyire szovjet készítésű háborús filmeket, amelyek a Vörös Hadsereget és annak eredményeit dicsérték a sztálingrádi csatában vagy Berlin felszabadításában. Az évek múlásával olasz operákat és néhány francia romantikus filmet is beengedtek. Emlékszem, hogy láttam a *Három testőrt*, a *Monte Cristo grófját* és néhány Verne-filmet. Az utolsó amerikai film, amit láttam a *The Fighting Sullivans* volt, amely a második világháborúban harcoló Sullivan-testvérekről szólt. Olyan benyomást tett rám, hogy még sok évvel később is el tudtam mondani az egész filmet. Nagyon szerettem volna újra látni, amikor megérkeztem Amerikába, sokszor említettem több embernek, de senki nem tudta megmondani a megfelelő címet. Amikor magyarra fordították, megváltoztatták a címét erre: *Öten voltak*. Csak évekkel később, sok ember megkérdezése után jöttem rá az igazi címre, sikerült megtalálnom és újra megnézni. Nagyon megható film, amely öt fiútestvér utolsó áldozatát mutatja be a második világháborúban. A mai napig ez a kedvenc filmem.

Az élet még mindig nehéz volt. Mindannyiunknak segítenünk kellett a házimunkában. Anyának még mindig napokba telt a mosás, mert be kellett gyűjtania az üstöt, hogy elegendő forró vizet készítsen. Apa többletmunkát vállalt atlétikai edzőként, ezért mindig későn jött haza. Nagymama nemcsak a templom gondnoka volt, hanem részes bérlőként a szőlőben is dolgozott.

Tízéves koromban szereztem az első nyári munkámat a vasúton. A gyomlálók közé vetek fel. Akkoriban még nem használtak gyomirtót a vasúti ágyazaton, így a gyomnövények elszaporodtak. A gyomnövekedést még az is elősegítette, hogy a vasúti kocsikban a WC-knek nem volt tartálya, így amikor az emberek leöblítették, minden a vasúti pályára került. Az volt a feladatunk, hogy minden gyomot kézzel kihúzzunk és messzire dobjuk a zúzott kőből készült vasúti ágyazattól. Egy meghatározott mennyiségű sínszakaszt kellett megtisztítanunk. Az volt a „norma”. A síndarabok azonos hosszúságúak voltak, és mindkét oldalon ugyanúgy lettek lefektetve. Ez okozta a vonatok kattogását. A kerekek egyszerre haladtak át a jobb- és baloldali síncsuklókon. A vonatoknak nagyon egyedi hangjuk és illatuk volt a gőzmozdonyok miatt. Mire a nyár véget ért, már fel tudtam ismerni a Nemzeti Vasút minden gőzmozdonyát. Még mindig emlékszem, hogy a 424-es általában a gyorsvonatok élén állt. Aztán ott volt a 411-es, egy nagyon erős gőzmozdony, amely általában a tehervonatokat húzta. Trumannak becéztük őket, mert az Egyesült Államok a háború után a Marshall-terv keretében szállította őket Magyarországra.

Azt hiszem, a háború előtt ezeket a mozdonyokat használták a nyugat-virginiai szénvonalakhoz és a „kilométer” hosszú szerelvények húzásához a két partvidék között elterülő hatalmas síkságon keresztül. Valójában élveztük a vasúti munkát, mert több kilométerre voltunk szülőhelyünktől, és ingyenes vonatjegyet kaptunk, amellyel hazamehettünk és másnap vissza. Néha, amikor rendező pályaudvaron mentünk át, rábukkantunk egy-egy mellékvágányon álló, káposztával vagy burgonyával megrakott kocsira. Hát ezekből vittünk haza magunkkal néhányat. Azzal indokoltuk tetteinket, hogy a kormány szerint ebben az új rendszerben senki sem birtokol semmit. A munkásoké minden. Mi úgy okoskodtunk, ha a tulajdonunkban van, akkor nem lopunk, amikor hazaviszünk belőle egy vacsorára valót, ugye? Ez a hozzáállás nagyon elterjedt az egész országban. Mindannyian lelkiismeret nélküli tolvajok lettünk! Még a tisztelendő atya is egy szilveszteri misén azt mondta, hogy a magánemberektől lopni bűn, a kormánytól viszont nem. Amikor ezt a prédikációt elmondta, mindannyian megértettük, hogy ez egy vicces kijelentés, némi keserűséggel. Ezt teszi egy szocialista/kommunista rendszer a polgárokkal, akik bíznak a felhatalmazásban. Az emberek elveszítik lelkiismeretüket és erkölcsi értékeiket.

Ilyen légkörben és körülmények között nőttem fel, de mégis emlékezetes gyermekkorom volt. A vasúti munka csak egy nyáron át tartott. Ezután egészen a középiskoláig mindig az őszibarack-begyűjtésben dolgoztam. Diósd Nagytéténytől északnyugatra, a hegyen fekvő község. Diósd és a környező dombok nagyon termékenyek voltak, és híresek az ott termesztett őszibarackról. A környéken termesztett őszibarack olyan bőséges termést hozott, hogy termesztése nyereséges exportüzletággá vált. Az őszibarackot Nyugat-Európa nagy részére, Németországba, Franciaországba és Svájcba exportálták. Mindenütt gyűjtőközpontokat telepítettek, és teherautók jártak körbe, hogy összeszedjék a napi barackmennyiséget, és elvigyék a diósdai exportpincébe, egy mély labirintusba, amelyet a mészkőhegyből vájtak ki. Állandó hűvös hőmérsékletének köszönhetően tökéletesen alkalmas lett az őszibarack válogatására és a szállításig történő tárolására.

Szerettem az őszibarack-begyűjtésnél dolgozni. A megbízatás változatos volt. Sokszor teherautóra kellett szállnom, hogy átvegyem a termést a helyi gyűjtőhelyeken; néha pedig a pincét kellett kipakolnom. Kedvencem a vasúti pályaudvaron való munka volt. Ott először jéggel kellett megtölteni a vagonokat, általában délután három-négy óra körül. A kocsik rosszul voltak szigetelve. Mindkét végükön egy nagy tartály volt a jégnek, középen hűtött terület alakult ki. Ide rakták az őszibarackos ládákat. A teherautók nem sokkal a jég betöltése után kezdtek megérkezni, és végül este nyolc-kilenc óra körül fejeztük be a pakolást. A vagonokat egy vonathoz rögzítették, és többórás utazás után az őszibarack rendeltetési helyére került. Azért is szerettünk ott dolgozni, mert mindig meg lehetett enni azt az őszibarackot, amely túl puha volt az exporthoz. Ezt megengedték.

Amellett, hogy dolgoztam, a ház körül is akadt munkám. Én vittem ki az anyakecskét és kötöttem ki az út szélére, hogy legeljen; nem vágták túl gyakran a füvet, egy szezonban egyszer, természetesen kézzel. Szóval indokolt volt kitenni a kecskét. Néha ott maradtam vele, feküdtem a fűben, és olvastam, mert már tizenéves korom elején szerettem olvasni. Az iskolában egy tanórán kívüli irodalmi kört alakítottunk, amelyet mi magunk működtettük megkövetelve, hogy minden tag olvasson el bizonyos számú könyvet. Olyan volt, mint egy klub. Néhány barátommal együtt találtunk egy nagy doboz könyvet a padláson. Annyira boldogok voltunk; olyanok, mint a gyerekek egy cukorkaboltban, amikor megláttuk a könyveket, amelyek közül néhány indexen (azaz tiltott) volt. Több mint száz könyv lehetett. Sok közülük olcsó kiadású, és olyan íróktól származott, mint Zane Gray, Max Brand, Karl May, Balzac, Dickens, Cooper, Defoe stb.

Nagyon szerettem olvasni. Mindig megpróbáltam utánózni a történet hőség; ez segített abban, hogy olyan kíváncsi jellemvonásokat fejlesszek ki magamban, mint a hűség, az őszinteség, a hazaszeretet stb. Ez abban is segített, hogy elsajátítsam a megfelelő beszédmodort, tiszteletben tartva a tekintélyt. Ezek igazán formáló évek voltak. Az iskola csak azzal foglalkozott, hogy a kommunista rezsimhez való lojalításra neveljen minket. Minden más jellemvonást magunknak kellett elsajátítanunk. Remélem, a fiatalabb olvasók figyelembe veszik ezt. Többet tanultam az olvasás révén, mint bármely más módon, különösen a szociális készségek tekintetében.

A nagytétényi éveim, nyolc éves koromtól csaknem tizenhét éves koromig a legizgalmasabb évek voltak a felnőtté válás szempontjából. A politikai és gazdasági nehézségektől eltekintve még gyerek voltam. Minden lehetőséget megragadtam a játékokra. A barátaimmal egymástól 100–200 méteren belül laktunk. Szinte egymásnak átkiabálva kommunikálhattunk. Minden dolgot csináltunk, amit a fiúk szoktak, és minden olyan játékot játszottunk, amit csak ki tudtunk találni. A játékok természetesen évszakonként változtak. Legtöbbször római katolikusok, és többnyire ministránsok voltunk.

A tavaszt mindig örömmel fogadta mindenki. Áprilisra rendszerint már elég meleg lett az idő. Amint lehetett, ledobtuk a cipőnket. A Duna csak körülbelül 800 méterre volt az utcánktól. A tavaszi hóolvadás az Alpokban általában magas vízszintet és gyakran árvizet okozott. A folyótól néhány száz méterre volt egy magas vonatpálya, amely természetes gátként működött. Valószínűleg szándékosan úgy építették, hogy gát is legyen. Ez a vasúti töltés és gát fogta fel a vizet a folyópart és a vasúti sínek közötti sík mezőn. Ezen a réten sok rókalyuk és a háborúból megmaradt tűzérési gödör volt. A németek mindig megpróbálták elrejteni nagy tűzérési fegyvereiket, a földbe ásták őket, általában egy-másfél méter mélyen, és földet halmoztak a kör alakú gödrök szélére. Így a fegyverek alapvetően egy kb. két méter mély gödörbe kerültek. Ez a leírás azért fontos, mert így válik érthetővé egyik kedvenc időtöltésünk a meleg tavaszi napokon. A Duna a magas vízszint miatt általában elárasztotta ezt az egy kilométer hosszú sík területet.

Amikor az ár kezdett visszahúzódni, a tűzérési gödrök és a rókalyukak időnként akár egy-két hétig is megtartották itt a vizet. Hát, ha ide fiúkat hoznak, ők úszni fognak az elkészített „medencékben”. Szüleink nem helyeselték volna az ilyen korai úszást, ezért általában közvetlenül az iskola után mentünk. Ez általában fiúknak való buli volt. Nem akartuk, hogy vizes legyen a ruhánk, és ezt meg kelljen magyaráznunk a szüleinknek, ezért meztelenül úsztunk. Volt egy bizonyos nap, amikor az iskolában a lányok megtudták, hogy a fiúk milyen jól szórakoznak az ártéren, úsznak a gödrökben. Nem akartak kimaradni a buliból, ezért valamivel később következtek minket, csak azért, hogy lássak az összes fiút a vízben, na meg az összes ruhánkat a víz partján. Ahelyett, hogy csatlakoztak volna hozzánk, összeszedték a ruháinkat, és kicsit arrébb elrejtették a bozótban. A jól végzett munka után elmentek. Annyira kényelmetlenül éreztük magunkat; egyikünk sem akart kijönni a vízből, hogy megszerezze a ruhákat. Újra és újra megtárgyaltuk a dolgot, míg végül úgy gondoltuk, a lányok elmentek. Egymás után másztunk ki a gödörből, és hason csúszva mentünk a bozótig. Letörtünk néhány ágat, hogy takarjuk magunkat, és megkerestük a ruháinkat. Másnap az iskola attól zsongott, hogy a lányok hogyan hozták zavarba a fiúkat a Duna-parton.

Mindig azt akartuk, hogy legkésőbb május elsején úszhassunk a Dunában. Ez a nap volt a legnagyobb kommunista ünnep. A kötelező budapesti felvonulás után mindenki a maga módján ünnepelt a saját környezetében, amit a rezsim nem tudott megszüntetni. A helyi ünnepekhez tartozott a májusfa is, amelynek a tetejére négy nyერeményt helyeztek el. Miután a fatörzset kocsikenőccsel bekenték, a fiatal férfiak megpróbálták megmászni, és letépni az egyik nyерeményt. Nagyon szórakoztató volt. Mindig volt ennivaló, és sokan táncoltak a helyi cigányzenekar zenéjére. Az ünnepek során, még ha hűvös is volt az idő, és a Duna vize nem tudott felmelegedni, mindig akadt valaki, aki megszólította a társaságot: ki elég bátor ahhoz, hogy ússzon a Dunában? Gyakran fordult elő, hogy a víz elég meleg lett az úszáshoz.

A Duna partján sok társas kapcsolat jött létre. Az emberek napozni és úszni mentek oda. Még a gazdák is elhozták kocsijukat, a vízbe vitték, kikötötték és lemosták a lovukat. Ennek a tevékenységnek is megvolt a saját helye a víznél.

A nyári vakáció alatt, amennyi időt csak lehetett, a Dunánál töltöttünk, főleg kora délután, hogy lássuk a lefelé haladó egy óra harmincas hajót, amely a Duna legdélibb városához, Mohácshoz tartott. Ez az a híres város, amelyről a történelemkönyvek írnak, ahol 1526. augusztus 29-én Szulejmán hordái legyőzték a magyar csapatokat. Ezzel megkezdődött Magyarország 150 éves török megszállása. Az egy óra harmincas hajó mindig izgalmat okozott, mert nagy hullámokat vetett elhaladása közben. Mindannyian nagyon élveztük. Egy nap apámmal a Dunánál napoztunk egy part közeli kis szigeten, amely a mi partunkhoz volt közelebb, de a fő csatorna oldalán. Eljött az idő, és izgatottan mondtam apámnak: „Apa, itt van az egy harmincas hajó. Ússzunk be, hogy elkapjuk a hullámokat.”

Apám sosem volt ünneprontó, azt mondta: „Jó, menjünk!” Nagyon élveztük, és sokáig úsztunk együtt, de rájöttem, jobb, ha megfordulunk, és ezt meg is mondtam neki. Azt válaszolta: „Ó, gyere tovább. Most már közelebb vagyunk a másik parthoz, menjünk odáig.” Egyetértettem vele a tizenkét éves „józan eszemmel”, ráadásul meg is ijedtem kissé ahhoz, hogy nemet mondjak apámnak. Tehát kiértünk a túlpartra körülbelül másfél kilométerrel lejjebb. Megkérdeztem apát, hogy komppal megyünk-e vissza. Azt mondta: „Te viccelsz. Könnyebb lesz visszafelé úszni, mint ahogy idejöttünk.” Volt ennek valami értelme? Nem tudom, de addigra már rábíztam magam. Tehát egy több mint három kilométeres, felfelé tett séta után belegázoltunk a vízbe, és hamarosan visszaértünk a partunkra. Azóta a mai napig azzal dicsekszem: „Tizenkét évesen átúsztam a Dunát.” Apám sem volt a szerénység nagy példája. Hazafelé menet rögtön dicsekedni kezdett az első embereknek, akiket meglátott: „A tizenkét éves fiam épp most úszta át a Dunát.” Mire hazaértünk, már sok embernek elterjesztette ezt a hírt. Alig várta, hogy anyámnak is elmondhassa, ahogy kinyitotta az ajtót és elé állt. Soha nem hallottam, hogy anya ilyen erélyesen beszélt volna apámmal. „Te idióta! Hajókíséret nélkül vitted át a fiúkat a folyón? Mindketten megfulladhattatok volna az egyik örvényben. . . ” Tehát tizenkét éves koromban átúsztam a Dunát. Őrangyalom, aki mindig látja a mennyei Atya arcát, pótolta apám aznapi felelősségérzetének hiányát.

A következő évben apa vett egy kétszemélyes kajakot, de soha többé nem úsztuk át együtt a Dunát. 2000-ben, amikor családommal Magyarországon jártunk, megmutattam Hillary-nek, hol történt a nagy „történelmi esemény”: Solymosi László 12 éves korában átúszta a Dunát. A kajak, amit apám vett, nem sokszor került vízbe.

7. fejezet

Nyugat-Európát az Egyesült Államok segítségével újjáépítették, de a vasfüggöny mögött álló kelet-európai országok továbbra is küzdöttek, bár az Egyesült Államok segítségének egy része célba talált, különösen azelőtt, hogy a kommunista rendszer hatalma megszilárdult volna. Néhány gyereket még Hollandiába is elküldtek nyaralni és felhizlalni. Voltak barátaim a szerencsések között, meg is kérdeztük tőlük: „Miért jöttetek vissza egyáltalán?”

Korábban utaltam arra, hogy a hegyen leginkább tűzérési lövedékekkel és hasonlókkal játszottam. Ahogy a dolgok normalizálódtak, elindultak az ifjúsági programok is: az úttörőmozgalom, repülőgép-modellező klub, közösségi színház stb. A barátaim többségének és nekem egyáltalán nem volt játékunk, a szüleinknek fontosabb dolgokra kellett költeniük a pénzüket. Egy Schuco sportautót kaptam a bátyámtól, de csak erre emlékszem. Ma is megvan, a keserédes emlékekkel együtt.

Beléptem a repülőgép-modellező klubba. Az általunk épített repülőgépeket olyan alkatrészekből kellett összerakni, amelyeket vékony rétegelt lemezből vágunk ki, először a bordákat, utána ezeket a balsafához ragasztottuk. Aceton alapú ragasztót használtunk, amely elég gyorsan megkötött. Miután megépítettük a géptörzset, az orr részt kellett kifaragnunk, és az egész szerkezetet vékony papírral bevonni, amelyet csirizzel vittünk fel. Később Amerikában, amikor megláttam Howard Hughes óriás méretű repülőgépének (gúnyneve Spruce Goose = lucfenyő liba) felépítését, eszembe jutottak a repülőgépmodell-klubban töltött napjaim. Felvittük a repülőgépeket a hegyre, ahol 50, 75 vagy 100 méteres kötelekkel indítottuk el őket. Minden gépnek volt egy átlátszó ablaka, amely alá a tulajdonos címét írták azzal a kéréssel, hogy küldjék vissza a gépet. Több a feláramló meleg levegő (termik) hatására eltűnt a szemünk elől. Néha visszakaptunk párat, néha csak egy levél érkezett arról, hol találták meg a gépet, esetleg fényképet mellékeltek hozzá.

Három vagy négy repülőgépmodellt építettem, de nagyon türelmetlen voltam, és nem volt elég ügyességem és türelmem ahhoz a precíz munkához, amelyet ez a tevékenység az elejétől a végéig igényelt. Későbbi életem során, fiatal felnőtt koromban szerszámkészítő tanoncként nagy önfegyelmet kellett gyakorolnom, hogy precíziós szerszámokat tudjak szerkeszteni. Emlékszem, hogy 1965 és 1968 között szerszámkészítőként dolgoztam, és sok olyan szerszámot készítettem, amelyeket a BOEING 747 repülőgép alkatrészeinek gyártásához használtak. Nem sokáig maradtam a repülőgép-modellező klubban. Jobban szerettem a szabadban játszani a szomszédban lakó barátaimmal. Körülbelül 6–7 fiú élt a közvetlen közelünkben, akikkel a „mi” sarkunkon együtt játszottunk. Játékaink közé tartozott a foci, amit mezítláb rongylabdával játszottunk, a bújócska, a kidobós, de sokszor csak együtt lógtunk és beszélgettünk.

Legtöbbünk ministrált, és rendszeresen járt templomba. Én többet voltam ott, mint bárki, mivel nagymamám volt a gondnok. Segítettem neki a virágok elrendezésében és a harangozásban. Vasárnaponként általában az egész délelőttöt ott töltöttem, mivel nyolckor, fél tízkor és tizenegykor is kezdődött szentmise. Mindegyik miséhez harangozni kellett, először tizenöt perccel a szolgálat előtt, másodszor pedig a szolgálat megkezdésekor. Az első alkalommal egy harang, a szolgálat kezdetekor egyszerre három harang szólalt meg, a tizenegy órai nagymiséhez pedig mind az öt harangot használni kellett. Ez több embert igényelt, és mi, gyerekek, mindig nagyon élveztük ezt a munkát, ahogy megfogtuk a kötelet, és hagytuk, hogy a lengő harang mozgási energiája felhúzzon minket a kötéllel, és felemeljen a magasba. Ezt csak a két legnagyobb haranggal tehettük meg; a többi nem volt elég súlyos ahhoz, hogy elegendő kinetikus energiát hozzon létre, amely még minket, sovány gyerekeket is felemelt volna. Egész Európában szokás a mindennapos déli harangozás. Vészhelyzetben „félreverik” a harangokat, kézzel csak az egyik oldalra húzzák a harang nyelvét. Így a harang megszokott bim-bam hangjának csak a „fele” jön létre: bim-bim bim...

Most az olvasónak tudnia kell, hogy nagyon alultáplált és sovány gyerek voltam, és amikor együtt lógtunk, én voltam a leggyengébb közülünk, szokták is mondani nekem: „Még az árnyékod sem látszik, ha napra állsz.” Még fiatal felnőtt koromban is Csontosnak hívtak. Egy nyári délután az utcasarkunkon gyűltünk össze. A falu másik feléből közeledett felénk egy fiú, hogy elhaladjon mellettünk. Ez a fiú két évvel fiatalabb volt nálam, de valószínűleg kétszer akkora. Jól fejlett vállai, nagy mellkasa, hatalmas karizmai, sötét arcszíne és nagyon nagy orra volt. Rövid nyaka miatt úgy tűnt, mintha a mellkasa elől és hátul kilógna, röviden: csúnyának találtuk. Ahogy egyre közelebb ért, az egyik srác így szólt hozzám: „Gyerünk, vágd hasba!” Gyenge természetem miatt mindig bizonyítani akartam a többieknek. Amikor el akart haladni melletttem, elé álltam és teljes erőmből gyomron vágtam. Ez egy kicsit sem rázta meg őt. Csak szánalommal és együttérzéssel nézett rám, megcsóválta a fejét, és szó nélkül tovább folytatta útját. Büszke voltam. Az egyik fiú (én) csak bebizonyította, hogy méltó a többihez. A többiek csak nevettek, mivel mindenkinek csak a „csúnya” külseje miatt volt ellenszenves az ismeretlen fiú. Később alkalmam nyílt felismerni, milyen tudatlan ítélet ez.

Néhány héttel később egy meleg nyári estén a templomban ministráns ruhámba öltözve, felkészülve vártam, milyen helyet töltök be a misén. Megsértődtem, mert nem a saját elképzeléseim szerint alakultak a dolgok. Elteltem önsajnálattal, kirohantam a templomkertbe, és arcomat a karomba temetve a falnak támaszkodva – hiúságomban megsértve – sírtam-tomboltam. Ahogy így sírtam és sajnáltam magam, hamarosan egy kezet éreztem a vállamon, és ezt a hangot hallottam: „Ne sírj, Laci.” A hang szelíd és vigasztaló volt. A könnyeim elálltak, és néhány hüppögés után megfordultam, hogy megnézzem, ki vigasztal engem. Az a „csúnya” srác volt, akit néhány héttel azelőtt hasba vágtam.

Nagyon szégyelltem magam emiatt, de szelíd béke támadt bennem, és nagy hálát éreztem iránta, s vigasztaló szavaitól gyorsan jobban éreztem magam. Csodálatos érzés volt, és igen, ezzel kezdődött a kapcsolatom fiatalkorom legjobb barátjával. Gyakran, amikor Dávid király és Jonatán barátságáról olvasok a Bibliában, eszembe jut a legjobb barátom. Azt hiszem, körülbelül tíz vagy tizenegy éves voltam, amikor barátok lettünk, ami addig tartott, amíg elmenekültem Magyarországról. Néhány évvel később, amikor már egyedül jártam a világot, átgondoltam a legjobb barátommal való első találkozás körülményeit, és megfogadtam magamnak, hogy soha nem fogok senkiről véleményt alkotni a külseje alapján, amíg jellemét alaposan meg nem ismerem. Ez időbe telhet, és rá fogom szólni az időt.

Ede volt a legjobb barátom neve. Ő egyedüli gyermek volt, én három testvér közül a legkisebb. Ő erős volt, én gyenge. Mindketten templomba jártunk és a helyi zeneiskolába is. A templom udvarán történt eseménytől kezdve elválaszthatatlanok lettünk. Vagy náluk voltunk, vagy nálunk. Segítettünk egymásnak a ház körüli feladataink elvégzésében. Mivel erősebb volt nálam, mindig készen állt a védelmemre, amikor más fiúkkal összeütközésbe kerültem. Sok időt töltöttünk együtt olvasással és tanulással; érdeklődni kezdtünk a csillagászat iránt, amit saját magunktól tanulmányoztunk a könyvtárban kapott könyvek alapján.

Az egyik legizgalmasabb dolog, amit meg kellett tennünk, a disznójuk levágása volt. A sertés valamilyen betegséget kapott, és Ede szülei nem voltak otthon. Mondták Edének, hogy figyelje az állatot, ne legyen rosszabbul. Amikor a házukhoz értem, nagyon izgatott volt, elmondta, hogy a disznó egyre rosszabbul van, és úgy döntött, meg kell ölnünk. Tudtuk, hogy nem szabad hagynunk meghalni. Tudtuk, ha az állat meghal, és a vér benne marad, a húst nem lehet felhasználni. Tehát Ede úgy döntött, meg kell ölnünk a disznót. Két tizennégy éves gyereknek kellett levágnia az állatot. Sokszor láttunk disznót vágni, mivel mindenütt tartottak disznót és valamikor télen levágták, így volt elképzelésünk, mit kell tennünk. Pedig nem volt tél, és csak mi ketten voltunk minden feladatra. Ede megtalálta és megélezte a bajonettet. Általában legalább két felnőttnek kell tartania a disznót, amikor a hentes leszúrja, és a vért egy nő szokta felfogni a későbbi felhasználás érdekében. Ez a disznó elég beteg volt, ezért nem kellett túlságosan lenyomnunk. Ede úgy döntött, hogy a vért nem tartjuk meg a betegségtől való félelem miatt. Tehát megölte a disznót, miközben én segítettem tartani. Mire a szülei hazaértek, Ede és én levágtuk a disznót. Büszkék voltunk ránk, hogy józan ésszel el tudtuk dönteni, mit kell tennünk, és meg is tettük.

Ede sokat tartózkodott nálunk, ahogy én is náluk. Mivel sok időt töltöttünk együtt az udvarunkon, elkerülhetetlen volt, hogy beleszeressen Magdus unokatestvérembe, aki a ház elülső részében lakott. Ede soha nem mondta ezt el nekem, és én csak Angliában jöttem rá. Magdus semmit nem érzett Ede iránt, ezért ez nagy szívfájdalmat okozott számára. Magdus egyetlen gyermek volt, két évvel fiatalabb nálam, néha a velem egyidős lányok csak azért barátkoztak vele, hogy azt felhasználva közelebb kerüljenek hozzám.

Megszokott dolog volt ez, amikor felfedeztük az ellenkező nemet, és egymás barátai/ barátnői akartunk lenni. A gyerekkori szerelem megnyilvánulásai voltak ezek.

Ez a nyolc év, amelyet Nagytétényben töltöttünk, volt az egyetlen olyan időszak az életemben, amikor a családom együttl volt. Nagyon büszke voltam a családomra és a szüleimre. Mindig úgy gondoltam, hogy az apám nagyon jóképű, az anyám pedig egyszerűen gyönyörű. Apám nemcsak jó megjelenésű, de nagyon szorgalmas is volt. Keményen dolgozott, és megfelelően gondoskodott a családról, mindig kereste a módját életkörülményeink javításának. Soha nem utasította el semmilyen külön munka lehetőségét. Régebben rajzmunkát hozott haza, és atlétikai edzőként is vállalt plusz munkát. Ő maga is meglehetősen sportos volt, negyvenes éveiben versenyt futott húszas éveik elején járó fiatalabb férfikkal. Emlékszem, egyszer egy úszóversenyen az egyik versenyző nem jelent meg. Apa elfoglalta a helyét, de nem volt nála a szokásos fürdőruha, így a derékban elég laza tornanadrágjában úszott. A nővéremmel a tribünön ültünk, és láttuk, hogy apa körülbelül 25 méter után elveszítette rövidnadrágját, s ahogy úszott, mindenki láthatta fehér fenekét fényleni a vízben. Nagyon vicces volt, mindenki jót nevetett. Nem ő nyerte meg a versenyt.

Anyának soha sem jutott sok ideje a pihenésre. Nem volt hűtőszekrényünk és benti vízvezetékünk. Szinte naponta el kellett mennie a boltba. Fával, illetve szénnel fűthető tűzhelyen (közismert neve: sparhelt, ill. németül Sparherd – A Ford.) főzött. A mosást kézzel kellett elvégezni, és általában két napig tartott – a vasalást nem számítva –, amely faszenes vasalóval történt. Mindig én segítettem neki fát és szenet behozni, valamint vizet felhúzni a bejárat ajtótól kb. 3 méterre lévő kútból. Segítenem kellett az állatok tisztán tartásában és etetésében is. Nem csoda, hogy anyám este nyolckor már rendszeresen elaludt a karosszékben.

Szoros családi kapcsolatban éltünk. Mindig csókkal váltunk el mindenkitől, és mindig így köszöntöttük egymást, amikor hazajöttünk. Szerettem a családomat, és úgy gondoltam, a mienk a legjobb a faluban.

8. fejezet

Mint márt korábban említettem, Nagytétény meglehetősen kicsi település, amely Budapest központjától tizenöt kilométerre délre fekszik. Közvetlenül a Duna mentén terül el, észak-déli irányban körülbelül három kilométer hosszan és mintegy két kilométerre a folyó nyugati oldalától. A Dunát itt egy nagy sziget (a Csepel-sziget – A Ford.) választja ketté, községünk a folyó fő ága mentén található. A szigeten közvetlenül velünk szemben két adótorony állt a magyarországi rádióadások szolgáltatására. Mindössze két rádióállomás működött, amelyeket a kormány üzemeltetett.

Budapestről a községbe érkezve az első feltűnő építmény a vegyi üzem volt. Ezen túlhaladva a falu központja nem esett messzire. Itt állt a tizenöt kilométert jelző tábla és a hősök emlékműve. Néhány száz méterre található a templomtér és a HÉV – amellyel eljuthattunk Budapest belvárosába – végállomása. A Fő utcán délnyugat felé haladva az utca két oldalán üzletek álltak, a templom, a zsinagóga, a hentesboltok, az általános iskola, a kultúrház, a falu szélén pedig a Déli Vasútnak nevezett vonal vasútállomása. Volt egy másik vasútállomásunk is a község északnyugati részén. A Déli Vasút állomásán túl, a község határán kívül működött Magyarország legnagyobb sertéstelepe. Ezen a telepen akár tízezer, vágásra felhizlalandó disznó is elfért. A hizlalda nem jelentett nagy vonzerőt községünkben. Az ingatlant vásárolni kívánók általában inkább az északabbra fekvő hegyeket vagy a Budapesthez közelebbi helyeket keresték. Meleg párás, szélmentes, bágyasztó nyári napokon a hizlaldaszag napokig érződött a faluban. Nem ez volt a kedvenc időszakunk. A hizlalda sok embert foglalkoztatott, főleg vidéki gazdaságokból származó fiatalokat. A fiatalok Budapest felé akartak mozdulni. A kommunista kormány csak külön engedéllyel tette lehetővé az emberek költözését. Azt különösen nem engedték meg, hogy túl sok ember költözzön a fővárosba. El akarták kerülni a főváros túlnépesedését és a mezőgazdaság értékes munkaerőtől való megfosztását. Ezek a fiatalok engedélyt kaptak a Nagytéténybe való költözésre, mielőtt a községet Budapesthez csatolták volna. Többszintes kollégiumszerű épületben (munkásszállón – A Ford.) éltek. Szombat esténként megjelentek a falu táncos rendezvényein. Mindig fel lehetett ismerni, ki jött a sertéstelep szállójából ruhája különös „illatáról”.

A hizlalda közelségének egyetlen hasznát a legyek bősége jelentette számunkra. Egyik kedvenc időtöltésünk volt lemenni a Dunára horgászni. Meglehetősen kicsi, körülbelül 15–20 cm-es halakra horgásztunk. Ezek a halak imádták a legyeket, ezért minden alkalommal, mielőtt horgászni indultunk, legyeket kellett fognunk. Ez nagyon egyszerű volt – egyetlen kézcsapással egyszerre többet is elkaphattunk. Összenyomtuk a fejüket, és egy üres gyufásdobozba tettük őket. Általában több tucat halból álló „fűzérrel” tértünk haza.

Anya mindig velem tisztította meg őket kint az udvaron. Serpenyőben sütvé finom étel készült belőlük. A horgászat azért is izgalmas volt, mert soha nem volt igazi horgunk. Miután megfogtuk a legyeket, kaptunk egy gombostűt anya varródobozából, amit laposfogóval meghajlítottunk, és egy nagyon vékony, körülbelül 3–4 méter hosszú zsinorra (damilra) erősítettünk, ágat vágunk a közeli fáról, és máris készen álltunk a horgászexpedícióra. Mindig egy darab kötelet használtunk zsinórként, amire felfűztük a halakat, ez volt a leghatékonyabb módszer a szállításukra. Pont olyanok voltunk, mint Huckleberry Finn és Tom Sawyer.

Az ötödiktől a nyolcadik osztályig tartott az az időszak, amikor a gyermekkorból a tizenévéssé érlelődésem zajlott. A kilencedik, a tizedik és a befejezetlen tizenegyedik osztályt Budapest belvárosában jártam. Ez új élményt jelentett.

A kommunista rendszer életünk minden részéhez hozzátartozott. Igyekeztünk normális életet élni, és figyelmen kívül hagyni azt az ellenőrzést, amelyet életünk mindennapi dolgaival kapcsolatban gyakoroltak. Mi, gyerekek időnként vakmerőbben viselkedtünk, mint a szüleink. Nem láttuk előre a lehetséges megtorlást, néha mégis megtapasztaltuk. Magyarország vallási szempontból többnyire római katolikus volt. Számos régi hagyomány, népszokás a háború után is fennmaradt. Például a betlehemezés, amikor három-négy vagy több fiatal fiú egy rövid színdarabot készített Krisztus születéséről. Aztán december 6. (Szent Miklós napja) és karácsony között házról házra járva előadták, sokszor saját készítésű betlehemi jászolt is vittek magukkal. Azok, akik beengedték őket a házukba, általában süteménnyel, egy pohár borral vagy némi pénzzel jutalmazták az előadást. Ez a népszokás nagyon hasonlít az Egyesült Államokban gyakorolt carolingra (karácsonyi dalok éneklése a házak előtt – A Ford.).

Egyik évben két barátommal úgy döntöttünk, hogy mi is eljátsszuk a karácsonyi történetet. Megkértük apámat, hogy segítsen nekünk egy jászol elkészítésében. Gyönyörű lett. Nagyon szép történetet írtunk, énekbetétekkel színesítve. Rendszeresen jártuk a környéket, előadásunkat a szomszédainknak is bemutattuk. Egy nap úgy döntöttünk, hogy felszállunk a HÉV-re, hogy az utasok is élvezhessék produkciónkat. Meglepődve ismertük fel a HÉV-en az iskolaigazgatónkat. Róla tudni kell, hogy korábban papnak tanult, de miután a kommunisták átvették a hatalmat, kilépett a szemináriumából, és kommunista lett. Emiatt mi – fiatal korunk ellenére – nem sok tiszteletet éreztünk iránta. Amikor leszálltunk a HÉV-ről, szembe találoztunk vele, és utasított minket, hogy másnap jelentkezünk az osztályfőnökünknel. Az osztályfőnökünk alapos fejmosást adott nekünk mondván, hogy nem a fiatal úttörőknek kell eljátszaniuk a karácsonyi történetet, miközben alamizsnáért könyörögnek. Mivel elég dacos voltam, így válaszoltam: „Uram, nem könyörögtünk. Kultúránk egyik régi hagyományát ápoljuk, és nagyon sajnáljuk, hogy Ön ezt nemkívánatosnak tartja. Ez a hagyomány már akkor is létezett, mielőtt a jelenlegi kormányunk átvette a hatalmat, és ezt szégyenteljesnek nyilvánította. Úgy gondolom, folytatnunk kell hagyományaink gyakorlását.” Végül megfosztottak minket a piros nyakkendőnkől. Megtiszteltetésnek vettük, és jó bulinak tartottuk.

Mindannyian egyetértettünk abban, hogy osztályfőnökünk nem akart igazán leszidni minket, és csak azért tette, mert félt az igazgatótól és attól, hogy esetleg megrovást kap, vagy elveszíti állását.

Ez a történet csak példa arra, hogy a kommunista rendszer miként próbálta meg kontrollálni életünk minden aspektusát, megmérgezve ezzel a fiatalság örömét. Csak egy pontig voltak sikeresek. Sok kellemes emléket is megőriztünk.

Életemnek volt egy másik része is, a zeneiskola. Addigra már eléggé előrehaladtam hegedűtanulmányaimmal, és mire elhagytam Magyarországot, befejeztem a hét fekvés megtanulását. Évente két koncertet tartottunk. Az egész iskola ugyanazon az estén lépett fel, a legfiatalabbaktól a legidősebbekig. A legfiatalabbak között szerepelt egy első osztályos kislány, aki zongorázni tanult. Egyik nap, amikor hazajöttem az iskolából, anyám nagyon komoly arccal fogadott, és egy Kamilla nevű lányról kérdezett. Csak néhány pillanat múlva jöttem rá, hogy a zeneiskolás kislányról beszél. „Miért kérdezed?” – kérdeztem tőle. „Ezért” – és megmutatott nekem egy levelet, amelyet nekem címeztek. Tudni kell, hogy amikor én felnőttem, nem törődtek a gyermek magánszférájával. A szülők felelősségük teljes tudatában ügyeltek arra, hogy a gyerekeik ne kerüljenek bajba még olyan áron sem, ha fel kell bontani a leveleiket. Ez általában tizenhét vagy tizennyolc éves korunkban szűnt meg. Régi irataim között megtaláltam ezt a levelet, amely szinte szétesett, de még mindig jó és olvasható állapotban volt. Anyám átadta nekem a levelet, amelyen rövid kis üzenet állt, így szólt:

Kedves Laci!

B. Kamilla vagyok, és nagyon szeretlek. Szeretném, ha Te is szeretnél engem. Kedvesebb lehetnél hozzám a zeneiskolában. Szeretnék veled találkozni. Ha Te is akarod, mondd meg -nak (egy fiú neve). A címem: . . .

Sokszor csókol: Kamilla.

Elnevettem magam, és elmagyaráztam anyának, hogy soha nem adtam okot ennek a lánynak arra, hogy így közeledjen hozzám, mert tudtam, mennyire kislány még. A korombeli lányok jobban érdekeltek.

A hetedik osztály végéhez közeledve az iskolavezetés megkövetelte, hogy minden tanuló töltsön ki egy kérdőívet, és közölje, milyen iskolába szeretne járni a nyolcadik osztály után. Ez a kérdés sok vitát váltott ki otthon. Apám az elmúlt években megismertette velem a helyi színházi kört. Pár produkcióban szerepeltem, és imádtam. Tehát a válaszom arra a kérdésre: „Mi akarsz lenni?”, az volt: „színész”. Apa azt mondta: „Rendben. Ezt fogjuk tenni: a színművészeti főiskolához középiskolai végzettségre van szükség. Tehát elmész egy építőipari technikumba, majd amikor elvégzed, és még mindig színész akarsz lenni, akkor kifizetem a színművészeti iskolát. A bátyád olyan főiskolára járt, amely nem adott semmilyen praktikus készséget a megélhetéshez.

Miután elege lett az iskolából, és pénzt akart keresni, csak nagyon keveset fizető, alacsony szintű munkát kaphatott. Szeretném, ha megtanulnál egy olyan szakmát, amelyből akkor is jól meg tudsz élni, ha úgy döntesz, nem folytatod tanulmányaidat a középiskola után.” Így történt, hogy építőipari technikumban tanultam tovább.

Tudnunk kell, hogy apám rajongott az építési munkák iránt. Három házat épített, és a ház felét, amelyben laktunk, félig lebontotta, hogy újjáépítse. Ez a szenvedély nem akadályozta meg őt abban, hogy más szakmákat is kitanuljon: kalapkészítést, szabást és térképkészítést. Az volt a véleménye, hogy mindig jó annyit tudni, amennyit csak el tudunk sajátítani. Azt szokta mondani: „Elvehetik a pénzedet és a vagyontárgyaidat, de soha nem vehetik el azt, amit megtanultál, így saját képességeiddel és tudásoddal mindig több pénzre tehetsz szert.”

9. fejezet

1954 júniusában fejeztem be az általános iskola nyolcadik osztályát. Akkor még nem tudtam, hogy abban az évben gyermekkorom utolsó gondtalan nyarát töltöttem. Szeptembertől már a hét hat napján ingáznom kellett Budapest belvárosába. Akkoriban hetente hat napot jártunk iskolába.

Budapest nagyon régi és gyönyörű város. Mielőtt a magyarok 896 körül megérkeztek volna, a rómaiak már belakták ezt a területet. Aquincum, a régi Buda területe Pannónia – ahogy a Kárpát-medence Dunától nyugatra eső részét a rómaiak nevezték – egyik fontos városaként szerepelt. Kedvelték a környéket az itt található sok termálforrás miatt.

A város jelenlegi földrajzi területének fejlődése a tatárjárás után, a XIII. században indult meg. A törökök 1541. augusztus 29-én csellel elfoglalták a várost, és 1686. szeptember 2-ig uralmuk alatt tartották. A fejlődés a török megszállás után folytatódott. A város jelenlegi arculata nagyrészt a XVIII – XIX. században alakult ki. Buda és Pest 1873-ban egyesült, így Budapest hivatalosan is létrejött. Az egyesítést megelőzően a két oldalt összekötő első Duna-híd 1839-től 1849-ig épült. Kivételesen szép megjelenésű függőhíd, magyarul Lánchídnak hívják.

A Duna a város közepén keresztül északról déli irányban folyik, és a folyó mindkét oldala tökéletes képi látványt nyújt. A keleti oldalon Pest található, ez a sík városrész. A keleti folyópart legkiemelkedőbb épülete a Parlament. Látványa képeslapszerű, ahogy az épület a folyóban tükröződik. Ez a kép díszíti a könyv hátsó borítóját a londoni Parlamenttel és az amerikai Szabadság-szoborral. A legjobban a budai oldalról, a Várhegyen lévő Halászbástyáról látható. A folyó mentén dél felé haladva érjük el Budapest „kikötőjét”. Valamilyen oknál fogva a folyó keleti oldalán található, ahol az összes hajó kiköt és kirakodik. Számos remek szálloda, festői terek találhatók itt, valamint a Lánchíd pesti oldala. Nagy élmény végigmenni a folyó keleti (bal) partján, és megcsodálni a Duna nyugati oldalának látnivalóit: a budai Várhegyet, a Gellért-hegyet, a Gellért Szállodát és a Műegyetemet. Hegynek nevezem – ez szó szerinti fordítás. A Gellért-hegy tökéletes helyszín a minden év augusztusában megrendezett tűzijátékok számára. Rendszeresen beutaztunk a városközpontba, csak hogy lássuk. A tűzijáték végén az egész hegy úgy nézett ki, mintha lángolt volna. Mielőtt elhagynánk Pestet, meg kell említenem az eredeti földalattit, amely egy Dunához közeli térről indul, és 1896 óta a Városligetbe viszi az utasokat. Fiatalkoromban ez volt a kedvenc utam a városban. A nagyon szép kocsik többnyire fából készültek. A kocsik mindkét végükön vezethetők voltak. Élményt jelentett nyáron nyitott ablakoknál utazni, amikor a föld alatti hűvös levegő betöltötte a teret.

Mint már említettem, Buda képének meghatározó jellemzői a Duna mentén a Gellért-hegy és a Várhegy, mindkettő egyedülálló a maga nemében.

A 235 méter magasan fekvő Gellért-hegy lenyűgöző látványt nyújt tetején a Felszabadulási Emlékművel és a Citadellával. A Várhegy, bár nem annyira magas (167 méter), megjelenésében vetekszik vele fenséges falaival, palotáival és a tetején végignyúló Halászbástyával.

Közvetlenül a Halászbástya mögött található az egyik legszebb magyar templom, a Mátyás-templom és Magyarország első királyának, Szent Istvánnak a szobra. Ő térítette kereszténységre a magyarokat. Emiatt ellenségei az életére törtek. Amikor azonban a bérgyilkos felemelte kését, az alvó király felébredt, megragadta a gyilkos kezét, és a következő szavakat mondta: „Ha Isten velem van, ki lehet ellenem?”¹

A Gellért-hegy déli végén találjuk a névadó fürdőt, amely Budapesten az egyik leghíresebb. A termálforrások minél jobb kihasználása érdekében szálloda- és fürdőkomplexumot építettek 1911–1918-ban. Ezek a források 27–48 Celsius fokos, ásványi anyagokban gazdag és természetes pezsgést nyújtó, gyógyhatású vizet szolgáltatnak. A fürdő a hegy déli oldala mellett fekszik, így kihasználhatják az ott található barlangokat, és barlangterápiát is nyújthatnak. Ez lett a kedvenc fürdőm, ahová gyakran jártam. A kinti medencében még mesterséges hullám is volt. Mi, gyerekek imádtuk, amikor óránként tizenöt perccel jöttek a nagy hullámok.

A hegy északi végénél, a folyópart közelében található a város egyik legrégebbi fürdője, a Rudas, amelyet a török hódoltság idején Szokoli Musztafa építtetett 1566-ban. A fürdő nyolc forrás vizét hasznosítja, amelyek napi egymillió liter 42,2 Celsius fokos vizet szolgáltatnak. Ezek a vizek kénben és mészben gazdagok, némelyikük természetesen radioaktív, ami alkalmassá teszi gyógyászati célokra és gyógyvizes hidroterápiára. Három forrás áll nyitva a nagyközönség számára, naponta több százan töltik fel palackjaikat és kancsóikat fogyasztásra, mivel a víz segít a gyomor-bélrendszeri betegségek gyógyításában. A Rudas fürdő közelében található a hegyoldalba vájt Szent Gellért emlékmű. A legenda szerint a római katolikus püspök megpróbálta áttéríteni a magyarokat a katolikus hitre, azonban 1046-ban egy felkelés során a pogányok egy hordóba tették, amelybe kívülről szögeket vertek, és legurították a hegyről a Dunába. Az Erzsébet híd a Gellért-hegy és a Várhegy között köti össze Budát Pesttel. A németek 1944-ben felrobbantották a Budát és Pestet összekötő összes hidat, ez a híd utolsónak épült újjá a háború után, csak a hatvanas években (1964-ben – A Ford.) adták át.

¹Ez az idézet a Bibliából való, Szent Pál római gyülekezetnek írt levele 8. részében a 31. versben. Az István elleni merénylet részleteiről István király Kis legendája és Hartvik püspök legendája tudósít. Ez utóbbiban a történet így szól: „Látta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mert szívük mélyén még mindig hitetlenségben tévelyegtek, csalárd tervet kovácsoltak, és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. Már esteledett; mielőtt a házban meggyújtották volna a világot, egyikük a homály leple alatt vakmerően behatolt, és a király meggyilkolására csupasz kardot rejtett köpenye alá. Alig tette be lábát oda, ahol a király pihent, csakis égi ösztönzésre a penge lehullt, és a földhöz ütődve megpendült. Nyomban meghallotta a király, és kérdezte, mi az, bár már tudta, mi történt. Az az ember megtörve, szorongva bevallotta örült tervét, bánta, közel lépett, térdre esett, a király lábát átkarolta, beismerte, hogy bűnözött, és kegyelemért könyörgött. A bocsánatért esdeklőt el nem kergette, gonosztettét gondtalanul elejtette; végül a király parancsára felkutatott gyilkosokat elővezették, s ő fejükre törvényt mondván, méltó ítélettel sújtotta őket.” (– A Ford.)

A középiskolába való ingázásom során a napi utam a Duna nyugati partján vezetett a Gellért fürdőtől majdnem a Margit hídig, a Parlamenttel szemben. A Margit híd köti össze a Margit-szigetet Budával és Pesttel. A Margit-sziget is kiváló hely egy vasárnapi kiránduláshoz. Nagyszerű szállodája van (Grand Hotel), szabadtéri strandja és vízi sporttelepe. A terület nagyon szépen parkosított. Ez a város északi végén található nagy sziget. A város déli végén van még egy nagyobb sziget, a Csepel-sziget. A Margit híd a Parlamenttől északra található. A Parlamenttől délre állt egy ideiglenes híd, amelyet az orosz csapatok építettek (a Kossuth híd – A Ford.). Tanítás után ezen a hídon át jártam apámhoz, mivel ő a folyó túloldalán dolgozott a Parlament közelében lévő egyik utcában. Azért mentem az irodájába, hogy elkészítsem a házi feladataimhoz szükséges rajzok nagy részét. Apának jól felszerelt rajzasztalai voltak, így örömmel dolgoztam ott. Az ideiglenes hidat 1960-ban lebontották.

Miután leszálltam a 9-es villamosról, meglehetősen meredek utcákon és lépcsőkön kellett felfelé másznom, hogy elérjem a várfal tövében lévő iskola épületét. A technikum egy sárga, háromszintes, vörös tetős épületben kapott helyet, amelyre a Halászbástya délután vetett árnyékot. Az utcától felfelé a hegyoldalban építették ki a Halászbástyához vezető lépcsőket, ahonnan a legjobb panoráma nyílik a Dunára és a Parlament épületére. Ha a bástya falai fölött kitekintenénk, látnánk az iskolám tetejét. A mai napig, amikor valaki megmutat egy ottani látogatásáról készült képet, rá tudok mutatni az iskolám tetejére.

A Halászbástya mögött található az első magyar király, Szent István szobra és a Mátyás-templom, amelyeket már korábban említettem. A Várhegy tetején található fennsík minden pontja tele van történelmi emlékekkel. Igazán érdekes expedíció lehet az utcák alatti alagútszisztem feltárása. Sok ember talált menedéket ezekben az alagutakban a háborúk idején. A Halászbástyából nyíló panoráma a budai dombok egy részét is megmutatja, északon a Rózsadombral, a Margit-szigettel és Pesttel együtt, délen pedig a Gellért-hegy látszik.

A budai hegyek igazán bájosak. Villamos egészen a város határáig közlekedett Hűvösvölgyön keresztül. Ez a város nagyon szép tája. Keresztanyám lakott ott és középiskolás éveim majdnem szerelme. Ő és én az első borító egyik képén vagyunk láthatók, amint maltert cipelünk egy építkezésen. Ez a fénykép az 1955-ös termelési gyakorlaton készült az angyalföldi Fiastyúk utcában. Az épület ma is áll. 2000-ben, amikor megnéztem – ha jól emlékszem – étterem volt. Minden nyáron egy teljes hónapot kellett dolgoznunk a tanulási folyamat részeként.

Városnéző kaland a 9-es villamossal közlekedni a Duna jobb partján, és ez a kaland nekem két éven keresztül minden reggel megadatott. Van még egy ilyen kaland a bal parton is. Itt jár a 2-es villamos a Petőfi hídtól a Parlamenttől északra lévő Margit hídig.

Remélem, hogy a Duna két partjának leírása Neked, az Olvasónak közelebbi képet nyújt arról a gyönyörű panorámáról, amely Budapestet annyira egyedivé teszi.

A szavak nem képesek igazából leírni a város szépségét. Bárcsak több budapesti képet tettem volna be a könyvbe, de néhány dolgot az olvasók fantáziájára akartam bízni. Ez adja az olvasás örömét, segíti elménk gazdag képzeletének fejlesztését. C. S. Lewis angol író nagy híve volt képzeletünk fejlesztésének, aminek segítségével egy könyvet jobban tudunk élvezni, mint az arról készült filmet. A film egy kialakult elképzelést mutat be, ami eltérhet a saját elképzelésünktől.

Nagyon szerettem az első két évben a Halászbástyához közeli középiskolámba járni. Az ingázás minden egyes napja új kalandot jelentett, ahogy megtanultam eligazodni a városban. Az ingázás miatt eleinte a felnőtt világhoz tartozónak éreztem magam, mert egyedül vagy az osztálytársaimmal utazhattam. Mindannyian a város különböző részein éltünk. Néhányan HÉV-vel, mások pedig vonattal ingáztak. Az egyik osztálytársunknak szobát kellett kivennie a közelben, mivel 72 kilométerre lakott az iskolától. Ez nagyon nagy távolságnak számított még akkor Magyarországon a széles körű autóhasználatot megelőző időszakban. Az autó csak az 1980-as évek végén vált az ingázás eszközévé, főként azért, mert a kommunista rendszerben nem sokan engedhették meg maguknak az autótárlást.

Nagyon megszerettem Budapestet és a környező hegyeket. Élveztük a hétvégi kirándulásokat a hegyekben. Voltak kulturális lehetőségek is – filmek, színházak, koncertek –, valamint számos sportesemény, amelyeket csak a fővárosban lehetett elérni.

A harmadik iskolai évenként kezdve az osztályokat a város pesti oldalára költöztették. Ez sokkal távolabbi utazást jelentett számomra. Soha nem szoktam hozzá az új helyszínhez, mert csak két hónapig jártam oda, miután 1956. október 23-án kitört a forradalom. Ez volt az utolsó nap, amikor részt vettem az órákon. Csak az új évben mentem vissza az iskolába, de akkor minden tanulót kivezényeltek dolgozni a forradalom okozta épületkárok helyreállítására. Öt napig dolgoztam ott, mielőtt elhagytam volna az országot. A könyv első borítójának egyik képén a lyukas zászlónk látható. A zászló mögötti magas épületek egyikén dolgoztam ezen az öt napon. A zászló alatti alacsony épület a Corvin mozi, ez szolgált öltözőül számunkra. Ez a városrész volt a legsúlyosabb harcok helyszíne a forradalom idején.

10. fejezet

Az általános iskolából a középiskolába való átmenetre felkészülve egy dolgot nem vettem észre: azt, hogy milyen az ország politikai légköre és hogyan változott. Őszintén szólva egy csöppet sem érdekelt. Tizenéves voltam. Igen, még a kommunizmus idején is tinédzserként viselkedtünk. Néhány dolog meghatározta viselkedésünket, hogy mi vagy családunk ne kerüljön bajba. Mindig kellő elővigyázatossággal beszéltünk vagy cselekedtünk.

Joszif Sztálin 1953 márciusában meghalt. Mi, gyerekek soha nem vettük észre, de a felnőttek, a politikusok, az egyetemisták, az írók és a szabadságszerető emberek igen. Nyikita Hruscsov állt a kormány élére a Szovjetunióban. Nem rajongott az elődjéért. Desztalinizációba kezdett, 1956-ban is kritizálta őt. Az, ahogy a Szovjetunióban zajlottak a dolgok, lassan hatást gyakorolt a magyarországi általános légkörre is. A szólásszabadság fokozatosan fejlődött a forradalmat megelőző három év alatt. 1956 elején kezdtem ezt észrevenni. Nagyon érdekelt az irodalom, és a hetente megjelenő folyóirat, az Irodalmi Újság egyre népszerűbbé vált a nyár folyamán és az ősz beköszöntével. Ez az újság fontos szerepet játszott a lakosság tájékoztatásában.

Középiskolába járó tizenévesekként éreztük a felnövekedés önbizalmát és büszkeségét. Nem fordítottunk túl nagy figyelmet a politikai szelek egyikére sem. Jobban érdekelték az ellenkező nem illatát hordozó szelek. A középiskolában az első dolgunk annak eldöntése volt, hogy ki kit szeret. A legelején akadt néhány változás, aztán elkezdtünk tanulni. Harmincketten tanultunk az osztályban, egyforma arányban lányok és fiúk. Hetente hat napot jártunk iskolába. Mivel az iskola szakképző iskola (technikum) volt, az elméleti ismereteket gyakorlati tanítással is kiegészítették. A hatnapos iskolai hétbe egy teljes nap tényleges munka is beletartozott. El kellett mennünk egy építkezésre, ahol valóban dolgozni kellett. Oktatóink megmutatták, hogyan kell gipszvakolatot készíteni, betont keverni, betonozni, külső és belső falakat építeni, valamint kerámia burkolólapokat, padlót stb. lerakni. A kezdeti betanítás után elvárták, hogy önállóan vagy brigádban dolgozzunk. A heti egy nap munkán kívül a tanév végén még egy hónapot kellett dolgoznunk építkezésen.

A legtöbben közülünk rájöttek, hogy a középiskolai tanítás más szintű, mint az általános iskolai. Hát én nem. Az általános iskolában mindig jó tanuló voltam, többnyire jeles osztályzatú, de általában nem kellett igazán keményen tanulnom. Szerencsére éles elmével áldottak meg, ezért figyeltem az órán, így emlékeztem, miről beszéltek a tanárok, és el tudtam mondani. Gondolom, ez az oka annak, hogy a történelem, a földrajz és az irodalom lett a kedvenc tárgyam. A matematika más eset volt.

A hetedik és nyolcadik osztályos matematikatanárom magyarázata az algebrai egyenletekről számomra hiányosnak vagy érthetetlennek tűnt, ezért soha nem értettem meg igazán a magasabb rendű algebrai egyenleteket. Ez a tény a későbbi életemben megnehezítette az ilyen ismeretek hasznosítását. Szerencsém volt, hogy Amerikában minden szakmához írtak egy használati útmutatót, matematikai formulákkal együtt. Ezeket használva sikerült mérnöki szintre emelkednem, megfelelő egyetemi továbbtanulással.

A középiskolát úgy kezdtem, ahogy nyolcadik osztályban megszoktam: hallgattam, figyeltem az órák alatt, és jó memóriámra támaszkodtam az információk megőrzésében. Tehát amikor a tanítás után megcsináltam az írásbeli házi feladatot, úgy gondoltam, hogy arra a napra befejeztem a tanulást. Kegyetlen kijózanodás következett az első félév végén. Gyakorlatilag megbuktam az elméleti tárgyakból. Apámnak ez egyáltalán nem tetszett. Nem akarta elfogadni, hogy a fia rossz osztályzatokat hoz haza, amikor ilyen jó esze van, akárcsak a bátyjának. Tehát mit tesz ilyenkor egy apa? Hát az enyém minden héten ellátogatott ebédidőben az iskolába, hogy a tanáraimmal beszéljen. Majdnem egy kilométerre dolgozott az iskolámtól, a Duna másik oldalán, a Parlament közelében. Heti látogatásai mellett beíratott a tanulószobába, így rögtön iskola után elkezdhettem tanulni, és nem a hazautazással töltöttem az időt, hogy mire hazaérek, fáradt legyek, vagy rögtön kimenjek játszani. Az erőfeszítéseik meghozták eredményüket. Az iskolaév végére egy közepesten leszámítva mindenből jeles vagy jó osztályzatot értem el.

Volt egy másik tényező, ami a gyenge első féléves teljesítményemre hatással volt: nem szerettem az építészetet. Az építészet apám szenvedélye volt. Miután a teljesítményem javult, kezdtem megkedvelni, főleg azért, mert nagyon jó voltam a gyakorlati munkában, és emiatt osztálytársaim megválasztottak a három brigád egyikének a vezetőjévé.

A középiskolás éveket úgy érzékeltem, mintha két életet éltem volna. Még mindig Nagytétényben laktam, ahol a legjobb barátom élt és egy lány, aki tetszett, de napjaimat a városban töltöttem új emberekkel körülvéve. Barátkoztam az osztályban a fiúkkal, de hiányzott a legjobb barátom. Az osztálytársaimmal való kapcsolatom soha nem alakult amolyan „a fél karomat odaadnám érted” jellegű szoros barátsággá. Bízunk egymásban, segítettünk egymásnak, megosztottuk a politikai nézeteinket, ami veszélyes is lehetett volna. Hetente egyszer politikai oktatást kaptunk, így képben voltunk a politikáról és a világeseményekről. És bár erre akkor nem jöttünk rá, a kommunista propaganda átmosta az agyunkat. A tanároknak meg kellett követelniük, hogy befogadjuk az információt. Ennek eredményeként kissé liberális voltam eleinte, amikor megérkeztem a szabad világba. A liberális gondolkodás az első néhány évben még végigkísért, amíg meg nem ismertem a konzervatív felfogás előnyeit. A magyarországi négyéves építőipari technikum megfelelő szaktudást adott volna nekem az építőipar minden területén. Ha befejezem ezt az iskolát, építésztként dolgozhattam volna Magyarországon.

Amikor elkezdtünk középiskolába járni, valami más történt. Az érlelődő tinédzserek továbbra is gyerekként viselkedtek, nem akartak felnőni, és megpróbálták megőrizni biztonságos és felelősségmentes gyermekkorukat. Az első év (kilencedik évfolyam) végén a kötelező gyakorlatot egy új lakótelep építésén töltöttük a pesti oldalon, Angyalföldön. A hónap elteltével a harminckét tizenévesből álló osztályban nagyon erős barátság alakult ki, amikor elváltunk a nyári vakációkra. Mindannyian visszamentünk a saját környezetünkbe, de valójában már nem éreztük magunkat annyira részének annak, mint korábban, és arra vágytunk, hogy visszatérhessünk az iskolába az osztálytársainkhoz. Olyan érzés volt ez, amelyet még eddig nem tapasztaltam. Gondolom, ez a felnőtté válás folyamatához tartozott.

A nyár Nyikita Hruscsov desztalinizációjának köszönhetően további enyhülést hozott az életünket érő politikai nyomás tekintetében.

A nyári szünet gyorsan telt, és mielőtt megszoktuk volna, már vissza is mentünk az iskolába. A középiskola második éve (a tizedik évfolyam) valójában felnőtté tett bennünket, mint amilyenek igazából voltunk. Távolodtunk a gyökereinktől – egyesek gyorsabban, mások lassabban. Arra nem gondoltam, hogy alig több mint egy éven belül valóban gyorsan fel kell nőm. A második év végén egy hónapig Óbudán dolgoztunk, amely a régi római Aquincum volt. Ez 1956 nyarának elején történt, a Duna a szokásosnál is jobban megduzzadt, még az árvíz szintet is túllépte, amikor az Alpok felől az olvadó hó elérte Budapestet. Abban az évben komoly áradás volt, amely sok pusztítást okozott, különösen Budapeستől délre. Az árvíz az egyik esemény, amely azon a nyáron történt; a másik a politikai légkör folyamatos enyhülése, amely megnövekedett szólásszabadságban, sőt követelésekben nyilvánult meg, amelyeket az Irodalmi Újság is publikált. Az emberek olyan módon beszélgettek egymással, ahogyan a kommunista uralom tíz éve alatt nem mertek. A bizalom stílusa visszatért.

11. fejezet

1956 szeptemberében mindannyian a szokásos módon jelentkeztünk az iskolába, és belevágtunk a tanulás folytatásának komoly feladatába. Most már kezdtük megtapasztalni a várakozás érzését, várva tanulmányaink befejezését. Az első hetek nagyon gyorsan teltek, aztán megtudtuk, hogy október tizennegyedikén osztályunknak el kell mennie, hogy segítsen Mohácson az újjáépítésben, ahol a dunai árvíz nagy károkat okozott. Kalandként kezeltük. Sátorokban aludtunk, népkonyhán ettünk, és keményen dolgoztunk. Brigádom egy hét alatt megépítette egy két hálósobás ház összes téglafalát az alapozástól a födémig. Az emberek nagyon hálásak voltak. Október 21-én, vasárnap tértünk haza.

Hétfőn az iskolába menve és hazafelé jövet észrevettem, hogy szinte mindenki az Irodalmi Újságot olvassa, de akkor még nem nagyon törődtem vele, mivel épp visszaálltam a „normális életbe”. Kedden azonban más volt a helyzet. Másik villamosra kellett szállnom a belvárosban. Ott vettem észre először, hogy a fákra papírok vannak szegezve, és mindenki olvassa őket. Kíváncsi voltam és elkezdtem olvasni. Mi? Követelések? Aztán kezdtem érezni, hogy a légkör szinte robbanásszerű, az emberek tüntetésről beszéltek: „Megyünk a Bem-térre!” – kiáltozták, de nem tudtam tovább maradni, nem akartam idegesíteni anyámat, hogy nem érek haza időben. A bátyám hajnali két órakor ért haza, ujjongva jött be a házba: „Kitört a forradalom!” Mindannyian fent voltunk, és ünnepeltünk. Elmondta, amit tudott, és hogy az ÁVO-nak nevezett titkosszolgálat a rádiónál rálőtt a tömegre. Így kezdődött. Mielőtt az éjszaka véget ért, már áldozatok is voltak.

De térjünk vissza a kedden korábban történt eseményekhez. A tömeg spontán módon gyülekezett. Az emberek egyre bátrabbak lettek, ahogy a tömeg növekedett. Először a budai oldalon demonstráltak a Bem-szobornál. Innen a Városligetben lévő Sztálin-szoborhoz vonultak. Ledöntötték Sztálin szobrát, és kalapáccsal verték szét. Aztán a rádióhoz vonultak, hogy kikényszerítsék a nép követeléseinek beolvasását. A titkosrendőrség géppuskatűzzel válaszolt az igényekre. Az egyik barátunkat aznap éjjel fejbe lőtték, és egész életére fogyatékos maradt. A *forradalom* elkezdődött. *Mi* forradalomnak neveztük. Később megtudtam, hogy a baloldal ellenforradalomnak hívta.

Nagyon nehéz szavakba önteni, milyen érzések kavargtak bennünk a politikai élet változásával. Szívemet öröm töltötte el a szabadság által nyújtott lehetőségek miatt, amelyeket fiatalemberként nem igazán ismertem. Olyan dolgok jutottak eszembe, amelyeket most már megtehetnék, de korábban nem. Próbáltam elképzelni, milyen is valójában a szabadság.

Eszembe jutott az a furcsa érzés, amelyet akkor éreztem, amikor az 1848-as forradalomról tanultam, és hogy a hazaszeretet hogyan tört ki az emberekből annak idején és minden évben március 15-én, amikor megünnepeztük az évfordulót. A szabadság értékes dolog.

Az egyik első dolog, ami felmerült bennem, az a kerékpártúra volt, amelyről apámmal beszélgettem. Szerettem a biciklimet, és szerettem vele közlekedni. Ez egy cseh gyártmányú Czetka volt, meglehetősen könnyű, figyelembe véve, hogy a legtöbb kerékpár munkaeszközként készült, mivel mindenki szállított rajtuk valamit, vagy könnyű pótkocsit csatoltak hozzá stb. Az általam elképzelt és gyakran emlegetett utazás, amelyre rá akartam venni apámat, hogy jóváhagyja és csatlakozzon hozzám, az volt, hogy Budapestről Rómába biciklizzek az 1960-as nyári olimpiai játékokra.

Általános *öröm* lett úrrá az országban. Az orosz megszálló erők az első napokban elhagyták Magyarországot, akik maradtak, átálltak a lázadók oldalára. Néhányuk később a nyitott határon keresztül elmenekült, amikor reménytelennek tűnt a helyzet, de előtte Magyarország tíz napig *szabad* volt. A szabadság tíz napja alatt sok minden történt. A legtöbben önzetlenül dolgoztak a közjó érdekében, önkéntes biztonsági őrként részt vettek a kórházak őrzésében. Aztán ott voltak a dühödt, rosszindulatú emberek, akik közül sokan meglincselték a volt kommunista titkosszolgálat tagjait. Néhányat bosszúból meg is öltek. A titkosszolgálat hírhedt volt arról, hogy nagyon kíméletlenül bánt a kommunista rendszer ellenségeinek kikiáltott emberekkel, és ha a forradalom tovább tartott volna, biztos vagyok benne, hogy ennek a szervezetnek a tagjai bíróság elé kerülnek. Kinyitották a börtönöket, és az összes politikai foglyot a közönséges bűnözőkkel együtt szabadon engedték. Az új nemzeti kormány mellett helyi nemzeti bizottságok alakultak. A bátyámat a nagytétényi nemzeti bizottság titkárává választották. Apa az események helyi riportere (propagandistája) lett. Anya nem örült a részvételüknek; ő sokkal realisabban látta a felkelés sikerét. A férfiakban több remény élt, amelyet az évtizedes elnyomás táplált, és szívüket határtalan hazaszeretet töltötte el, ami tovább növelte lelkesedésüket az ügy iránt. Szabad országról vizionáltak. Abban reménykedtek, hogy a Nyugat, különösen az USA, nem hagyja, hogy a szabadság elveszzen. A szomszédos országokkal fennálló határokat őrizetlenül hagyták, amikor a kommunista magyar hadsereg feloszlott és hazament. Az emberek szabadon jöhettek és mehettek. Az emberek tömegesen kezdték elhagyni az országot. Mindig a nyugatról álmodoztam, utazni akartam, megnézni a világ többi részét, ezért izgatottan mondtam apámnak: „Csomagoljunk és induljunk. Menjünk nyugatra, hogy békében és szabadságban élhessünk.” A válasza nem az volt, amit hallani akartam. „Miről beszélsz? Most akarsz elmenni, amikor minden csodálatos lesz? Most szabadok vagyunk, és azok is maradunk” – mondta apám, az optimista.

Tíz nap szabadság. A gazdaság szinte leállt, mivel az emberek nem jártak dolgozni a helyenként előforduló harcok miatt. Szerveződött az élet, de az eredmények lassan érlelődtek. Nem tudom, mikor folytatódott a tanítás az iskolámban.

Sok minden történt október 23-án, és legközelebb december 28-án mentem be az iskolába érdeklődni. Az országot általánosan az öröm és a remény érzése jellemezte. A napok múlásával az ellenzék illegalitásba vonult, és Kádár János a Kreml és az orosz csapatok támogatásával új kormányt hozott létre. November 4-én, vasárnap kora reggel az orosz harckocsik végigdübörögtek Nagytétény főutcáján Budapest belvárosába tartva. Minimális ellenállásba ütköztek.

Magyarország egyetlen ingyenes rádióállomása végső megoldásként egy SOS-t sugárzott a Nyugat felé. A lázadók kevés fegyverrel rendelkeztek a szovjet hadsereg elleni küzdelemhez, de heves harcokkal sikerült hetekig kitartaniuk. Az oroszok súlyos árat fizettek a beözönlő tankokra Molotov-koktélok dobáló lázadóktól, akik közül többen csak 12 évesek voltak. Közel 400 harckocsit veszítettek el a harcokban. A végén Magyarország veszített. Több hétig szórványos harcok folytak, de a Nyugat és az USA segítsége nélkül a forradalmároknak esélyük sem volt. A Nyugat és az USA a véleményük szerint fontosabb eseményekkel, a szuezi válsággal volt elfoglalva.

Amit most elmesélek, arról nem sokan tudnak: miután az orosz harckocsik elvégezték a munkájukat, és a Duna mentén leparkoltak, beszélgettünk a katonákkal, és megkérdeztük őket, miért vannak itt. A válaszuk az volt, hogy „meg kell védeniük a Szuezi csatornát”, és rámutattak a Dunára. Megtudtuk tőlük azt is, hogy egységüket egy Moszkvától keletre lévő területről indították útnak október 19-én.

A magyar forradalom teljesen spontán volt, még csak nem is gondolt rá senki egészen addig a napig, amíg 1956. október 23-án megtörtént. E tény ismerete és az Egyesült Államok segítségének hiánya miatt akkor nagyon dühös voltam, és életemnek ebben az időszakában nem is szerettem volna Amerikába menni.

Miután az orosz harckocsik megérkeztek Budapestre, az új kormány nem vesztegette azzal az idejével, hogy Nagy Imre kormányának tagjait begyűjtse, és azonnal kivégezze őket, ahogy az a kommunistáknál szokás. A helyi Nemzeti Bizottságok tagjait azonban begyűjtötték. Ez november 8-án, csütörtökön történt. Ekkor vették őrizetbe a bátyámat. Anyámat nagyon felzaklatta, amikor erre rájöttünk, és heves vitákat folytattunk róla apámmal, kiderült, valahogy őt hibáztatta az eseményekért. Apa nagyon büszke volt, és az egója ekkor megsérült, ami dührohamot váltott ki nála. Kiviharzott a házból, és ekkor láttuk utoljára egészen addig a napig, amíg újra megjelent a testvéremmel. Ez így egyszerűen hangzik, de több mint egy hónap telt el, mire visszatértek. Amikor apa elment, nem tudott világosan érvelni, mert büszke volt és dühös. Nem a legbölcsebb dolgot cselekedte. Berontott a rendőrkapitányságra, és követelte, hogy láthassa a fiát. Elborult elméjével nem fogta fel, hogy nem lehet tárgyalni, nemhogy követelni valamit a kommunistáktól. Természetesen eleget tettek annak az igényének, hogy fiával legyen, és azonnal bedobták ugyanabba a zárkába, így együtt voltak. A következő hat hetet együtt viselték el.

Otthon nem tudtuk, mi történt velük. Csak annyit tudtunk, hogy letartóztatták őket. Nem tudtuk, és csak hetek múlva értesültünk róla, amikor a Szovjetunió felé vezető vasút menti városokban élő idegenektől kaptunk leveleket. Az oroszok Oroszországba deportálták őket. Később megtudtuk, hogy Ukrajnába, Uzsgorodba vitték őket. Anya zavart volt, amíg távol voltak. A nővérem eljegyzésére készültünk, amelyet karácsonykor barátja szüleinek balatoni házában, tőlünk száz kilométerre terveztek megrendezni. Az egész család depressziós volt. Anya nem engedett el sehova, azt mondta: „Életemből két férfit vesztettem el. Nem engedlek ki a házból.” Közeledett a karácsony, és több levelet kaptunk idegenektől. A posta lassú volt, mivel még mindig minden „forradalmi üzemmódban” működött.

Később megtudtuk, hogy egy foglyokkal (nagyjából több százszal) teli teljes vonat ment Oroszországba. A foglyok találékony módon papírpénzre írták a híreket, és kidobták őket a réseken át, valahányszor a vonat áthaladt egy városon. Aztán a munkások megtalálták őket, és néhányan feladó nélkül megírták a leveleket. Nem emlékszem, de biztos vagyok benne, hogy voltak nyugati újságírók az országban, akiket értesítették a deportálásokról, és amint ők erről beszámoltak, nemzetközi nyomás nehezedett a szovjetekre, akik végül úgy döntöttek, hogy visszaviszik a foglyokat Magyarországra. A karácsony előtti héten kósza hírek keringtek (talán szándékosan), miszerint apa és János karácsonyra otthon lehetnek. Anya nem akarta elhagyni a házat, hogy elutazzon az eljegyzésre, mondván: „Mi van, ha hazajönnek, és senki nincs itt?” Meggyőztük őt az utazásról, hangoztatva: „Ha hazatérnek, tudni fogják, hová jönnek utánunk.” Mindkét család a nővérem jövőbeni férje szülei házában gyülekezett, és megkezdődtek a szokásos előkészületek a szenteste megünneplésére. Késő délután az események közepette nem vettük észre, hogy nyílik a bejárati ajtó, és megjelent apa és János soványan, borotvált fejjel. Soha nem néztek ki így. A családot leírhatatlan boldogság töltötte el. Háromszoros eseményt ünnepeltünk: Krisztus születését, nővérem eljegyzését, valamint apa és János visszatérését. Milyen örömteli este volt! Anya soha nem volt boldogabb. Senki sem tudta, hogy a család utoljára van együtt így. Karácsony másnapján a bátyám elmenekült az országból, és 1957. január 12-én, alig két hét múlva, a Gondviselés elintézte, hogy én is elmeneküljek.

Apa nem sokáig volt szabad. Néhány hónapon belül börtönbe került, tizenöt év börtönbüntetésre ítélték. Anya a község legszomorúbb asszonya lett, hosszú ideig egy férfi sem állt mellette.

12. fejezet

1956. december 26-án kikísértük a bátyámat a vonathoz, és elbúcsúztunk tőle. Elege volt a kommunista megtorlásból. Disszidált. Másnap táviratot kaptunk az ausztriai Lutzmannsburgból, hogy épségben megérkezett.

Az akkor már nem teljes családkunk visszatért Nagytéténybe, és eljött az ideje, hogy iskolába járjak. Normális esetben ilyenkor karácsonyi szünet van, de én 28-án mindenképp bementem, hogy megtudjam, mikor folytatódik a tanítás, ha addig még el nem kezdődött. Csak az igazgató és néhány tanár tartózkodott az irodákban. Tájékoztattak arról, hogy a diákok részt vesznek az újjáépítésben, és addig lesznek ott, amíg január 7-én újra megindul tanítás. Másnap csatlakoztam osztálytársaimhoz, és január ötödikéig dolgoztam. Fizetést kaptunk a munkánkért. A pénz a következő héten hasznosnak bizonyult. Osztályunk Budapest olyan területén dolgozott, ahol a legádázabb harcok folytak, a Corvin filmszínház közelében. Az épület irodáit öltözőként használtuk. Mindenütt orosz csapatok voltak, még az öltözőben is; figyeltek minket, amikor nadrágot cseréltünk. Nagyon kellemetlenül éreztük magunkat, és emlékszem, elgondolkoztam, vajon hogyan tudnám újra megszokni, hogy ilyen körülmények között éljek. Ez rosszabb volt, mint korábban, mivel a forradalom előtt soha nem láttunk egyenruhás oroszokat. Leginkább táboraikban/laktanyáikban tartózkodtak, és amikor kiengedték őket a városba, általában civil ruhát viseltek. A kellemetlen érzés enyhülni kezdett, amikor visszatértünk az osztálytermekbe, mivel nem láttuk a katonákat olyan közélről minden nap.

Akkor már nem gondoltam sokat a távozásra, így ami pénteken történt, az valóban váratlanul ért. Iskola után siettem haza, a tanulószoba még nem indult be, ezért délután négy órakor már hazaértem. Anya és nagymama izgatottan vártak engem egy megbízással. Vissza kellett mennem Budapestre, és a lehető leghamarabb hazahozni apát. Szabadidejében atlétikai edzőként hetente néhány este a városban dolgozott. Anya azt a titkot bízta rám, hogy a tisztelendő atyának az osztrák határ közelében élő rokona meglátogatta őt, és mindenki (a tisztelendő atya, nagymama és anya) egyetértett abban, hogy mivel apa aktívan részt vett a forradalomban, utána deportálták is, el kell menekülnie. Megállapodtak abban, hogy a látogató rokon a határ közelébe viszi őt, és ott szerez valakit, aki a határon át Ausztriába vezeti. Így tehát felszálltam a HÉV-re, és visszamentem a városba, hogy megkeressem apát. Este nyolc óra körül értünk haza, és miután anya elmagyarázta apának a helyzetet, ő és én a plébániára mentünk, hogy találkozzunk a tisztelendő atyával és rokonával. Egy szobába vezettek minket, ahol a tisztelendő atya és rokona ült, és amikor beléptünk, az atya apa felé mutatott, és azt mondta: „Ezt az embert szeretnénk, ha elvinnéd.”

Erre apám minden habozás nélkül azt mondta: „Nem, inkább azt szeretném, ha a fiamat vinné el”, miközben rám mutatott. Nem találtam szavakat. Nem számítottam ilyesmire, és azt mondtam: „Miért nem megyünk mind a ketten?” Apának mindig volt valami terve. Elmagyarázta, mennyi mindent kell még elintéznie és gondoskodnia arról, hogy anyának ne legyen hiánya semmiben, miután távozik, és hogy néhány héttel később követ engem. Mindannyian megpróbáltuk meggyőzni, hogy számára most van itt az idő. „Ne légy őrült. Anyáról a rokonok gondoskodnak.” A hatóságok már vitték be az embereket kihallgatásra, és csak idő kérdése volt, hogy hozzá is elérjenek. Nem rendítette meg őt. Néha keményfejű volt. Némi vita után megállapodtunk, hogy a rokon reggel találkozik velem, és felszállunk az 5 órai HÉV-re. Indulás előtt megkértem a tisztelendő atyát, hogy fogadja gyónásomat. Miután végighallgatott, megkérdezte, akarok-e áldozni. „Nem” válaszoltam. „Vasárnap Ausztriában fogok áldozni.” Nem vettem észre, mennyire határozottan tettem ezt a kijelentést, mintha egyáltalán nem kételkednék abban, hogy harminchat óra múlva valóban egy Oberpullendorf nevű kisváros templomában leszek. Azt sem vettem észre, hogy Istennek terve van az életemmel. Előre elrendelte, hol éljem le az életemet, ahogy később rájöttem, – „Miután meghatározta elrendelt idejüket és lakóhelyük határait ...” – hogy Ő vezetett mindvégig.

Másnap reggel anya, apa kívánsága ellenére, kikísért minket az állomásra, és a templomkert sötét részén átöleltem őt, utoljára az elkövetkező tizenhat évig. Apa és én felszálltunk a HÉV-re, ugyanabba a kocsiba, ahol a rokon volt, de nem vettünk tudomást egymásról, nehogy a besúgók észrevegyék. Apával a Tétényi úti megállónál szálltunk le a HÉV-ről. Innen tudtunk eljutni a Kelenföld vasútállomásig, ahonnan a vonat Hegyeshalom, a határátkelő város felé indult. Apám utoljára ezt mondta nekem: „Fiam, ne feledd, bárhová is mész, dolgozni mindenhol kell.” Akkor még nem sejtettem, hogy soha többé nem hallom apa hangját. Fogalmam sem volt, mennyire helytálló a kijelentése. Életemben sokszor kívántam, bárcsak tévedett volna búcsúszavaival. A vonat befutott az állomásra. Apával gyorsan megöleltük egymást, aztán a rokon és én felszálltunk. Új élet felé tartottam. Sok furcsa gondolat járt a fejemben. Meglepően könnyen hagytam el az otthonomat, és búcsúztam el a szüleimtől. Valószínűleg azért, mert nem gondoltam, hogy örökre elmegyek. Tudtam, hogy ez így van, mert később az utazás során kinéztem az ablakon, és ahogy a vonat párhuzamosan haladt egy autópáttal, az a gondolatom támadt, hogy valamikor majd ezen az úton fogok visszajönni egy vadonatúj kerékpárral vagy talán motorkerékpárral.

Az agyam egyfolytában járt. – Milyen lesz a szabadság? Hol fogok lakni? Mit fogok csinálni? Ó, egyedül leszek. Nem lesz visszaút belátható időn belül, talán soha – ez eleve kizárja, hogy kerékpárral visszajöjjek ezen az úton, amire néhány pillanattal ezelőtt gondoltam. Milyen lesz Ausztria? Meg kell tanulnom németül? Olyan sok dolog történt velem mostanában, túlságosan is sok egy tizenhat éves, egy hónappal a tizenhetedik születésnapja előtt álló ember számára.

Már több mint két hónap telt el a forradalom óta, ezért a katonák az utazás során legalább háromszor ellenőrizték az utasok okmányait. A rokon és én nem egyeztettük a történetünket. Csak abban állapodtunk meg, hogy rokonoknak valljuk magunkat, és én azért megyek a családjához, hogy segítsék valamilyen munkát elvégezni a házukon belül, mivel építőipari technikumi diák vagyok. Az állampolgároknak a határtól számított tizenöt kilométeren belül nem volt szabad utazniuk, de a rokon a tizenöt kilométeres sávon kívül lakott, így eléggé biztonságban voltunk.

Amikor a katonák másodszor ellenőrizték az okmányokat, a papírjainkat vizsgáló egyik katona az előzőnél kíváncsibb volt, és megkérdezte, hova megyek. „Bükbe” válaszoltam a város nevét közölve. Azt kérdezte: „Ez nem a határ menti régió belül van?” „Nem” mondtam. De még mindig nem elégedett meg. „Tehát rokonok vagytok?” „Igen. Ő a nagybátyám” mondtam a rokonra mutatva. A katona bizonyára tapasztalt kihallgató volt, mert a következő kérdése így szólt: „Ő a nagybátyád? Melyik ágról, édesanyádéról vagy apádéról?” Mindketten egyszerre válaszoltunk. A rokon azt mondta: „Anyai ágról”, én pedig: „apai ágról”. Szerencsére a válaszom alig volt hallható. A katona egy percre (a valaha volt leghosszabb percre) szünetet tartott, megnézett mindkettőnk, és visszaadta papírjainkat, mondván: „Rendben”, és továbbment. Miután a katonák hallótávolságon kívül kerültek, a velem szemben ülő parasztság benyúlt az ülés alá, elővett egy korsót, nekem kínálva: „Igyál egy kortyot! Azt hittem, lebuktatnak.”

Nagyon gyakran előfordult, hogy az emberek segítettek egymásnak akkoriban, még ha idegenek is voltak. A zsarnokság két reakciót vált ki az emberekből: az egyik, hogy segítenek egymásnak, összetartanak, a másik pedig, hogy feljelentik egymást a hatóságoknál.

Győrnél olyan vonatra szálltunk át, amely párhuzamosan halad a határral. Mielőtt felszálltunk volna, „rokonom” megkérdezte a mozdonyvezetőt, hajlandó-e megengedni, hogy ott elöl utazzam velük, hogy ki tudja ugrani, amikor a határ közelébe érve lelassul a vonat. Megtagadta a kérést, mondván, hogy katonák utaznak velük, mivel sokan éppen ezt tették, kiugrottak, amikor már a határ közelébe értek. A vonat annyira zsúfolt volt, hogy kívül, az utolsó lépcsőn lógtunk. A vonaton lévő többsége utoljára utazott Magyarországon belül. Menekültek. Hideg volt, de nem bántuk. Percről percre közelebb kerültünk a szabadsághoz. Észrevettük, hogy velünk ellenkező irányba katonai teherautók haladnak, amelyek tele vannak emberekkel, akiket katonák őriznek. Azokat fogták el, akik menekülni próbáltak. Amint rájuk néztem, az a gondolat futott át a fejemben, hogy később talán én is egy ilyen teherautón fogok ülni. Végül megérkeztünk Bük városába. Körülbelül este öt óra lehetett, és sötét volt, amikor leszálltunk a traktorról, amely a vasútállomásra a városba szállított minket. Gyorsan beszaladtunk a templom mögé, hogy ne vegyenek észre minket. Három másik fiatal fiú bujkált a templom mögött. Megkérdezték, tudom-e az utat. „Igen” mondtam, mert megkértem a rokont, hogy mutassa meg, merre van Sopronhorpács.

Sopronhorpács a határtól körülbelül öt kilométerre fekvő település. A nővérem a háború után töltött ott valamennyi időt egy olyan program keretében, amely a gyerekek megfelelő táplálkozását segítette. 1954 nyarán ő és én meglátogattuk a családot, ahol vendégeskedett. Amíg ott voltunk, a mezőn dolgoztam Lajos bácsival, és meg tudtam figyelni, hogyan vágta ketté a határ a mezőket. Fotómemóriám megőrizte az információkat, így tudtam az utamat. A három fiatal fiú megkérdezte tőlem, jöhetnek-e velem, mivel már három napja úton voltak. A román határ közeléből érkeztek. Fáztak és éhesek voltak. Megosztottam velük szűkös készleteimet, amikor utunk utolsó tizenöt kilométerére indultunk. Másfél-két kilométeren keresztül követtük a vasúti síneket, és amikor bal felől megpillantottuk Sopronhorpács fényeit, egyenesen arra vettük utunkat a mezőkön át. Szerencsére nem borította hó a földeket, a holdat pedig felhők takarták, így nem lehettünk feltűnőek a felszántott terepen. Nem volt könnyű a földeken gyalogolni, de az erőfeszítés melegen tartott bennünket a hideg januári levegőben. Azt terveztem, hogy ha megérkezünk a faluba, Lajos bácsi házában szállunk meg, aki majd másnap szénásszekéren kivisz minket a határ közelébe. Ott sötétedésig várunk, hogy átkelhessünk Ausztriába. Tehát ez volt a *tervem*. Akkor még nem tudtam, hogy az Úrnak más, sokkal jobb elképzelése volt, ami hamarabb eljuttatott minket Ausztriába.

Sopronhorpács egy kis falu két, egymásra merőleges főúttal. Az egyik észak-déli irányban haladt, és párhuzamos volt a határral, a másik kelet-nyugati irányban. A templom a két út kereszteződésében állt. Lajos bácsi a kelet-nyugati út nyugati szakaszán élt. Ugyanennek az útnak a keleti szakaszán, a falu szélén volt egy kúria. Közelebb értünk, és láthattuk a kúria körvonalait a falut megvilágító néhány halvány lámpa fényében. Egyre magabiztosabb lettem, amikor felismertem a környéket, és azt mondtam: „Gyertek, menjünk a fény felé. Látok ott pár embert.” Amint közelebb értünk, az egyik fiú azt mondta: „Állj! Oroszul beszélnek.” Gyorsan irányt változtattunk, hogy a kúriát dél felől közelítsük meg egy erdős területen keresztül, amely olyan volt, mint egy park. Az erdőben pedig azt az utat követtük, amely nyugati irányba vezetett minket, így át tudtunk jutni az észak-déli autóúton, de nem értünk messzire, amikor egy biciklis férfi észrevett minket, bár a földre vetettük magunkat. Barátságosan kérdezte, hogy menekülünk-e. „Igen” – mondtam, és érdeklődtem a faluban való éjszakázás lehetőségéről anélkül, hogy felfedtem volna Lajos bácsi nevét. Tájékoztattott minket arról, hogy a város tele van oroszokkal, és ha megtudják, hogy a helyi lakosok rejtegetnek valakit, nem mondták el, mit csinálnának a falu lakóival. Azt javasolta, a legjobb megoldás az, ha folytatjuk az utunkat, amíg el nem érünk az autóúthoz, de várjunk az átkeléssel. Az őrség rendszeresen kijött a faluból a második utcai lámpáig, majd megfordultak és visszamentek. Meg kell tehát várunk, amíg visszafelé tartanak, és akkor áthaladunk az autóúton, amikor az első lámpánál járnak. Sötét területen haladjunk át, ne a fénynél. Az autóút után még két utat kell kereszteznünk, mielőtt a határhoz érünk. Sok szerencsét kívánt nekünk.

Útra keltünk, elértünk az autóútig, vártuk az őrseget, hagytuk, hogy megforduljanak és elinduljanak vissza a faluba, és ekkor indultunk az átkelésre. Olyan ösvényen jártunk, amely a keleti-nyugati út mentén fekvő ingatlanok végén haladt, így közvetlenül Lajos bácsi hátsó kapuja mellett mentünk el. Nagyon nehéz volt tovább haladni, és nem bemenni hozzá egy üdvözlésre. Amint Angliába értem, megírtam a nővéremnek, milyen közel voltam hozzá. Már a községen kívül jártunk, amikor találtunk egy szénakazalt, ahová lefeküdhettünk, mert addigra már eléggé elfáradtunk a három órás gyaloglás és a faluban történt izgalmak után. Körülbelül egy órán át pihentünk, és kilenc óra körül indultunk újra. Átmentünk egy másik úton, de még mindig fáradtak voltunk olyannyira, hogy hallucinálni kezdtünk. A távolban egy buszt láttunk az úton állni. Megvártuk, míg elhajt, de ahogy tovább mentünk, elkezdtek nézegetni a bokrokat, és úgy láttuk, mintha mozognának. Végül átkeltünk az utolsó úton. Hirtelen azt hittük, hogy a távolban meglátjuk az őrtornyokat, de eközben egy felszántott és sima földterületen haladtunk át. Tudtam, hogy ez a határ, mert azt mondták, ha valaki átlép rajta, láthatja a lábnyomokat a kisimult talajon. Éjfél előtt néhány perccel értünk át Ausztriába. Mondtam a fiúknak: „Figyeljete! Nem fordulunk jobbra vagy balra, mert ezen a területen kanyarodik a határ, és nem emlékszem, hogy melyik irányba. Tehát mindenképpen egyenesen nyugat felé haladunk, még akkor is, ha Grazig kell gyalogolnunk.”

Hallottam, hogy néhány ember akaratlanul is visszament Magyarországra a határvonal futása miatt, és elkapták őket. A fiúk hallgattak rám. Körülbelül másfél kilométert gyalogoltunk, amikor egy másik autóúthoz értünk. Ekkor már összezavarodtunk, nem emlékeztünk arra, hány autóúton haladtunk át, és féltünk, hogy még mindig Magyarországon lehetünk. Kétkeltünk magunkban, ezért megkértem az egyik fiút, hogy szaladjon a legközelebbi telefonoszlophoz, és nézze meg, el tudja-e olvasni, ami rajta áll. Ha igen, bajban vagyunk. Ha nem, akkor mindkét irányba mehetünk az autóúton, mert Ausztriában vagyunk. Úgy döntöttünk, hogy balra fordulunk, és hamarosan odaértünk egy táblához, amelyen a település neve, Lutzmannsburg állt. Ez volt az a község, ahonnan a bátyám elküldte táviratát arról, hogy a határon túlra jutott.

Csodálkoztunk, milyen világosság volt mindenütt. Az utcai lámpák fényesen ragyogtak. Mit is kellett tennünk? Alvásra volt szükségünk. Találtunk egy házat, ahol világított bent a lámpa, ezért bekopogtattunk az ablakon. A fény kialudt. Volt egy másik ház, ahol szintén pislákoló fény, ezért ott is bekopogtattunk az ablakon. A fény kialudt. Újra kétkedni kezdtünk. Elgondolkodtam, hogy vajon az oroszok megszállták-e a várost. Készen álltunk arra, hogy bemenjünk egy hátsó udvarba lefeküdni egy istállóban, de fényesen megvilágított buszokat láttunk fel-alá menni a távoli keresztutcán, ezért összeszedtük minden erőnket, és elindultunk abba az irányba. Azután egy pár bukkant fel az úton (hajnali két órakor), így tört németiséggel megkérdeztem tőlük, hol van a Vöröskereszt. Nem értettem, mit válaszoltak, de arra mentünk, amerre mutattak. Később rájöttem, hogy ez beválik, hogy mindig abba az irányba haladjak, ahová mutatnak. Aztán a következő sarkon ismét megkérdeztük, és mentünk, ahová mutattak, és így tovább.

A templom melletti téren megtaláltuk a Vöröskeresztet. Ott elláttak minket élelemmel, kaptunk forró csokoládét, és bevittek minket egy terembe, ahol már sok ember aludt. Nem volt szükségünk altatóra. Négy óra volt, mire lefeküdtünk. Reggel hétkor ébresztettek minket a reggelihez, utána felszálltunk egy gyönyörű buszra. Rövid idő után megérkeztünk Oberpullendorfba, és vasárnap lévén eljutottam a tízórai misére, ahol áldozni is tudtam. Aztán a busz egészen Eisenstadtig vitt minket.

13. fejezet

A busz egy udvaron állt meg, amelyet kétszintes épületek vettek körül. Később rájöttünk, hogy ezek katonai laktanyák voltak, amelyeket két évvel ezelőttig orosz csapatok foglaltak el. Ausztriát a második világháború végétől a szövetséges erők 1955. május 12-ig tartották megszállásuk alatt. Az amerikai, brit, francia és szovjet erők mindegyike saját földrajzi területet felügyelt. Eisenstadt az orosz szektorhoz tartozott. Négy vagy öt olyan épület állt, amelyet az oroszok nem egészen két évvel korábban elhagytak, és még nem alakították át őket civil használatra. Így az osztrákok átmeneti lágerként (táborként) használták ezeket az épületeket a kétszáz ezer magyar menekült befogadására, akik mintegy három hónap alatt elárasztották Ausztriát. Ide érkeztünk regisztrációra és adminisztrációra. Egy olyan szobában kaptunk helyet, ahol körülbelül egy tucat férfi élt emeletes ágyakon. Mikor másnap reggel felkeltem, reggeli után felfedeztem a környéket. Voltak adminisztrációs hivatalok, kávézók; az udvar közepén egy nagy üst állt tele forró teával, és a helyi önkéntesek annyiszor töltötték meg bárki csészéjét, ahányszor csak kérték. Ez szinte hihetetlennek tűnt számomra. Olyan volt, mint a mennyben lenni, miután tíz év kommunista uralomból jöttünk, ahol az emberek állandóan nélkülözésben és hiányban éltek. Aznap írtam haza az első levelemet, és megemlítettem, hogy egész nap nem ittam vizet, csak teát, amely nagyon finom, és jó szolgálatot tett a januári hidegben.

A legelső dolog, amiről érdeklődtem az irodákban, az volt, hogy a bátyámat hová küldték. Megtudtam, hogy a Linz melletti Welsbe került. Megpróbáltam rávenni őket, hogy engem is ugyanoda küldjenek, de azt mondták, hogy Welsben nincs több hely, ezért Stockerauba irányítottak, amely Béctől észak-északnyugati irányban körülbelül 24 kilométerre van. Három napig voltam Eisenstadtban, a negyedik napon ismét felszálltunk a buszra, ezúttal Stockerau irányába. Egy másik katonai laktanyába érkeztünk. Ez egy kétszintes, négyzet alakú épület volt, amely egy nagy udvart vett körül. Ez lett az új otthonom a következő két hétben. Beosztottak egy nagy terembe, ahol rendes ágyak álltak. A szobákban tíz ágy volt tiszta lepedővel és takaróval. Nagyon jól aludtam, amíg ott tartózkodtam.

Mire megérkeztem Stockerauba, kezdtem magamban a valósággal foglalkozni. A valóság most enyhítette a félelmet, amelyet minden olyan alkalommal éreztem, amikor túljutottam a nehézségeken. Minden olyan tiszta volt; az üzletekben rengeteg áru és étel. Még a bárókba is beengedtek minket, és ingyen sört kínáltak nekünk, legalább egyet, esetleg kettőt. Nagyon hálásak voltunk az osztrák népnek azért a szeretetért és segítségért, amellyel körülvettek minket, de sajnós volt köztünk néhány rossz ember, akik csalódást okoztak vendéglátóinknak és a többi magyar menekültnek.

Rendben! Egyedül vagyok egy idegen országban. Nem beszélek németül, csak néhány szót, és fogalmam sincs arról, merre tartok, és mit akarok csinálni. Mindenről rengeteg híresztelés terjedt, ezért a józan ítélőképességemre kellett bíznom magam a legtöbb hallott hírrel kapcsolatban.

Gyorsan kellett tanulnom és döntéseket hoznom, és az alkalmazkodóképességet is el kellett sajátítanom. Gyorsan felnőttem. E folyamatban nagy hasznát vettem annak, hogy sok könyvet olvastam, s az azokban megismert gyakorlati példák megkönnyítették a választást, amikor útelágazáshoz értem. Az egyik első dolog, amit észrevettem magamon, az volt, hogy mennyire figyelek a higiéniára. Odahaza a szüleimnek mindig örködniük kellett, hogy a napi tisztasági rutinom meglegyen. Most senki sem figyelt rám, mégis megcsináltam. Gondolom, a szüleim hatása érvényesült a mindennapjaimban. Még a ruháimat is elkezdtem mosni.

A táborban a beszélgetések fő témája az volt, hogy hová, milyen országba szeretnénk menni, s ami ugyanilyen fontos, hogyan jutunk el oda. Megtudtuk, hogy mennyire közel van a tábor Bécshez, és hogy menekültként ingyen igénybe vehetjük a tömegközlekedést. Csak egy szürke kártya kellett hozzá. Így minden reggel több tucat menekült várta a vasútállomáson a Bécsbe tartó vonatot. Amint tudomást szereztem ezekről a lehetőségekről, nekiláttam Bécs felfedezésének. Először is el kellett mennem a rendőrségre, hogy megszerezsem az áhított szürke kártyát, így nem kellett gyalog járnom a város utcáit. Bécs meglehetősen nagy város.

Első városlátogatásom során egy távoli nagynénit kerestem fel, akiről a szüleim meséltek, és megadták a címét. Kora délután érkeztem meg a házához. Megmondtam neki, ki vagyok. Nyilvánvalóan azt hitte, azért kerestem fel, hogy kihasználjam őt, hogy pénzt kérjek, mert még mindig az ajtóban álltunk. Azt mondta, a veje mindjárt itthon lesz, és mellesleg: „Nincs pénzem, amit neked adhatnék, de csináltam egy kis pacalt, gyere, egyél belőle.” Az egész helyzet nagyon kényelmetlen volt számomra, de a gyomrom meggyőződött, hogy fogadjam el a meghívást. Azonban rá kellett jönnöm, hogy a pacal olyan étel, amelyet anyám soha nem készített, mert apám nem szerette, ezért mi gyerekek sem tartottuk szerethető éteknek. Tehát kényes helyzetbe kerültem, miután elfogadtam a meghívást. Egyrészt nagyon éhes voltam, másrészt féltem, hogy esetleg megsértem a főzési tudományát, ha nem szeretem a pacalt. Végül minden jóra fordult. Kiváló szakács lévén a pacal (nagy gombócokkal körítve) finomra sikerült. Annyira megkedveltem, hogy évekkel később, amikor Philadelphiában éltem, a manhattani magyar éttermekbe jártam, ahol mindig pacalt rendeltem, de aztán egy nap már nem kívántam többé. Megköszöntem az ételt, és elmentem. Soha többé nem láttam a nénit. Pedig nagyon jószívű volt, mindig segített a betévedt rokonoknak.

Az elkövetkező bécsi útjaim során felkerestem az összes olyan ország konzulátusát vagy nagykövetségét, amelyekről úgy éreztem, hogy ott szeretnék élni, és kértem, hogy fogadjanak be. A következő országokba regisztráltam: Brazília, Argentína, Dominikai Köztársaság, Új-Zéland, Ausztrália, Dél-Afrika és Kanada.

Amerika nem szerepelt a listámon. Elsősorban azért, mert ide nehezen lehetett bejutni, már betelt a kvótájuk. Nem utolsósorban pedig azért, mert nem jöttek segítségünkre a forradalom idején. Nem nagyon kíváncsoztam ide. De ezt máshol is említtem.

A táborba visszatérve vacsora közben minden este meghallgattuk a legfrissebb híreket azokról az országokról, amelyek több menekültet fogadnak be. Egy este vacsora után az ágyamon feküdtem, amikor a hangosbeszélőn a nevemet hallottam, hogy menjek az irodába. Nyugtalan lettem, szinte féltem, vajon mit tehettem akaratlanul is, mivel nem ismertem az osztrák törvényeket vagy szokásokat. Miért akarják, hogy este kilenckor az irodában legyek? Ahogy közeledtem az irodához, lassan haladtam, és benéztem az ablakon. A bátyám ült ott, és várt rám. Gondolom, amikor Eisenstadtban kikérdeztek, mivel még alig voltam tizenhét éves, tájékoztatták rólam Jánost. Miután beléptem az irodába, boldogan üdvözöltük egymást nagy ölelésekkel. Megköszöntük a találkozót az irodai munkatársaknak, és felmentünk a szobámba. János elmondta, hogy csak egy éjszakát tölt itt, utána vissza kell mennie Welsbe. Hosszan beszélgettünk arról, mi vár ránk. Azt mondta, esetleg eljuthat az USA-ba, és ha már ott lesz, követhetem őt. Anyám nagyon aggódott értem, a tizenhat éves „babájáért”, aki most lesz tizenhét, és folyamatosan próbált összehozni Jánost és engem. Nem tudott arról, hogyan mennek a dolgok „Nyugaton”. Egyszerűen csak anya volt, aki aggódott gyermekei miatt. A legjobbat kívánta mindkettőnk számára.

Jól sikerült a találkozó Jánossal, egyetértettünk abban, hogy mindketten tovább folytatjuk utunkat, amint lehetséges. Nagyon zavaros idők voltak. A francia idegenlégióba és a CIA-ba történő toborzás nem volt ritka. Akadtak olyanok, akik még az Egyesült Államok fegyveres erőihez is bevonultak, hogy eljussanak az USA-ba. A bevándorlási kvótákat betöltötték az Egyesült Államok, Kanada és sok más ország esetében. Néhány később újra megnyílt. Egyesek szerencsések voltak, mások nem abban, hogy eljussanak oda, ahová akartak.

Egy nap olyan szóbeszéd támadt, miszerint a magyar kormány minden tizennyolc évnél fiatalabb, kísérő nélküli gyermek visszaszolgáltatását követeli. Ez a rémhír megerősítette azt a vágyamat, hogy mielőbb elhagyjam Ausztriát; erős szorongást keltett bennem. Mindig arra vágytam, hogy minél messzebb kerüljek a kommunista vezetésű hazámtól. Úgy gondoltam, így biztosíthatom az újonnan megtalált szabadságom megőrzését. Nagyon értékeltem ezt a szabadságot. Sokszor álmodtam róla és azokról az országokról, ahol az emberek szabadon éltek. Sokféle országról álmodtam, amelyekről tizenéves koromban olvastam. Most minél hamarabb valamelyik országban szerettem volna lenni. Az egyik nagyon ígéretes lehetőség abban az időben a Dominikai Köztársaság volt.

Egyik vasárnap délután a szobánkban hevertem, amikor a hangosbeszélőn a következő bejelentés hangzott el: „Aki Angliába akar menni, kérjük, szálljon fel az udvaron lévő buszra.” Én voltam az első a buszon.

Emlékszem, arra gondoltam, hogy Anglia nincs olyan nagyon távol Magyarországtól, de távolabb van, mint Ausztria. Valamiért az a különös érzésem támadt, hogy az oroszok bármikor megszállhatják Ausztriát; ezért úgy véltem, ez az ország nem olyan biztonságos. Szörnyű érzés volt arra számítani, hogy esetleg bármikor elveszíthetem újonnan megszerzett szabadságomat. Ez és más nyugtalanító érzések még évekig kísértettek. Az első néhány évben meglehetősen instabil érzelmi állapotban voltam. Néha szinte eufórikus hangulatban élveztem a szabadságot, hogy szinte bármit megtehetek, és bárhová utazhatok, ahová szeretnék.

Túlfűtött érzelmekkel foglaltam helyet a busz hátsó részén, alig tudtam eltitkolni izgalmamat. Azt hittem, a busz egyenesen Angliába visz minket. Két másik tizennyolc éven aluli fiú ült mellettem, és beszélgetésünk tárgya természetesen a magyar kormány azon követelése volt, hogy a szülők nélkül érkezett tizennyolc éven aluliakat küldjék vissza. Nagy izgalommal beszélgettünk a kérdésről, és mielőtt észrevettük volna, a busz már a főúton haladt.

Úton vagyunk, igen! Élveztük a tájat, de hamar rájöttünk, hogy kelet felé tartunk; ezt szóba hozva úgy indokoltuk, hogy valószínűleg előbb Bécsbe kell mennünk, ahol fel tudnak ültetni minket egy angliai vonatra. Mindez nagyszerű és remek, de a busz nem állt meg a Westbahnhofnál. Mivel még mindig kelet felé utaztunk, elhaladtunk a Práter (vidámpark) mellett, amelyről tudtam, hogy Bécs keleti felében található. Azt mondtam útitársaimnak: „Hé, srácok, kelet felé tartunk, mindjárt kiérünk Bécs keleti feléből, és még mindig Magyarország felé megyünk. Mit gondoltok, ez valami csel lehet, hogy visszaraboljanak minket Magyarországra? ”

Zaklatottan vitattuk meg a lehetőségeket, még a busz vészkijáratait is megnéztük, hogy eldöntsük, hogyan szökhetnénk el, ha kell. A busz folyamatosan kelet felé haladt. Tudtuk, hogy Eisenstadt csak néhány kilométerre van a határtól, úgy okoskodtunk, valószínűleg oda visznek minket az angliai belépésünkhöz szükséges adminisztráció miatt, ezért úgy döntöttünk, addig nem próbálunk kitörni a buszból, amíg biztosat nem tudunk. Nemcsak nyugtalanok, rémültek is voltunk, főleg miután láttuk, hogy a busz megállás nélkül haladt keresztül Eisenstadton. Izgatottan folytattuk a menekülési terv megbeszélését egészen addig, amíg a busz be nem fordult egy újabb táborba Traiskirchen városában. Amikor leszálltunk a buszról, megöleltük egymást, azután különválasztottak és különböző termekbe osztottak be minket. Ez lett az otthonunk néhány (legalább két) hétre.

14. fejezet

A traiskircheni tábor más volt, nem egy szürke, régi katonai laktanya, hanem egy nagy udvarház, amelynek területén számos más épület található, mind világos és sárga. Nagyon közel volt a magyar határhoz. Még mindig aggódtunk kissé az esetleges visszatoloncolás miatt. Nagyon óvatosak voltunk, amikor a városban járva az emberekkel beszélgettünk.

Nagyon sok ember élt a táborban; azt mondanám, kissé túlszűfolt volt. Egy hatalmas teremben kaptam helyet, ahol körülbelül harminc ágy állt. A családok körben helyezték el ágyaikat, és lepedőket akasztottak körük, hogy amennyire lehet, megőrizték privát szférájukat a zsúfolt körülmények között. A táborban regisztrációs és adminisztrációs központ működött az Angliába és talán más országokba tartók számára is. Ha jól emlékszem, az ott-tartózkodásom legfeljebb két hét lehetett. Ez idő alatt az adminisztráció különböző folyamataihoz kellett sorba állnunk, de a zsúfoltság miatt az étkezésekhez is naponta háromszor be kellett állnunk a sorba. Alig tizenhét évesen soha nem hagytam ki egy étkezést sem; ezért sokat voltam sorban. A sorok a kávézón kívül egy széles lépcsőn tekeregtek felfelé egészen a harmadik emeletig. Sorban állás közben számos ismeretségre tettem szert férfiak és nők körében egyaránt. Nyíltan elmeséltük történeteinket egymásnak, élveztük a szabadságot, hogy megtehettük ezt anélkül, hogy félnünk kellett volna bármilyen titkosrendőrségtől, mint otthon, ahonnan elmenekültünk.

Egy nappal azután, hogy az adminisztrációm befejeződött, és csak az úti okmányaimat vártam, a hangosbeszélőn bementek a nevemet azzal, hogy jelentkezzem a főirodán. Miközben az irodába siettem, szokás szerint mindenféle lehetőség megfordult a képzeletemben, miért akarnak beszélni velem. Amikor az irodába értem, elég hosszú sor állt, beálltam a végére, és alig vettem észre, hogy egy idősebb házaspár ül a fal melletti padon. Csak néhány percet álltam ott, amikor a padról felállva a hölgy hozzám lépett, és magyarul megkérdezte: „Te Solymosi László vagy?” Amikor igennel válaszoltam, elmesélte nekem, hogy ő és férje, Harry azért jöttek Angliából, hogy elvigyenek oda magukkal. Megdöbbsentem, de meghívtam őket a szobámba beszélgetni. Akkor még nem tudtam, hogy Magyarországról apám minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy valamilyen biztonságos helyre jussak, és úgy gondolta, ez a hely minél messzebb esik, annál jobb. Eszébe jutott, hogy másod-unokatestvére, Hedvig ápolónő volt a második világháború idején, és valahogy Angliába került. Ott egy jómódú család alkalmazta ápolónőként. Volt komornyikjuk és sofőrjük is. A sofőr Harry volt. Kedvelte Hedviget, és nemsokára összeházasodtak. Valamivel később úgy döntöttek, hogy a Yorkshire megyei Halifaxba költöznek. Nem volt gyermekük, mivel mindketten jóval túl voltak a negyvenen, amikor házasságot kötöttek.

Apám írt Hedvignek, és megkérte, segítsen abban, hogy Angliába jussak. Amit tettek, az mindenfajta kérést felülmúlt. Örökké hálás maradtam gondoskodásukért. Amikor a szobámba értünk, az ágyamra mutattam, és felajánlottam, hogy üljenek le, mondván: „Ez az én szobám.” A szemük hitetlenséget tükrözött, amint körülnéztek az ágyakkal teli szobában, és megkérdezték: „Ez az ágy a te szobád?” „Igen” mondtam. „Foglaljanak helyet!” Akaratlanul is észrevettem, hogy Harry bácsi szeme megtelt könnyekkel, ahogy a szobát szemlélte. A szoba nagyon nagy volt; valamikor bálterem lehetett vagy a kúria nagy ebédlője. Mivel Harry nem beszélt magyarul, Hedvig magyarázta el nekem, mi történt az apám és közte lezajlott levélváltás során. Azt is elmesélte, mennyire meghatotta Harryt egy tizenhat éves fiú sorsa Ausztriában, aki éppen egy forradalomtól sújtott országból szökött meg, ezért úgy döntöttek, hogy a nyári vakációra megtakarított pénzüket felhasználva vonatra szállnak, és Ausztriába jönnek, hogy megtaláljanak engem és elvigyenek magukkal Angliába.

Most rajtam volt a sor, hogy könnyes legyen a szemem, és megérintse szívemet olyan embereknek a jósága, akiket eddig nem is ismertem. Most végre megismertük egymást; ők, Hedvig néni és Harry bácsi a legönzetlenebb és leggondosabb emberek lettek számomra az elkövetkező két évben. Miután tudtam, hogy az adminisztráció már rendben van, és csak a papírjaimra vártam, hogy Angliába mehessek, köszönetet mondtam Hedvignek és Harrynek, de elmondtam nekik, nincs értelme, hogy pénzt költsenek a vonatjegyemre. A Vöröskereszt elvisz engem Angliába, magyaráztam, és „amikor odaérek, majd megkérem Önöket, hogy segítsenek nekem berendezni új életemet az új országban. Élvezzék hát a nyaralást! A tervek szerint néhány nap múlva megyek vonattal, és amikor odaérek, írok majd segítségért.” Elindultunk a városba, ahol közösen megebédeltünk, aztán búcsút intettem nekik, amikor felszálltak a Bécsbe tartó vonatra. Ez volt a legszebb dolog, ami hosszú ideje történt velem, és nem tudtam elfelejteni kedvességüket. Csak azért jöttek ide Angliából, hogy megtaláljanak. Ismét velem volt az Úr végig, akkor is, amikor nem gondoltam rá, és azt hittem, az Angliába vezető utamon csak magamra számíthatok.

Néhány nappal később búcsút vettünk a traiskircheni tábortól, felszálltunk a Bécsbe tartó buszokra, és újabb kalandba kezdtünk, az angliai utazásba. A buszok megérkeztek a Westbahnhofra; ott különvonat várt ránk. Felszálltunk, kényelembe helyeztük magunkat a huszonhat órás vonatozáshoz, amely egészen a belgiumi Ostendig tartott. A vonatozás önmagában kalandot jelentett számunkra a gyönyörű látnivalókkal, nemcsak a vidék és a hegyek, hanem a tiszta, világos városok is újdonságként hatottak ránk. Minden vonatállomáson hősként bántak velünk. Amikor átmentünk Nyugat-Németországba, zenekar is várta a vonatunkat, egy rezesbanda, és az összegyűlt tömeg látni akarta a magyar szabadságharcosokat. Úgy ünnepeltek minket, mint akiknek volt bátorságuk szembeszállni az oroszokkal. A német nép hasonló felkelést élt át két évvel azelőtt Kelet-Németországban. A vonat a Duna mentén haladt, a távolban az Alpok látszott. Micsoda látvány! Az egyik legimpozánsabb állomás számomra a kölni megálló volt.

Ott is zenekar várt és nagyon sok ember, de én nem tudtam levenni a tekintetemet a vasútállomás közelében lévő dómról (a kölni székesegyházról). Különösen azért vésődött a fejembe, mert építészetet tanultam, azok a kifinomult tornyok és ablakok örökre emlékeztetések maradtak számomra. Nem tudtam levenni róluk a szemem.

A második nap délutánján megérkeztünk Ostendbe. A vonat sétatávolságra állt meg a hajótól, amely átvitt minket a La Manche-csatornán. A hajóra való átszállás és a vízen töltött néhány óra nagyon rövidnek tűnt, egyre közelebb értünk a doveri fehér sziklák csodálatos látványához. Olvastam erről, és most magam is láthatom. Olyan szerencsésnek éreztem magam, és alig hittem, hogy percekben belül angol földön fogok járni. A hajó kikötött. Csak azért szálltunk le, hogy felszálljunk egy másik vonatra. Egyelőre még egyikünk sem tudott angolul, így amikor megláttuk a vasúti kocsiban a „NO SMOKING” feliratot, nem tudtuk kitalálni, mit jelenhet ez, így végül megszavaztuk, hogy valószínűleg azt jelenti, nem szabad szmokingot viselni a vonaton. Egyetlen kérdés maradt: vajon miért? Nos, a rejtély megoldódott, mielőtt éjfél után elértük úti célunkat. A vonat Londonon is áthaladt, és erőltettük a szemünket, hogy láthassuk egyes részeit. Végül megálltunk, leszálltunk a vonatról, és buszokra szálltunk át. Ezúttal angol emeletes buszokra, amiket addig még soha nem láttunk. Rövid utazás után megérkeztünk egy régi katonai táborba, amelyet most menekülttáborként használtak. Később rájöttünk, hogy akkor Midlandsben, egészen pontosan Stratfordban lehettünk.

Mindannyian nagyon jól aludtunk azon az éjszakán. A laktanya nagyon tiszta volt, az ágyakon szép takarók fehér lepedőkkel. Igazán szép! Reggel megismerkedtünk az angol reggelivel. Szerettem. Soha nem gondoltam volna, hogy ilyen jó lehet egy reggeli. Az első feladatom, hogy jelentkeznem kellett az irodában, és tájékoztatnom őket, hogy engem Halifaxban vár Mr. és Mrs. Harry Yates, hogy megszervezhessék az utazást. A következő napirendi pont egy kellemes, meleg fürdő volt, miután három napig ez kimaradt az életünkből. Később úgy döntöttünk, hogy elmegyünk felfedezni a várost. Minden jól ment, kivéve, hogy valahányszor át akartunk kelni az utcán, majdnem elgázoltak. Angliában az út „rossz” oldalán haladnak, gondoltuk, és természetesen először mindig balra, és nem jobbra néztünk. Tehát amikor balra néztünk, nem láttunk semmit közeledni; ezért leléptünk a járdáról, és már hallottuk is jobbról a sikoltozást. Hoppá! Eltartott egy ideig, amíg megszoktuk.

A másik kérdés, amellyel foglalkoznunk kellett, hogy minél előbb elkezdjük angolul tanulni, és minél többet tanuljunk. Az adminisztrátorok szerveztek angol órákat, és én úgy döntöttem, hogy naponta tizenöt szót tanulok. Az egyetlen dolog, ami kissé visszatartott, az édesanyám levele volt, amelyet a harmadik napon kaptam és arról tájékoztatott, hogy apát letartóztatták. Szinte lehetetlen leírni azt az érzést, ami elfogott. Az első és legerősebb érzés a szomorúság volt, amely sírásra készítetett egészen az addig, amíg el nem aludtam. A szomorúságot gyűlölet váltotta fel Magyarország kommunista rendszerével szemben. Ahogy a barakkban egyedül fekve sírtam, úgy éreztem, ha valaki puskával átdob engem a magyar határon, én magam egyedül megtámadtam volna az egész kommunista rendszert.

Az apámról szóló hírek a depresszió nagyon vegyes érzését hozták elő belőlem, mivel nem tudtam semmit sem tenni apámért, ugyanakkor örültem, hogy el tudtam menekülni. Ezek az érzések még kiegészültek a szabad élet iránti várakozással egy szabad országban, ehhez sok idő kellett, hogy megszokjam. A rémálmok, hogy újra és újra megszököm, végig kísértettek az angliai két év alatt; néhány évig még az Egyesült Államokban is velem maradtak. A szabad élet több hónapig keserédes volt számomra, amíg apa tárgyalása le nem zárult, és az ítéletet ki nem hirdették. Tizenöt év börtönre ítélték. Testvéremet, Jánost távollétében akasztásra ítélték. Az én nevemet sehol nem említették, de voltak olyan esetek, amikor tizenhét éven aluliakat börtönben tartottak, és a tizenhétedik születésnapjuk betöltése után ítélték el, hogy elkerüljék a tizenhét éven aluliak elítélésével és esetleges kivégzésével kapcsolatos nemzetközi kritikákat. Az emberek azt gondolhatják, szerencsés vagyok, de én az Úrnak köszönöm, hogy úgy rendezte el, hogy akkor és életem végéig szabadságban élhessek. Korábban említettem, hogy a háború alatt is törődött velem, és védő keze ezúttal is óvott. Volt terve az életemmel, de akkor még nem tudtam róla.

Körülbelül másfél hétig tartózkodtam a táborban. Nyaralásnak tűnt, méghozzá nagyon szép nyaralásnak. Minden nagyon tiszta volt; az étel annyira ízlett, nem tudtam betelni azzal, hogy minden reggelire tojást, pirítóst és babot kaptunk vagy kolbásszal, vagy szalonnával. Soha nem gondoltam volna, hogy ilyen jól fogok élni életemben. Nem tudtam, hogy élhetnek így emberek az egyes országokban. Az ebéd és a vacsora egyaránt bőséges és ízletes volt. Az étkezések közötti időt az angol órákon való részvétellel és a Stratford-upon-Avon, Shakespeare szülőhelyének felfedezésével töltöttem el.

Kissé furcsa érzés kezdett kialakulni bennem – a magányé. Nehéz megmagyarázni, de kezdett elmélyülni bennem, hogy egyedül voltam egy idegen országban. Nem ismertem senkit, nem voltak barátaim, és nem is értem még el célállomásomat. Sokszor azt kívántam, bárcsak családdal lennék, vagy házas lennék. Épphogy csak tizenhét éves lettem, és egyik napról a másikra elvesztettem az otthonomat és a családomat. Bár nagy kaland volt elmenekülni és egész Európát átutazni, hogy Angliába érjek, de amikor egyedül voltam, magányosnak éreztem magam. Akkor még nem tudtam, hogy mindannyian egyedül vagyunk ezen a világon, mindannyian hordozunk magunkban magányosságot, amelyet később megtanultam szívemben „Isten veremének” tekinteni, amit senki más nem tud betölteni, csak Ő.

Végül a tábor második hetének vége felé értesültem arról, hogy megszervezték a Halifaxba teendő utamat. Vonatjegyet és írásos utasításokat kaptam, hogy mikor és hol kell átszállnom. Hosszú évekig, amikor ezt elmeséltem, úgy mondtam, hogy ötször kellett átszállnom, legalábbis úgy tűnt. Igazából valószínűleg csak háromszor. A táborból elkísért valaki a vasútállomásra, és amikor felültetett a vonatra, megkért egy urat, hogy ügyeljen arra, nehogy elszalasszam a csatlakozást. 150 szavas angoltudásommal egyedül utaztam Halifaxba angol emberekkel körülvéve.

Ez nagyon izgalmas volt, főleg, hogy az úr próbált barátságos lenni és időnként beszélgetésbe elegyedni velem. Egyszer megpróbáltam elhatárolódni, ezért felálltam, és kísértél a folyosóra az ablakhoz, és fütyülni kezdtem a *Nabucco* opera egyik áriáját. Az úriember követett az ablakhoz, és a dallam hallatán fütttyentve megjegyezte: „*Nabucco*, gyönyörű ária”. Akkor mindent megértettem. „Hú, de jó!” mondtam magamban. „Ez menni fog.” Tehát lelkesen így válaszoltam: „Ó, igen, gyönyörű.” Körülbelül ennyi szót tanultam meg angolul. A *Nabucco* ugyanúgy hangzott magyarul és az „ária” szó is. Ezt követően nagyszerű beszélgetést folytattunk. Hanglejtéséből és néhány szavából ítélve megértettem, hogy nagyon jó hasznát veszem az „ó!” és „ah!” kifejezéseknek. Az egyetlen dolog, amit jól kellett értelmeznem, az a hangnem volt. Rendkívül büszke voltam magamra, olyannyira, hogy átszálláskor a peronon egy kioszkban folytattuk a kommunikációt. Leültünk egy asztalhoz, és megkérdezte, kérek-e kávét vagy teát. Legszívesebben a kávé választottam volna, de kedvére akartam tenni, és azt kértem, amit ő, teát. Kihozták a teánkat, és felfedeztem egy problémát: nem hasonlított a teára. Úgy nézett ki, mint a tejeskávé, ezért megjegyeztem: „Teát kértem”, mire azt válaszolta, hogy ez az. Ennyit az első találkozásomról az angol teával. Azta! Tejjel isszák? Soha nem hallottam ilyesmiről. (Most megtanultam egy fontos leckét: sokszor tudatlanság (nem ismerés) miatt hozunk ítéletet. Tudatlanságom miatt butaságnak (hülyeségnek) tartottam a tejes teát, mert még soha nem találkoztam vele.) Ó, szörnyű lehet, gondoltam, de nem akartam, hogy lássa dilemmámat. Nem tudtam, hogy lemegy-e ez az ital, és bennem marad-e. Nem akartam megbántani őt azzal, hogy észrevegye, problémám van, ezért megittam. Nos, bennem maradt. Amikor két évvel később elmentem Angliából, addigra már eléggé megszoktam a tejes teát, de nem telt sok időbe lemondani róla, miután Amerikába kerültem. Amikor eljött az ideje, hogy utolsó alkalommal átszálljak, el kellett búcsúznunk egymástól, és remélem, megfelelő módon fejeztem ki hálámat az úriembernek, amiért végig segített nekem. Az egész vonatút több órát vett igénybe, mire Halifaxba értem, délután három óra körül lehetett. Leszálltam a vonatról, de nem láttam senkit, aki rám várna, ezért felmentem a lépcsőn, és átmentem egy kapun, ahol megláttam egy hölgyet magyarul írt táblát felmutatva: „Laci, ő a sógornőm. Menj vele a házukba. Munka után érted jövök, Hedvig.” Halifaxban voltam, az otthonomban az elkövetkező két évre.

15. fejezet

Követtem a hölgyet. Nem kellett messzire mennünk, talán 700–800 méterre. Dísztéglás, tipikus angol sorházban éltek. A földszinten a nappali részeként konyhát és étkezőt alakítottak ki. Elég sötétnek tűnt a helyiség, mivel csak előlről és hátulról jött be fény az ablakokon. Emlékszem, volt egy papagájuk. Hedvig sógornője megpróbált kommunikálni velem. Gondolom, enni kínált. Tört angolságommal valahogy visszautasítottam. Késő délután lehetett. Annyira fáradt voltam, hogy elaludtam a nagy öreg fotelben, és amikor felébredtem, Harry bácsit láttam magam előtt, aki kedvesen magyarul majomnak szólított engem. Ez egyike a kevés magyar szónak, amelyet ismert. Összeszedtem magam, és követtem őt a közelben lévő házukhoz, amelynek címe Hope Hall Terrace 9. Nagyon szép házban éltek. Étkezőkonyha és a nappali a földszinten, két hálószoba és a fürdő az első emeleten volt. Egy nagyméretű pince is a házhoz tartozott. Hedvig rövidesen hazajött, és vacsorát készített nekünk. A mosdóval ellátott kisebb hálószoba lett a szobám. A szobám? Micsoda luxus. Az első saját szobám.

Másnap Hedvig elkísért egy textilgyárba, amely a munkahelyem lett a következő három-négy hónapra. A munkaerő főleg lányokból és nőkből állt, csak néhány férfi dolgozott ott, akik többnyire a nehezebb munkákat végezték, és a mechanikai problémákat kezelték. Tipikus textilüzem volt. A második szinten dolgoztunk. Körülbelül egy tucatnyi gép működött, mindegyik talán tizenöt méter hosszú lehetett, száz fonóval felszerelve. Ezeket a gépeket mind egy főtengelyről hajtották, a tengelyről fentről lejövő szíjakkal. Amikor az orsók elérték kapacitásuk határát, a gép automatikusan leállt, a művezető pedig sípszóval futásra indított minket, hogy minél gyorsabban cseréljük az orsókat. Az üzem nem nevezhető a legvonzóbb munkahelynek. Forró volt, tele szöszszel, de jól megvilágított az épület két oldalán lévő hosszú ablakoknak köszönhetően. Az ott dolgozó lányok többsége busszal utazott be Halifaxba a környező hegyes-dombos vidékről. Nem sok iskolai végzettséggel rendelkeztek, talán ha az elemi iskolát befejezték. A művezetőkön és szerelőkön kívül csak néhány férfi dolgozott azon a szinten. Az egyik srác ukrán menekült volt, aki a második világháború során került oda. Intelligens volt, a szovjet Vörös Hadsereg korábbi hadnagya. Átszökött az angolokhoz, és remélte, hogy eljut Amerikába.

Az angol kultúrával való megismerkedésem az üzemben kezdődött. Ketten dolgoztunk magyarok ott. Kálmán az osztrák határ közelében lévő Szombathelyről származott. Jó barátok lettünk. Sokkal bátrabb, kíváncsibb és felfedezni vágyóbb volt, mint én. Bátran beszédbe elegyedett a lányokkal, és elmondta nekem, amit megtudott. Az egyik dolog, amit már említettem, hogy ezek a lányok nem voltak iskolázottak. Megkérdezték tőlünk, hogy mind cigányok vagyunk-e? És mindenki sárkunyhókban él Magyarországon?

Fel is jöttek hozzánk, hogy megérintsenek minket, hogy lássák, olyanok vagyunk-e, mint ők. Egy nap, amikor ebédidőben kint voltunk, nem tudom, mi váltotta ki, de Kálmán annyira összeverekedett az egyik lánnyal, hogy kirúgták.

Megtapasztaltuk, hogy a kevésbé tanult angolok előítéletesek a külföldiekkel szemben, és nem okoz nekik gondot „átkozott idegennek” nevezni minket. Emiatt aztán nem rajongtunk az angolok társaságáért, még akkor sem, ha a legtöbbünket befogadták az iskolázottabb és jómódú emberek, mint például az ügyvédek és az orvosok. Az angol előítéletről bővebben később. Ez a megkülönböztetés új volt számomra, mivel Magyarországon nem találkoztam hasonlóval. Amikor koreai menekült diákokat hoztak iskolánkba, nem adtunk megalázó mellékneveket nekik. Talán a cigányok megkülönböztetése volt kissé hasonló? Azonban a leghíresebb cigányzenekarok egész Európában, sőt még uralkodói udvarokban is játszottak. Amikor Philadelphiában a Magyar Rádiót vezettem, Toki Horváth Gyula zenekarának Pacsirta című számával búcsúztam hallgatóimtól minden műsor végén.

Az üzem levegője mindig tele volt szöszszel, és mindenkit beborított. Volt egy ember a csoportunkban, amolyan nagydarab és nem túl tiszta kinézetű. Egyszer, amikor közel ültem hozzá, észrevettem, hogy egy rovar mászik a hajszálak tövétől az arcáig és vissza a hajába. Hamarosan kitaláltam, hogy fejtetve van. A tetvek valahogy utat találtak az én fejemhez is, és életem egyik legkínosabb időszakát okozták. Amikor ezt felfedeztem, szégyelltem mások előtt, ezért nekiláttam a rovarok legagresszívabb felszámolásának. Mivel a szobámban volt mosdó, amint hazaértem a munkából, bezárkóztam és hosszasan elkezdtem mosni a hajamat a legforróbb vízzel, amit kibírtam. Többször mostam és mostam és mostam. Másnap még sikerült kifésülnöm pár rovar a speciális finom fogú tetűfésűvel. Annyira feldúlt voltam! Nem akartam, hogy Hedvig és Harry megtudják, ezért a munkából hazafelé menet vettem egy kevés petróleumot, és hazaérve megmostam vele a hajam. Azt hiszem, végül ez szabadított meg a nem kívánt vendégektől.

Mivel Kálmánt elbocsátották, új munkát kellett szereznie. Nagyon szerencsés módon a Dakin and Company nevű fűrészgárban kapott állást. Majdnem dupla annyiért alkalmazták, mint amennyit a textilüzemben kaptunk. Kálmán nagyon gyorsan megtudta győzni a főnökét, hogy engem is vegyen fel. Dupláját fizették annak, mint amit az üzemben kaptam, körülbelül hét fontot. Gazdagnak éreztem magam. Két évig dolgoztam ott, amíg elmentem Angliából az Egyesült Államokba. Mindez a Halifaxban való tartózkodásom első hat hónapjában történt.

Halifax nem túl nagy város. Sheffieldtől kb. 45 kilométerre északra található, keletre Bradford és Leeds van a közelében, nagyjából az iparosodott Yorkshire központjában fekszik. Később megtudtam, hogy Halifax méretétől függetlenül meglehetősen közismert; egyik híressége a Halifax Building Society volt. A város négy mozival és két nagy előadóteremmel (Victoria Hall és Alexandra Hall) rendelkezik. Nagy és gyönyörű a városi park, és számos gyalogösvény vezet a várost körbevevő hegyes-dombos vidéken keresztül.

Nem messze a várostól a Shipden Hall nevű kastély található, egy lenyűgöző műemléképület csodálatos közparkkal, amely sekély, mesterséges csónakázótavat is magában foglal. Ez a vasárnapi kirándulásaink kedvenc helyszíne volt.

16. fejezet

Harry bácsi egy igazi, lágyszívű úriember volt. A szívébe zárt és szeretett engem. Nagyon meghatott az ő és Hedvig gondoskodása rólam, és mindent megtettem annak érdekében, hogy kimutassam, mennyire értékelem érzéseiket és törődésüket. Szombatonként bevásárolni mentem Hedviggel. Utána segítettem a lakóhelyiségek porszívózásában. Péntek este zajlott a mosás, Harry és én lementünk az alagsorba. A mosás meglehetősen nagy munka volt, pedig volt mosógépük. Igen, de 1957-et írtunk, a mosógép csak a mosást végezte, öblítés és centrifugálás nélkül, de a tetején lévő két gumihenger a víz kiszorítására szolgált. Tehát betöltöttük a ruhákat a mosógépbe, kézzel felöntöttük vízzel, hozzáadtuk a mosószert, és figyeltük, amíg a ciklus véget ért. Aztán a két gumihenger között átpréseltük a ruhákat; onnan egy hordóba estek, amelyet Harry félig megtöltött vízzel. Egy köpülőfa segített nekünk a ruhák bemerítésében, amíg öblítettük őket. Miután kiöblítettük, újra átfuttattuk őket a gumihengereken, kiráztuk és az egészet kiakasztottuk a pincében száradni. Számomra ez egy kaland volt, és nagyon élveztem, hogy minden pénteken segíthettem Harrynek.

Két vagy három hét telt el a Halifaxba való megérkezésem óta, amikor egy este vacsora után Harry így szólt hozzám: „Hé, majom, gyere velem!” Megkérdeztem tőle, merre tartunk, de nem mondta meg. A középiskola nagy előadótermébe mentünk, ahol sok ember ült. Rögtön rájöttem, hogy egy zenekar készül próbára. Harry bemutatott. Egy oldalsó asztalhoz vezettek, amin egy hegedű volt, és azt mondták, addig használhatom ezt a hangszert, ameddig a gyakorláshoz szükségem van rá. Kedvesen felajánlották, hogy legyek a zenekar tagja. Annyira meghatódtam, hogy könnybe lábadt a szemem. Mi is történt? Harry megtudta, hogy hegedülni tanultam, és mivel a főnöke a Halifaxi Szimfonikus Zenekarban játszott, rávette, hogy meghívjon a zenekarba. Nagyon megindító volt, amikor felkértek, hogy másodhegedűsként lépjek fel velük a tavaszi koncertjükön áprilisban. Csak négy-öt hét volt hátra addig.

Harry mást is elintézett. Elment a város egyetlen újságjához, a *Halifax Courier*hoz, és elmondta nekik a társasági híroldalra a fő szenzációt: „Tizenhét éves magyar menekült lép fel a Halifaxi Szimfonikus Zenekar tavaszi koncertjén.” Mielőtt megírták volna a történetet, egy riporter jött a házunkba, hogy interjút készítsen velem, és lefényképezzen Hedviggel, amit aztán közzétettek. Azonnal híresség lettem Halifaxban. Amikor kimentem a boltba, több fiatal lány vett körül, és a keresztneveimen szólítottak. Mind azt akarták, hogy találkozzam velük. Amikor visszaértem az üzletből, Hedvig figyelmeztetett az elfogadható magatartásra és az angol törvényekre a lányokkal való együtt járással kapcsolatban. Megemlítette, hogy ha járok velük, mondhatnak olyan dolgokat, amelyek esetleg nem történtek meg, és akkor feleségül kell vennem a lányt.

A szavai valahogy megijesztettek, mivel nem volt kedvem megházasodni, annak ellenére, hogy az első hetekben nagyon egyedül éreztem magam. Arra gondoltam, hogy tizenéves életemet talán csak részben tudnám folytatni, és gyorsan felnőtté kellene válnom.

Nem sokkal azután, hogy történetem megjelent a *Courierban*, levelet kaptam egy nyugalmazott bírótól. Mivel nem értettem, Hedvignek kellett lefordítania nekem. Az üzenet tartalma ez volt: „Én (elfelejtettem a nevét) nyugalmazott bíró vagyok, és az első világháború előtt a Halifax Szimfonikus Zenekarban játszottam. A hegedűm elhallgatott, amikor a háborúba mentem, és soha többé nem játszottam. Nagy megtiszteltetés lenne, ha elfogadnád ajándékba.” Nem tudom leírni, mennyire meghatódtam. Nem találtam szavakat, csak az egyszerű köszönetét. Az emberek kedvessége ámulatba ejtett. Az ilyen események szinte kiradírozták emlékezetemből a néhány idegenellenes megnyilvánulást. A kommunista rendszerben, ahonnan jöttem, nem volt szokásos az ilyen kedvesség kifejezése. Meglátogattuk a bírót, hogy átvegyem a hegedűt, köszönetet mondtunk neki, és úgy intéztük, hogy hivatalosan a tavaszi koncert során adják át nekem a hangszert. Azon az estén biztosan érdekes látvány lehettem Harry bácsi túl rövid szmokingjában, amely ugyanakkor elég széles volt ahhoz, hogy kétszer is elférjek benne. Az újságíró is megjelent, képek készültek, lezajlott az előadás, és bemagoltam néhány elismerő szót, amit angolul mondtam el. A hegedűről kiderült, hogy eredeti Guarneri-darab. A felső részén volt egy repedés, de ez nem befolyásolta a hangját. Sok éven át megőriztem az összes újságkivágást, de valahol útközben elvesztettem őket. Amikor elhatároztam, hogy megírom a történetemet, felhívtam a Halifax Couriert, és megpróbáltam másolatot szerezni néhány cikkből, de nem tudtak segíteni.

Az első koncert és a nyári szünet után nem tértem vissza a zenekari próbákra, és soha többé nem léptem fel velük. A hegedűt magammal vittem az USA-ba. Nem szándékosan döntöttem úgy, hogy nem lépek fel újra. Életem ebben a szakaszában más kérdések tűntek fontosabbnak. Éppen tizenhét éves lettem, és alapvetően egyedül voltam Angliában, a világon. Gyerekként hagytam el Magyarországot. Aztán hirtelen felnőttként kellett élnem, felelősségteljesen cselekednem, és a jövőmre gondolnom. Anyám minden levelében segítette helyes irányba terelni a gondolkodásomat, főleg miután a bátyám megérkezett az USA-ba. Anyának még mindig a kisbabája voltam. Nem tudta elképzelni, mennyire gyorsan kellett megérnem azóta, hogy elhagytam az otthoni fészek biztonságát. Mivel Hedviggel és Harryvel éltem, anya úgy érezte, jó kezekben vagyok. Ez így is volt.

Harry mindent megtett annak biztosítására, hogy ne tévedjek rossz útra, ezért még az elköltözésem után is azt kérte a rendőrségtől, hogy kísérje különös figyelemmel jövés-menésemet. A rendőrség jó munkájának tanúsítására álljon itt a következő történet. Egy nap fogat kellett húzatnom. El kellett jönnöm a munkából, hogy fogorvoshoz menjek. Novocain helyett gázzal altattak el, ezért azt javasolták, menjek haza, és aludjak egy kicsit. Nem laktam túl messze.

Halifaxban semmi sem volt nagyon messze, de amikor a ház felé mentem, amelyben laktam, egy bobby megállított, és megszólított a keresztnévemen: „Laci, nem dolgozol?” Azt válaszoltam, hogy fogorvosnál voltam, és a fogam kihúzásához gázt kaptam. Haza kell mennem aludni. A bobby további kérdése: „Melyik fogadról van szó?” Ki kellett nyitnom a számat, és megmutatnom neki a véres lyukat. Azt hiszem, ez akkoriban szokatlan találkozás lehetett, csak később jöttem rá, hogy Harry szeretetteljes védelme gondoskodott arról, hogy az emberek figyeljenek rám. Szerettem Harryt.

Körülbelül egytucatnyi magyar fiatalember élt Halifaxban, éppen elegendő ahhoz, hogy a kedves városatyák angol tanfolyamot indíthassanak az iskolában, hogy segítsék ezeket a szegény menekülteket az angol nyelv megtanulásában. Itt találkoztam a srácok többségével. Négyen pár háztömbnyire laktak tőlem, ezért rendszeresen együtt lógtunk. Egyszer késő délután úgy döntöttünk, hogy nagy mennyiségben fényképeket nyomtatunk, mivel mindenki szeretne egy párat Magyarországra küldeni. Elsötétítettük a szobát, és dolgozni kezdtünk. Annyira benne voltunk, hogy nem vettük észre, milyen késő van. Amikor felkapcsoltuk a villanyt, tizenegy óra volt. Rögtön kimentettem magam, hogy hazarohanjak. Berontva a házba, szemmel láthatóan bosszúnak találtam Harryt, aki megkérdezte, hol voltam. Elmondtam neki, és lefeküdtem. Másnap Hedvig elmagyarázta nekem, hogy angol szokás szerint a családfő addig vár, amíg az utolsó gyermek haza nem ér. Megköszöntem neki, de rájöttem, hogy gyermekként gondolnak rám, és rosszul érzik magukat, hogy felelősséget kell vállalniuk értem. Úgy döntöttem, hogy mentesítem őket a felelősség alól, és átköltöztem Kálmán albérleti szobájába. Azt hittem, jól tettem, de nagyon rosszul éreztem magam, amikor a búcsúzásnál könnyeket láttam Harry szemében.

17. fejezet

A Kálmánhoz való költözés nem volt nagy esemény, mivel csak egy bőrdörm volt, plusz a hegedű. Akkoriban szokássá vált, hogy az emberek bútorozott szobákat béreltek. A második világháború után nagyon sok ember került Angliába, ezenkívül szerződéses alapon rengeteg olasz női munkaerőt hoztak be a textil- és a ruhagyárak. Sok nő visszatért Olaszországba, de sokan szerelembe estek többnyire lengyel, litván, ukrán és más külföldi bevándorlókkal. Az angolok többsége nem házasodott külföldiekkel. Mindegyik etnikum saját közösséget hozott létre és barátságokat ápolt. Sok áttelepült férfi, aki a háború idején a brit fegyveres erőknél szolgált, a háború vége óta Angliában élt. Mindannyian szorgalmas és takarékos emberek voltak, így sokuknak volt már saját otthona. Gyakran bérbe adták a házukban lévő üres szobákat, így Kálmánnak nem okozott nehézséget olyan helyet találni, ahol együtt lakhattunk. Az együttélés kétségtelenül nagy kaland volt, bár rövid ideig tartott. Szerintem összesen körülbelül három hét lehetett, de visszagondolva hasznos tapasztalatokat szereztünk.

Szombat reggel költöztünk be. A második emeleti tetőtérben lévő szobát kaptuk, de az alagsori konyhát kellett használnunk. A fürdőszoba a tetőtér alatti szinten volt. A házigazda Jugoszláviából származott. Több magyar és néhány jugoszláviai bérlő vette ki a szobákat. Szerintem szerbek voltak. A férfiak többsége a városon kívüli hegyek agyagbányájában dolgozott. Piszkos és nehéz munka volt, egész nap guggolva vagy térden állva fejtették az agyagot, s biztonsági ácsolatot is be kellett építeniük a beomlás megakadályozására, így haladtak egyre beljebb a hegybe. Akkoriban nem voltak még munkavédelmi ellenőrök. Ezek a srácok keményen dolgoztak, és keményen játszottak. A legtöbb hétvégét prostituáltak látogatásával, kártyázással és ivással töltötték. Az olvasónak tudnia kell, hogy a magyarok és a szerbek nem kedvelték egymást túlságosan. Ne felejtjük el, az első világháború Szarajevóban kezdődött. Szombat reggel, miután beköltöztünk, elmentünk a piacra, hogy ennivalót vegyünk a következő hétre, meg néhány edényt és törölközőt. Megállapodtunk a házimunkában, még a mosásban is. Úgy döntöttünk, hogy a hatékonyság érdekében saját magunk mosunk. A mosást a kádban kézzel kellett végezni, a ruhákat a szobában szárítani, és az ott lévő asztalon vasalni. Ezen kívül volt egy komód és egy franciaágy. Ez volt a bútor. A legelső este lefeküdni készültünk, beugrottunk az ágyba és azonnal ki is ugrottunk, mert a testünk összeért, és mindketten rendkívül kényelmetlenül éreztük magunkat emiatt. Így végül kiszedtük az asztal hosszabbító deszkáját, és egymás közé tettük. Ez nagyon kényelmetlen volt az együttélés teljes ideje alatt. De végül nevettünk rajta a konyhai kalandokkal együtt.

A második pénteken éjjel egy óra körül nagy kiabálásra és dörömbölésre ébredtünk. Megijedtünk. Verekedés volt a földszinten a konyhában.

Megpróbáltunk lenézni a lépcsőn, de csak a zajt hallottuk. Az egyetlen dolog, amit láttunk, az a két bobby cipője volt, akik azért jöttek, hogy véget vessenek a verekedésnek. Halálra rémültünk, és nem aludtunk túl jól azon az éjszakán. Másnap reggel csak reggelizni mentünk a konyhába, ahol monoklis szemmel és felkötött karral találtuk a házigazdát, bal kézzel kanalizta reggelijét. Gyanakodva nézett ránk. Nagyon kellemetlen helyzet volt. Nem tudtuk, hogyan viselkedjünk. Még kényelmetlenebbé vált az érzés, amikor megtudtuk, hogy a verekedés a magyar bányászok és a szerbek között zajlott. Megállapodtunk, hogy költöznünk kell.

Kálmán és én még aznap kerestünk lakóhelyet magunknak, és estére már kikerültünk onnan. Mindketten találtunk egy-egy szobát, amelyeket különböző pároknál béreltünk. Mindkét feleség olasz, a férj lengyel volt. Nekem a tetőtérben lett szobám; Kálmánnak szerencséje volt, és az első emeleten kapott szobát egy másik párnál. A bérelt szoba egy saroknyira volt Hedvigtől és Harrytől, ezért gyakran láttam őket. Hedvignek volt egy barátnője, Mrs. Lloyd, Dorothy Lloyd. Azt hiszem, ő volt a legkedvesebb ember, akivel két angliai évem alatt találkoztam. Amíg Hedvignél és Harrynél éltem, Mrs. Lloyd gyakori látogató volt. Egy nap, amikor hazajöttem a huszonöt éves kabátomban, Mrs. Lloydot ott találtam. Együttérzően nézett az öltözékemre, és úgy döntött, hogy tesz valamit ellene. Szombaton visszajött, elvitt a belvárosba egy férfiruhaüzletbe, és vett nekem egy vadonatúj felöltőt. Huszonöt fontot fizetett érte. Ez volt a legelső új felöltőm, és örökké hálás voltam érte Mrs. Lloydnak. Miután elmentem Angliából, elvesztettem vele a kapcsolatot. Harminc évvel később, egészen váratlanul, levelet kaptam tőle, amelyben tájékoztatott, hogy Hedvig néni elhunyt. Így kezdte levelét: „Kedves László, Mrs. Lloyd vagyok, nem tudom, emlékszik-e rám. . . ” Ezt olvasva a szemem könnyekkel telt meg, emlékezve arra a kedvességre, amelyet irántam tanúsított. Ilyenkor fedezzük fel, hogy valaki nemcsak kedves ember, hanem valójában a testvérünk Krisztusban. A válaszom így kezdődött: „Kedves Mrs. Lloyd, hogyan tudnám valaha is elfelejteni. . . ” Sok évig tartottuk a kapcsolatot, amíg el nem hunyt.

Ahogy említettem, az új szobám éppen Hedvigék közelében volt, ezért gyakran látogattam meg őket. Bérbeadó lengyel férfi volt, körülbelül tíz évvel idősebb nálam, felesége pedig olasz. Nagyon kedvesek voltak; megengedték nekem a konyha igénybevételét és a fürdőkád mosáshoz való használatát is. Sok lengyel, litván és olasz élt Halifaxban. Házigazdám a háború után telepedett le Angliában. Harcolt a brit hadseregben, ezért megkapta azt a kiváltságot, hogy Angliában maradhasson a háború befejezése után. Sok ember ideiglenesen tartózkodott ott, miközben az Egyesült Államokba való bevándorlását remélte és várta. Az olaszok többnyire nők voltak, akiket szerződéssel hoztak Angliába a ruházati iparban való munkára. A különböző nemzetiségek egymással barátkoztak, mivel az angolok nem szerették a külföldieket.

Nem tartott sokáig, amíg új lakóhelyemen kialakítottam egy rutint. Eleinte nem sokat főztem, mivel nem akartam erre az időt pazarolni. Elég volt szombaton bevásárolni, mosni és vasalni. Inkább heti három vagy négy este elmentem otthonról szórakozni, s általában hideg szendvicseket, gyümölcsöt és néhány hideg konzervet ettem. Közeledett az ősz, változott az időjárás, én pedig bolond fiatalemberként nem gondoltam sokat életmódomra és étkezési szokásaimra. Ennek eredménye egy 185 cm-es, alig 57 kg-os, alultáplált, vitaminhiányos test lett, amelyet hamarosan megtámadott az évszakra jellemző megfázás, ami magas lázat és ágyhoz kötött állapotot eredményezett. Nem tudtam felkelni az ágyból.

Amikor a háziasszonyom felszólít a tetőtérbe, hogy felébresszen, elmondtam neki, hogyan érzem magam. Feljött, hogy megnézzen, és azt mondta: „Rendben, maradj ágyban. Majd visszajövök.” Elment, hogy ezt elmesélje Harrynek és Hedvignek. Harry átjött, vetett rám egy pillantást, és adott néhány fontot Mariának (a háziasszonynak). Egy darabig visszaaludtam. Maria délben felébresztett és lehívott. Készített egy nagy fazék csirkehúslevest, egész csirkével és mindenféle zöldségekkel. Leültem, és ettem és ettem és ettem. Azt hiszem, a nagy részét megettem, mielőtt véget ért volna a nap. Ennek csodálatos eredménye az lett, hogy szinte azonnal meggyógyultam. Ez olyan élmény volt, amely valójában rádöbbsentett, hogy étkezési szokásaimmal tönkreteszem az egészségemet. Igazi heuréka-pillanat, amikor megígértem magamnak, hogy soha többé nem hanyagolom el az étrendemet. Későbbi életemben, amikor láttam, hogy kislányom nem törődik a helyes étkezéssel, sokszor elmeséltem neki ezt a történetet, hogy megpróbáljam meggyőzni őt testünk egészséges és rendszeres táplálásának fontosságáról.

Ettől kezdve új időbeosztást dolgoztam ki. Csak a vicc kedvéért hadd osszam meg egy szombatomat: reggeli után először beáztattam a szennyest, majd elszaladtam a piacra, hogy megvegyem az összes hozzávalót a főzéshez. Amikor hazaértem, befejeztem a mosást, felakasztottam száradni a ruhákat, és elkezdtem főzni. Ó, igen! Megtanultam főzni; anyu minden levelében új receptet küldött. Kora délutánig általában elkészültem a főzéssel (legalább három-négy napra elegendő étellel), addigra a ruha már eléggé megszáradt a vasaláshoz. Ennyi volt. Aztán ideje volt felkészülni az esti bulizásra.

18. fejezet

Közeledett 1957 tele, angoltudásom egyre javult, és egyre kényelmesebbé vált az életem Angliában. Eljött az ideje, hogy elgondolkodjam a jövőmről, arról, milyen hatással volt rám a múlt, nem mintha eddig nem gondoltam volna rá, de mindig volt valami, amivel első helyen kellett foglalkoznom. A tanulás gyakran eszembe jutott, mivel a tizenegyedik osztályt abbahagyva jöttem el otthonról. Szerettem volna befejezni tanulmányaimat, de anyám azt akarta, hogy Amerikába menjek, hogy a bátyámmal lehessek. Úgy gondolta, mivel csak tizenhét éves vagyok, ő pedig huszonöt, jobb lenne, ha vele lennék. Úgy döntöttem, megfogadom anya tanácsait, és jelentkeztem Amerikába, de mivel tanulni is szerettem volna, a jelentkezéssel együtt levelet írtam a nagykövetségnek. A levélben, amelyet utólag visszagondolva meglehetősen visszataszító stílusban írtam, azt közöltem az Egyesült Államokkal, hogy ha egy éven belül nem tudnak vízumot adni nekem, akkor elfelejthetik az egészet, mert nekem be kell fejeznem a tanulmányaimat, amibe nem akarok Angliában belevágni, hogy aztán az USA-ban újrakezdjem. Végül kilenc hónap alatt megkaptam a vízumot.

Angliai hátralévő időm alatt az angol nyelvtudásom tökéletesítése volt a fő célkitűzésem. Nem iratkoztam be más iskolába. Szerintem – utólag belegondolva – kellett volna. A nyelvtanulás nem volt egyszerű, mivel még szótárral sem rendelkeztem. Unokatestvérem, Magdus apja azt javasolta, hogy vásárolok meg a *Reader's Digest*-et. Azt mondta, jól megírt, könnyen érthető és érdekes szövegek vannak benne. Igaza volt. Élveztem minden hónapban. Mivel egyszerű, de nyelvtanilag helyes angol nyelven íródott, könnyen megfejtettem, mit jelentenek a szavak. Volt szókincs oldaluk is, amit nagyon szerettem, és rengeteg szót tanultam belőle. Az egyetlen problémát – amire később jöttem rá – az jelentette, hogy a szavak jelentését angolul tanultam meg. Ez azt eredményezte, hogy sok szót ismertem angolul, de nem tudtam a pontos magyar jelentésüket. Később végül szereztem néhány szótárt, de időnként a mai napig keresnem kell néhány angol szó magyar jelentését.

Körülbelül egy év után kezdtek elismerően nyilatkozni az angol nyelvtudásomról. Az emberek megjegyzéseket tettek az akcentusomról és a szókinccsemről. Többen mondták, hogy oxfordi akcentusom van. Amikor megérkeztem az Egyesült Államokba, több mint 2500 szóból álló szókinccsel büszkélkedhettem. A *Reader's Digest* olvasása mellett filmeket is néztem, szinte minden filmet láttam, amely azokban az években készült. Mindig nagyon tudatos voltam a beszédemben, a használt szavakban, valamint a kiejtésben. Így tanultam meg angolul.

Anglia pontosan két évig jelentett otthont számomra. Gondtalan időszaka volt ez életemnek. Minden új és izgalmas volt. Itt tapasztaltam meg, mi a szabadság. Nem emlékeztem a szabadságra kisgyermekkoromból. A kommunisták beszéltek a szabadságról, de ez nem olyan volt. Bárhová mehettünk, bárkivel beszélgethettünk, bármit mondhattunk. Az üzletek jól el voltak látva áruval. Itt ettem az első ananászt életemben.

Kálmán és én vettünk egyet, és úgy döntöttünk, hogy egy elhagyatott mellékutcán megesszük, de nem tudtuk, hogyan kezdjük hozzá. Nem volt késünk, ezért elhatároztuk, hogy a kőfalnak ütve törjük fel. Olyanok voltunk, mint egy neandervölgyi pár, aki megpróbálja felfalni a gyümölcsöt. A lakoma után úgy éreztük, hogy ezer tű szúrja az ajkunkat, és ragacsosak lettek az ujjaink. Szerencsére találtunk egy tócsát a kezünk leöblítésére.

Körülbelül tizenketten éltünk magyarok Halifaxban. Az emberek nagyon kedvesek voltak velünk. Mint említettem, a városatyák még egy idősebb magyart is alkalmaztak, hogy angolul tanítson bennünket. Hedvig nagynénémhez hasonlóan a háború után, 1945-ben érkezett Angliába. Az órák nem tartottak sokáig. Nem volt szakképzett tanár, és nem volt könyv, amiből taníthatott volna. Éppen csak összejöttünk és beszélgettünk. Kedves gesztus volt a város vezetőitől.

Néhányan közülünk csakhamar motorkerékpárt vásároltak, és azzal repesztettek Halifax utcáin. A motorkerékpárok sokkal olcsóbbak voltak, mint az autók; ezenkívül a legtöbb autó régi volt, még a háború előtt gyártották. Csak egyikünknek sikerült autót vásárolnia. Halifaxban élt egy húszas éveik közepén járó házaspár. Kedves emberek voltak – jóképű férj és egyenesen gyönyörű feleség. Mindketten dolgoztak, így könnyen megtakarítottak annyi pénzt, hogy egy vadonatúj BSA típusú, 350 köbcentis motorkerékpárt vásároljanak, amit a munkába járáshoz használtak. Motorkerékpár vezetéséhez bukósisak és bőr felsőruházat szükséges. Mindketten ezt viselték akkor is, amikor egy hétfő reggel egy kereszteződésben egy teherautó beléjük rohant, s az egyik kerék átment a feleség fején. A helyszínen meghalt. Az egész magyar közösség gyászolt. Ami engem illet, elvesztettem minden vágyamat, hogy motorkerékpárt birtokoljak, és úgy véltem, egy autó sokkal biztonságosabb.

Angliai időm hátralévő részében – amellet, hogy angolt tanultam – nagyon jól éreztem magam. Élveztem a szabadságot és a szülői felügyelet hiányát. A szülői befolyás hiánya azonban hátrányosan is hatott rám – nevezetesen hiányoztak szüleim tanácsai, irányítása, például a jövőre való gondolkodással, a spórolással, a lehetőségek keresésével és kihasználásával kapcsolatban. Szóval igen, jól éreztem magam, de amikor eljött az idő, hogy megvásároljam a jegyet az Amerikába való utazáshoz, nem volt rá pénzem. Kis fejtörés után eszembe jutott Polgár Róza asszony, akinek otthon táviratokat szoktam vinni a postára. Mindig ez volt a megbízatása számomra, a templomban találkoztam vele, ahová állandóan járt, én pedig ott ministráltam. Levelezett egy amerikai férfival, akihez később feleségül ment.

Miután megérkezett Amerikába, sokszor utalt rá, hogy szükség esetén szívesen segít nekem a jövőben. Tíz dollárt már kértem tőle ausztriai tartózkodásom alatt, ezért nem szívesen fordultam hozzá ismét; bátyám azonban nem tudott 180 dollárt kölcsönözni nekem. „Tehát itt semmi sem sikerül” mondtam magamnak, miközben egy tiszteletteljes levelet írtam neki kérve, hogy küldjön nekem hajójegyet, így a vízumom nem vész kárba. Nagy buzgón megígértem, hogy az első többlet dollárjaimat rendkívül nagylelkű hitelének törlesztésére fordítom, miután az Egyesült Államokban kereső munkát találok. Annyira kedves volt, hogy jegyet küldött nekem a Cunard Line társaság *Ivernia* nevű hajójára. Nem tudtam róla, de az Úr végig figyelt rám. Akkoriban sikereimet a jól megfogalmazott petíciónak és személyes kedveltségemnek tulajdonítottam.

Tehát körülbelül hat hetem maradt arra, hogy felkészüljek életem utazására. Köszönetet kellett mondanom a halifaxiaknak, hogy befogadtak, és gondoskodtak rólam. Még kellett egy kis pénzt megtakarítanom az útra. Nem emlékszem, mennyit spóroltam meg, de az alig volt elég. Erről majd később.

19. fejezet

1959. február 28-án, szombaton, a Cunard Lines társaság *Ivernia* nevű hajója délután 5-kor indult útnak Tillburyből, London kikötőjéből. Én is ott voltam azon a New York felé tartó hajón. Az *Ivernia* meglehetősen új hajó volt, 1955. július 1-jén indult első útjára Montrealba, kilencszáz utassal és a legénységgel a fedélzetén, és 1955. július 6-án érkezett meg. Tehát egy alig négyéves hajóval utaztam. Az *Ivernia* nem volt túl nagy hajó 185 méter hosszúságú és 21 717 tonna súlyú. Összehasonlításképpen: a *Titanic* 46 328 tonnás és csaknem 269 méter hosszúságú volt. Ennek az összehasonlításnak nem az az oka, hogy jégheggyekkel találkoztunk útközben, hanem az, hogy a *Titanic* emléke lebegett a fejemben, különösen a hajóút dátuma miatt, amely csak alig több mint egy hónappal korábbra esett, mint a *Titanicé*.

Az *Ivernia* kezdett eltávolodni a kikötőből, és rám csak az a feladat várt, hogy megtaláljam a kabinomat, és felfedezzem a hajót, amely hat napra az otthonomná vált. Emeletes ágyakkal és hajóablakkal ellátott kabinom egy alsó fedélzeten volt, közvetlenül a vízszint felett. Megfelelőnek, sőt, ami azt illeti, elég fényűzőnek találtam. Még mosdókagylót is tettek bele. A beköltözés után folytattam a felfedezést. Úgy tűnt, mintha álomban élnék, annyi minden járt a fejemben – elhagyva a két évre befogadó országomat, és várározással tekintve az új országra, amelyről eddig csak olvastam és álmodtam, és amely előttem oly sok embernek jelentett reményt. Mintha ez nem lenne elég, emlékeimből előjöttek az általam olvasott könyvek az óceánjárókról és a velük kapcsolatos izgalmakról. Arra törekedtem, hogy a hajó felső szintjére kerüljek, hogy belélegezhessem a sós tengeri levegőt, amelyről szárazföldi hazámban csak olvashattam.

Csak rövid ideig élvezhettem a tengeri levegőt, amíg az *Ivernia* kicsúszott a Temze deltájából, hogy a La Manche csatorna felé induljon. Vacsoraidő volt. Mi, utasok elfoglaltuk helyünket az ebédlőben, és bemutatkoztunk egymásnak. Néhány embert a New York-i kikötésig nem is láttam többé a tengeribetegség miatt, de ezt az első finom ételt mindannyian élvezték. Vacsora után beszélgetésünket a gyönyörűen berendezett társalgóban folytattuk. Hamarosan véget ért számomra a Halifaxból Londonba és Tillburybe való utazással nehezített hosszú nap, és miután megtaláltam a kabinomat, nem sok idő kellett, hogy elaludjak, és csak a motorzaj nélküli csendre ébredtem fel. A hajóablakon kinézve rájöttem, hogy a franciaországi Le Havre-ban kötöttünk ki. Délután hajónk elindult az Atlanti-óceán északi irányába. Még mindig alig hittem el, hogy az Atlanti-óceánon hajózom, gyermekként erről álmodoztam. Álltam a hajó nyitott fedélzetén, és néztem, ahogy az idő múlásával a hajóorr egyre jobban felemelkedik és lesüllyed. Soha nem gondoltam volna, hogy az óceánon ilyen nagyok a hullámok, az én nézőpontomból a hajóorr legmagasabb és legalacsonyabb pontja közötti különbséget legalább három méterre becsültem.

Később még több izgalom következett, de akkor éppen élveztem a hajónkat, amely a napot kergette a láthatáron, és leírhatatlanul gyönyörű, izzó eget hagyott maga után, amit még Michelangelo sem tudott volna lefesteni. A hajó fedélzetén töltött első teljes nap után továbbra is csodáltam azt a luxust, amit az *Ivernía* és legénysége nyújtott. Az étel kiemelkedő volt. A napi három főétkezés mellett reggel és délután teát szolgáltak fel. Vacsora után egy zenekar szórakoztatta a táncolni vagy csak a zenét hallgatni vágyókat.

A hajó nagyon jól felszerelt könyvtárral rendelkezett. Sok órát töltöttem ott a kilencnapos út alatt. Az utasok jó része nem sokat időzött a közös helyiségekben. Igazából nem tudtam megbecsülni, és akkor nem érdekelt annyira, hogy megkérdezzem az utasok létszámát, de úgy gondolom, hogy kevesebb mint fele kapacitással ment a hajó. Az első napon szinte mindenki élvezte a fedélzet hangulatát. Szinte kényszeríteni kellett magam, hogy végre elmenjek a kabinomba, és aludjak.

Ismétlődő nagyon erős, csikorgó zaj ébresztett reggel, miközben az egész hajó erősen rázkódott. Leszállva az emeletes ágyról a hajóablakhoz akartam menni, hogy kinézzek, de elvesztettem egyensúlyomat, botladozva próbáltam elérni az ablakot, de nem volt mit látni. A víz akadályozta a kilátást. A lehető leggyorsabban felöltöztem, hogy a fedélzetre siessek a helyzet felderítésére. Épp a lépcsőn botorkáltam, amikor a hajó egyik oldaláról a másikra dőlt. Megpróbáltam feljutni a külső fedélzetre, de kiderült, hogy elzárták az utasok elől. A zárt fedélzeten sem volt ember. Végül rájöttem, hogy egy vihar közepén vagyunk. Még nem tudtam, hogy nem akármilyen viharról van szó, hanem olyanról, amellyel a hajó legénységének még négy napig kell majd küzdenie. Minden hősies erőfeszítésük ellenére a hajó több mint 640 kilométerre eltért útvonaláról, amint ezt megtapasztaltuk, amikor három napos késéssel kikötöttünk a kanadai partoknál lévő új-skóciai Halifaxban.

Tehát álltam a zárt fedélzeten, és tátott szájjal figyeltem egy kezdődő észak-atlanti vihart. Ahogy sokáig időztem ott, és a hullámok tetejét, majd az alját néztem, rájöttem, hogy amikor a hajó áthaladt a hullámok taróján, a víz visszaesett, és szabadon hagyta a két hajócsavart, amelyeket a 24 500 lóerős négy gőzturbina forgatott, ettől a hajó megrázkódott, és ez keltette azt a borzasztó csikorgó zajt, amely korábban felébresztett. Aztán eszembe jutott, hogy most szolgálják fel a reggelit. Az ebédlőbe való eljutás némi dülöngéléssel járt hol az egyik, hol a másik irányba, ahogy a hajó hánykolódott. Rendben. Nem késtem le a reggeliről. Egyetlen dolog foglalkoztatott, hogy esetleg tengeribeteg leszek én is. Amikor leültem, eszembe jutott annak az öreg tengerésznek a tanácsa, akivel Halifaxban dolgoztam: „Egész úton rendszeresen töltsd meg a gyomrodat, és utána dobj be néhány italt, hogy mindig egy kicsit spicces legyél.” Mindent megettem, ami a menüben szerepelt, a gyümölcsöktől és az angol reggelitől kezdve a gabonapelyheken át a teához felszolgált édességekig. Mire befejeztem a reggelit, már majdnem eljött a délelőtti tea ideje, de még volt időm visszamenni a fedélzetre, hogy élvezzem az óráról órára egyre haragosabbá váló óceán látványát.

Kedden, a tengeren töltött második teljes napunkon a többség megbetegedett, és a kabinjában maradt. Volt néhány korombéli fiatal, akik vacsora után felmerészkedtek a társalgóba egy kicsit szórakozni, és mivel a zenekar játszott, néhányan megpróbáltunk táncolni. Ez időnként elég komikusra sikeredett. A táncparkett egyik oldalán álltunk, a hajó a másik irányba dőlt, aminek következtében elvesztettük egyensúlyunkat, és gyorsan a táncparkett másik oldalára kerültünk, hogy folytassuk a táncot, aztán a hajó visszadőlt, így ismét elvesztettük az egyensúlyunkat, és visszafutottunk a túloldalra, hogy megint táncoljunk. Mondanom sem kell, hogy nem sokáig bírtuk ezt.

Amikor szerda reggel a reggelihez érkeztünk, azt találtuk, hogy az asztal szélén lévő hajtókák (felhajtható lapok) fel vannak állítva, hogy meggátolják a porcelánedények leesését az asztalról, mivel a hajó sokkal erőteljesebben himbálózott a viharos tengeren. A székeket a padlóhoz láncolták egy eddig észrevétlen horgonyhoz. Később, amikor felmentünk a társalgóba, észrevettük, hogy a kanapék és a fotelok be voltak ékelődve az egyik sarokba, mivel nem láncolták le őket. A hely katasztrófa sújtotta övezetre emlékeztetett. Sok időt töltöttem kedvenc helyemen, a fedett fedélzeten, nem szűnő áhítattal figyeltem a csodaként megélt újabb és újabb hullámokat. Amikor a hajó hullámvölgybe ért, nyakamat kinyújtva felfelé néztem, hogy megpróbáljam meglátni a hullám tetejét. Amikor a hajó a hullám tetején volt, ráláthattam a kb. 20–30 méteres mélységre, amelyben tajtékos, habos sötétzöld víz kavargott, félelmetes volt! Véges elmémmel próbáltam felfogni azt a hatalmas erőt, amely ezekben a hullámokban rejtőzött, és azt, hogy mekkora nyomást és nyomatékot gyakorolt hajónkra, amely olyan kicsinek tűnt e hullámok között, amelyekhez hasonlót korábban még elképzelni sem tudtam.

Nem rejthettem el arcomat attól a valóságtól, amit a Teremtő minden hullámban, minden himbálózásban és kilengésben megmutatott. Dermedten álltam ott, sokáig nem tudtam levenni a szemem arról, amit láttam. Arra tanítottak, hogy elfogadjam (később) a bibliai igazságot, hogy „... az ő örökké való hatalma és istensége a világ teremtésétől fogva az ő alkotásaiból megértetvén megláttatik; úgy, hogy ők menthetetlenek” (Róma 1: 20).

Amikor a vihar a tetőpontjára ért, éppen vacsoráztunk, és a történeteket később magyarázták el nekünk, de a lényeg, hogy a hajó akkor rázkódott meg a legerőteljesebben, mintha falnak ütközött volna, majd visszatért a gyengéd himbálózáshoz. A kapitány elmondta, hogy a hajó egy hullámvölgyben haladt, amikor egy rendkívüli hullám tört be közvetlenül a hajónk fölé; oldalról talált el minket. Megerősítette, hogy átmentünk a vihar közepén, és most már egyre nyugodtabb lesz minden.

Szombat reggel arra ébredtünk, hogy a hajó kikötött az új-skóciai Halifaxban. Miután megtudtuk, hogy egész nap ott leszünk, néhány sráccal úgy döntöttünk, hogy megpróbálunk újra a szárazföldön járni. Felfedeztük a várost, és elgyalogoltunk a fellegrárig. Sétánk során megcsodáltuk az amerikai autókat.

A legénység arról tájékoztatott minket, hogy hétfőn reggel nyolckor érkezünk New Yorkba. Dilemmába kerültem, arra gondoltam, a bátyám nem tudja, hogy három napot késünk, és talán nem vár rám. Az első dilemma után jött a második, tudniillik, hogy az utolsó két dolláromnál tartok. Büszkeségemet félretéve megkértem valakit, hogy adjon kölcsön öt dollárt. Két héten belül visszafizettem neki, miután elkezdtem dolgozni Philadelphiában. Emlékszem, ő Baltimore-ba tartott. A sötétség leple alatt hagytuk el Halifaxot. Vasárnap szép, tiszta napra ébredtünk, így hajóztuk végig az új-angliai tengerpartot, és lelkesen vártuk, hogy partra szálljunk a beígért földön.

Azon a ködös hétfő reggelen fél hétkor fent voltam a fedélzeten, amikor az *Ivernia* áthaladt a Verrazano-Narrows híd alatt, és megcsodálhattam azt a látványt, ahogy a Szabadság-szobor leveti ködös csipkeborítását, hogy felfedje teljes szépségét, a szabadság szimbólumát, amit emberek milliói számára jelent szerte a világon. Nehéz olyan szavakat találni, amelyeket a Szabadság-szobor mellett elhajózó sok millió bevándorló egyike még nem írt le. Azokat az érzéseket, amelyek egy új, leendő állampolgár lelkében támadnak, amikor megpillantja a szobrot, senki sem tudja megmagyarázni és megérteni, aki nem tartozik e bevándorlók közé.

A 82-es mólón dokkoltunk, és a bátyám várt rám, amikor leszálltam. Néhány gyors ölelés után az autóbusz-állomásra indultunk, hogy felszálljunk a Philadelphiába tartó buszra. Jóformán meg sem nézhettem New York Cityt. Amikor a busz kijött a Hudson-folyó túlsó partján a Lincoln-alagútból, az első látvány, amely egész nap nem ment ki a fejemből, azok a graffitivel teli nagy fekete sziklák voltak, amelyeket egy nagyobb síkság vett körül, ahol a sok hulladéklerakót több ezer sirály látogatta. Délben otthon voltunk, és jutott időnk néhány hivatalos ügy elintézésére. János, a bátyám, másnap reggel magával vitt a munkahelyére, ahol elsőre felvettek.

Másnap reggel tudatosult bennem: *Amerikában vagyok!*

20. fejezet

János és én reggel elmentünk dolgozni a város déli részébe, South Philly-be. Ez egy ruhagyár volt, és gyakorlatilag semmit sem fizettek. Nem bírtam túl sokáig ott. Valaki munkát ajánlott nekem egy fánküzemben, ott 2,50 dollárt kaptam óránként. Gazdagnak éreztem magam. Első fizetésemből ajándékokat vettem a bátyámnak és feleségének, Saroltának.

Mielőtt új életem részleteibe belemerülnék, ki kell jelentenem, hogy változtatni fogok történetem további elbeszélésének módján. A változtatás oka az, hogy megpróbáljam megszerezni a dolgokat. Philadelphiában a W. Brown Street 2806-ban laktunk, amely egy háztömbnyire állt a művészeti múzeumtól a Fairmount Park közelében. Nagyon kellemes, élhető környezet volt, közel a belvároshoz és az állatkerthez. Innen szinte bárhová könnyen eljuthattam. Második munkahelyemre, a fánküzembe két busszal és a magasvasúttal egészen Lansdowne-ig kellett utaznom. Hetente hat napot dolgoztam a délutáni műszakban, a szombat szabad volt. Hazajutni, főleg késő este, meglehetősen nehézkesnek bizonyult. Néha egy mérföldet sétáltam a város határán lévő troli vonal végéig. Így kétszer hosszabb ideig tartott az út, mint a magasvasúttal, ezért hajnali két óra körül értem haza. Ez akkor jó bulinak tűnt, miközben felfedeztem a várost, és megszoktam az új életet Amerikában.

Nagy magyar közösség élt Philadelphiában, római katolikus és presbiteriánus egyházzal. Két társasági klub is működött, mindkettő a Második és a Nyolcadik utca környékén, a Girard sugárút északi és déli részén. Nagyon sok embert megismertem, sőt nyáron felfedeztem a Boulevard uszodát. Sokáig kerestem munkát az építőipar területén is. Sajnos 1959 nem volt túl jó év gazdaságilag. Az építőiparban nem lehetett munkát találni. Még az autóiipari vállalatok is csődbe mentek. Őszre úgy döntöttem, hogy befejezem a középiskolát, ezért beiratkoztam a Benjamin Franklin esti iskolába.

Tudtam, hogy nem a fánképségekben akarom leélni az életemet, ezért a tanulás folytatása volt a legjobb megoldás. December elején Sarolta bátyja, Laci azt mondta nekem, hogy a főnöke tanoncot keres, és fogadjam el ezt az állást. Volt egy jó érve ellene, tudniillik, hogy nem szeretnék 50 százalékos bércsökkentést, de végül a józan ész érvényesült, és úgy döntöttem, hogy vállalom a munkát. Így legalább tanulok valami hasznos szakmát az esti iskola mellett. 1959 decemberétől 1965 decemberéig szerszámkészítői tanonc gyakorlatomat töltöttem a Cherry Street 313. szám alatt található Boltrite Machine Co. vállalatnál Philadelphiában. A tanoncképzéshez négyéves esti iskolai oktatás tartozott. Az iskola legtöbb tanára nappal annál a cégnél dolgozott, ahonnan végül nyugdíjba mentem.

Az volt a másodállásuk. Mivel a tanoncképzés miatt esti iskolába kellett járnom, a középiskolát abbahagytam. Az ipari tanulói program és a huszonhárom évesen kötött első házasságom védett meg a hadseregtől és a vietnami háborútól.

De hadd folytassam a munkám történetét. 1965. december elején műszaki rajzolóként és szerszámkészítőként alkalmam nyílt csatlakozni egy vállalathoz. A Metco Tool és a Die Co. olyan megegyezéssel alkalmazott, hogy amikor műszaki rajzolóra van szükségük, akkor azt csinálom, de amikor a tervezési munka lelassul, akkor kint az üzemben szerszámkészítőként kell dolgoznom. Az irodában lelassultak a dolgok, és a következő két és fél évben az üzemben dolgoztam. Egy idő után észrevettem, hogy új fiatalok vettek fel rajzolóknak. Elképzelésem szerint azért, mert addigra többször kaptam fizetésemelést, s ők olcsóbb munkaerőt akartak alkalmazni a tervezésnél. Tudtam, hogy nincs sok esélyem a továbblépésre a vállalatnál, ezért úgy döntöttem, másik munkát keresek.

Az egyik barátom a Budd Company-nál dolgozott, elmondta, mennyire jól fizetnek, és megemlítette azt is, hogy néhány esti iskolai tanárom ott dolgozik. 1968 áprilisában állásinterjúra mentem a szerszámtervező osztály vezetőjéhez. Ahogy végigmentem a több mint 60 méter hosszú irodán, két tanárom felismert és odahívott. Egyikük megkérdezte, mi a látogatásom célja. Elmondtam neki, hogy állásinterjúra jöttem. Így mielőtt az osztályvezető irodájába értem volna, a tanárom felhívta őt, és azt tanácsolta: „Fogadja fel ezt a fiút!” Dolgozói pályafutásom további harmincöt évét ennél a vállalatnál töltöttem. Tizennégy év után kerültem a menedzsmenthez mint a gépgyártó műhely felügyelője. Három évet töltöttem az üzemben, majd termelési felügyelőként beköltöztem az irodába. 1994-ben a vállalat elkezdte a gépgyártó műhely fokozatos megszüntetését, és engem áthelyeztek a michigani Rochesterbe, a mérnöki irodába, ahol az első év után előléptettek a szerszámellenőrzési részleg vezetőjévé.

Mire 2004 januárjában nyugdíjba mentem, a cég ThyssenKrupp Budd Company néven lett ismert. Nyugdíjazásom után 2004. augusztus 1-jén költöztünk a dél-karolinai Pendletonba. Később megtudtam, hogy a ThyssenKrupp Budd valójában az autóipari fémlemez-üzletághoz tartozó vagyron felszámolására készült, és a Budd Company átszervezési csődeljárás alá került. A Budd Company ma már nem létezik. Nekünk, nyugdíjasoknak nagy szerencsénk volt, mivel az anyavállalat, a ThyssenKrupp számára a bíróság engedélyezte, hogy teljesítse a nyugdíjasok iránti kötelezettségeit. A ThyssenKrupp Magyarországon is létesített üzemeket, tehát ismert ott is.

21. fejezet

Mint előzőleg utaltam rá, meglehetősen nagy magyar közösség élt Philadelphiában. Római katolikus és presbiteriánus templommal egyaránt rendelkeztek. Két társasági klub és egy magyar rádióműsor működött minden szombaton. Még magyar temetkezési vállalkozónk is volt. Élveztem a várossal való ismerkedést, miközben új barátokat szereztem. Körülbelül abban az időben, amikor Philadelphiába érkeztem, új presbiteriánus lelkészt hívtak a magyar egyházba. Ez az új lelkész nagyon tehetséges szónok volt, és az evangéliumot hirdette. Hadd nevezzem őt D. lelkésznek. Új életet hozott a gyülekezetbe, a látogatottság gyorsan növekedett. Az 1956-os forradalom után érkezett fiatalok szomjazták Isten szavát, amelyet a kommunista uralom alatt Magyarországon nehezen lehetett elérni.

Hamarosan alakult a templomban egy bibliaolvasó csoport, amelyben én is részt vettem. Kezdetben körülbelül harmincan voltunk a csoportban, mindannyian izgatottan vártuk, hogy megismerjük Isten útjait a Biblia szerint. Néhány ember érdeklődése nem bizonyult tartósnak, és hamar „lemorzsolódott”. Ezután nézeteltérések merültek fel az egyházon belül a bibliaolvasó csoport és a gyülekezet többi tagja között. Úgy gondoltuk, ez az események normális menete az evangélium hirdetése következtében (Pál apostol bárhol hirdette az evangéliumot, félreértések és ellenségeskedések övezték, lásd *Az apostolok cselekedetei* könyvben leírtakat). Végül a bibliaolvasó csoport elszakadt az amerikai presbiteriánus egyháztól (a PCUSA-tól), és Magyar Evangéliumi Református Egyház néven új gyülekezetet alapított. Vettünk egy üzlethelyiséget, és templommá alakítottuk.

Ekkortájt vettem feleségül a bibliaórára járó egyik lányt. A csoportban nagyon boldogok voltunk, a szabadidőnk nagy részét együtt töltöttük. Hetente több órással intenzív bibliaórán vettünk részt szerda esténként, valamint szombaton és vasárnap délután. Pihenőidőnkét tavaknál és túrázással töltöttük, a maradék időt a Biblia tanulmányozására fordítottuk. 1968-ban egyházunk megvásárolta a magyar rádióműsort, és engem választottak bemondónak. Tíz évig töltöttem be ezt a funkciót. Korábban már utaltam e tevékenységemre. A csoport végül a pennsylvaniai Lansdale-ben vásárolt egy megfelelő templomépületet. Én megvettem a szomszéd házat. Örültünk a teljesítményünknek. Beköltöztünk a templomba, és elkezdtek felújítani, ami több hónapig tartott. Közben hozzáfogtam a házam felújításához. Ez eltartott pár évig. Az új templomépület ünnepélyes megnyitója sikeres volt, elég nagy látogatottságot sikerült elérnünk. Amellett, hogy a helyi rádió bemondója lettem, orgonáltam a vasárnapi istentiszteleteken, és az épületet is gondoztam, mivel a szomszédban éltem abban a házban, amely egykor a templom parókiája volt.

Néhány év után azt kezdtük észrevenni, hogy a tagság nem növekszik. Éppen ellenkezőleg, a létszám egyre csökkent. Sajnáltuk, hogy egy ilyen aktív csoport hanyatlani kezdett. Úgy gondoltuk, nagyon erősek vagyunk a hitünkben, de nem vettük észre, hogy Isten helyett D. lelkész kegyeit kerestük. Az a tény, hogy Jézus helyett D. lelkész személyére figyeltünk, oda vezetett, hogy a templom 1980-ban bezárt. A házasságom 1978-ban felbomlott, és nem sokkal később szakítottam az egyházzal is. Nemcsak az én házasságom ment tönkre, hanem a barátomé is. Rájöttünk, hogy D. lelkész erős vágyat érzett a mostanra már kis csoportunk nőtagjai iránt. Manipulálta a férjeket és a feleségeket, hogy kihasználhassa életüket. Ez okozta házasságunk felbomlását. Az enyémet és a barátomé is. Mindketten elhagytuk az egyházat.

Életemnek ez az időszaka sok éven át súlyos teherként nehezedett rám. Az egyház elhagyása után többet imádkoztam, mint valaha. Imádkoztam, hogy elmém megnyíljon, és továbbra is akarjam Isten kegyelmét keresni és a kapcsolatot fiával, Jézus Krisztussal. Nem tudtam, mennyire hosszú út lesz ez. Ezen a hosszú úton megpróbáltam D lelkész helyettesét keresni az életemben. Ez volt a gond, mert még mindig D. lelkész pótlására koncentráltam. 1980 nyarán Magyarországra mentem, hogy megnyugvást próbáljak találni korábbi döntéseimben. Ez nem sikerült mindaddig, amíg 1980 októberében meg nem ismerkedtem jelenlegi feleségemmel, Lorival. Atlantából dr. Stanley lelkész jött prédikálni a philadelphiai kongresszusi központban. Ezen Lori és én is részt vettünk. Dr. Stanley prédikált a Zsidókhoz írt levélről (12:15): „... És vigyázzatok arra, nehogy valamely keserű gyökér felnövekedjék, zavart okozzon, és sokakat megfertőzzön” Reagáltam az oltárhívásra. (Amerikai eredetű hagyomány néhány keresztyén egyházban, amelynek során meghívják azokat, akik új lelki elkötelezettséget akarnak vállalni Jézus Krisztus iránt – A Ford.) Ez jelentette hosszú utam kezdetét vissza Jézushoz. Köszönöm az Úrnak, hogy Lori velem lehetett ezen az úton, és támogatott a többnyire önmagamnak köszönhető megpróbáltatásaim során addig a legmélyebb pontig is, amelyet az Úr megengedett, hogy elérjek. Ha tanácsot adhatnék az olvasónak, azt mondanám: „Ha ragaszkodunk a *saját* utunkhoz, úgy éljük meg *saját* keresztyén életünket, ahogy szeretnénk, tegyük azt, amit akarunk, az Úr ezt megengedi nekünk. Aztán amikor elértük a legmélyebb pontot, és tanácstalanul, szívből kiáltunk hozzá, akkor lenyúl értünk, és megment minket.”

22. fejezet

Lori és én az esküvőnket terveztük, amikor 1982 júliusában felajánlották, hogy csatlakozzam a Budd Company – amely 1968 áprilisa óta a munkáltatóm volt – vezetéséhez. Elfogadtam a tisztséget. 1982. augusztus 21-én házasodtunk össze. Áldottnak érzem magam, hogy szerető családjának része lehettem. Lori családja nagyon összetartó és szeretetteljes család volt. Amikor összeházasodtunk, szeretetüket és törődésüket rám is kiterjesztették. Különleges helyet foglaltam el a családban, miután édesanyja és édesapja négy lányt nevelt fel. Soha nem volt fiúk. Én lettem az a fiú, aki soha nem jutott nekik.

Lori a Pennsylvániai Képzőművészeti Akadémián végzett, a rangos Cresson-díjjal. Ez a díj azzal járt, hogy az 1985-ös diploma megszerzése után tíz hetet Európában kellett töltenie. 1984-ben utaztunk Európába, még a diplomaszerzés előtt, nem tudva, hogy jogosult a Cresson-díjra, és hogy valójában megkapja azt. Így jutottunk el két év alatt kétszer Európába. Házasságunkat további áldás kísérte 1986-ban, amikor megszületett lányunk, Hillary.

1995-ben a cégem áthelyezett a michigani Rochesterben lévő mérnöki osztályra. Onnan sokat utaztam a tengerentúlra, és a könnyed üzleti világban nem éreztem, mennyire messzire tévedtem el a *hazafelé* vezető útról, teljesen eltévedtem, és arra a bizonyos legmélyebb pontra jutottam, amit az előző fejezet végén említettem. Akkor az Úrhoz kiáltottam, s Ő válaszolt, mert látta, hogy végre megtanultam magamat hibáztatni, és bánkódni elmúlt életem felett (Jób 42:6: „Ezért visszavonok mindent, bűnbánatot tartok porban és hamuban”). Igen, az Úr feleségemen, Lorin és nővérein keresztül ért el engem. Megtapasztaltam, hogy embereken keresztül dolgozik körülöttünk. Köszönöm, Lori, Joan és Mike, valamint Sue és Ken, hogy mellettem álltatok és támogattatok.

Ez év (2020) januárjában Joan és Mike ellátogatott hozzánk Dél-Karolinába, aminek egyik oka az volt, hogy megünnepeljük közeledő nyolcvanadik születésnapomat. Vacsora közben Joan megkérdezte tőlem, milyen bölcs szavakat mondanék hagyatékkul. A válaszom az volt: „Mindenkor örüljetek, szüntelenül imádkozzatok, mindenért hálát adjatok, mert ez az Isten akarata Jézus Krisztus által a ti javatokra. . . Hű az, aki elhív erre titeket; és ő meg is cselekszi azt.” (A Thesszalonikaiakhoz írt 1. levél 5: 16–24.)

